کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٨٩٦ | پێنجشەممە، ١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٤ _ ٥ی ژۆئەنی ٢٠٢٥

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فێدراڵدا

مستەفا هیجری: هیوادارین کامیۆندارە مانگرتووەکان بەتەنیا نەمێننەوە

مانگرتنی بەرین و سەرتاسەریی کامیۆنداران کە لە کۆتاییەکانی مانگی بانەمەڕدا دەستی پێ کرد، ئێستا زیاتر لە ١٦٠ شاری ئێرانی گرتووەتەوە.

ئەم نارەزایەتییانە دژکردەوەیەک بە دۆخی نالەبار و دژواری بژێو و وڵامدەرنەبوونی دەوڵەت بە داخوازییە سێنفییەکانی ئەم گرووپە خەسارهەڵگرەی کۆمەڵگەیە. ئەم مانگرتنانە ئێستا بوونەتە هەوێنی یەکێک لە بەربڵاوترین نارەزایەتییە سێنفییەکان و یەکێک لە بەرینترین شێوەکانی بەرخودانی مەدەنی لە بەرانبەر سەرەڕۆیی حکوومەتیی کۆماری ئیسلامی. هاوکات لەگەڵ پەرەسەندنی پانتایی جۆگرافیایی ئەم نارەزایەتییانە، ناوەندە ئەمنییەتییەکان ڕوانگەی هەمیشەیی سەرکوت، دەسبەسەرکران و هەڕەشە لە مانگرتووانیان لەبەر گرتووە. بەیاننامەی سەندیکای کامیۆنداران و شۆفێرانی سەرتاسەری ئێران، بەدروستی دەسبەسەرکران و هەڕەشە لە مانگرتووانی بە نیشانەیەک لە «دەستەوەستانیی حکوومەت لە بەرانبەر شەپۆلی خرۆشاوی دادخوازی»ی خەڵکی وەزاڵەهاتوو زانیوە.

ئێمەش وێڕای پشتیوانیی تەواو لەم مانگرتنانە، هیوادارین باقی گرووپەکانی کۆمەڵگە بە تەنیا بەجێیان نەهێڵن.

مستەفا هیجری (سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)

٩ی جۆزەردانی ١٤٠٤ی هەتاوی

دانوستانە ئەتومییەکان سەر بگرن یان بێئاکام بن؛

خەباتی نەتەوەکانی ئێرانە چارەنووسی کۆماری ئیسلامی یەکلا دەکاتەوە

سەر وتار

گۆدۆ نایە و چاوەڕوانی هەڵەیە

عەلی بداغی

لە کاتێکدا دانوستانەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران و ئەمریکا لەسەر پرسی ناوکیی ڕێژیم لەنێو هەڕەشە و چاوسوورکردنەوە لە یەکتری هەروا درێژەی هەیە و ئەگەری شەڕ و تێکهەڵچوونی نیزامییش هەروا لە ئارادایە، خامنەیی لە کۆبوونەوە بەردەوامەکانی لەگەڵ بەرپرسانی ڕێژیمەکەی پێداگرە کە هۆکارێک بۆ نەوی‌کیشان و نەرمی‌نواندن نیە، چونکی وڵات کەمترین کێشە و ئارێشەی تێدا نیە و نیزامی سیاسی گەیوەتە لوتکە!

هەڕوگیڤەکانی خامنەیی لە کاتێکدایە کە هەر ئێستا مانگرتنی سەرانسەریی شۆفیری بارهەڵگرەکان بۆ نارەزایەتی‌دەربڕین بەوپەڕی خراپیی دۆخی ژیانیان چووەتە سێهەمین حەوتووی خۆیەوە و لە زۆر شوێن و ناوچەی دیکەی وڵاتیش مانگرتن و نارەزایەتییەکان بەردوامن. ڕێبەری ڕێژیم هەروەها لە کاتێکدا حاشا لە کێشە و نارەزایەتییەکان دەکا کە پرۆژە ئایدۆلۆژییەکانیشی بەهۆی قەیرانە نێوخۆییەکان و یەک لەوان پچڕانی کارەبا دەبنە گەپجاڕی خەڵک، وەک ئەوەی بە نیوەچڵ مانەوەی نواندنی جەحەننەمی دەسکردەکەی سپای پاسداران لە شاری "فومن" ڕووی دا.

خامنەیی لە کاتێکدا وەک کەو سەری لە بەفر ڕۆ کردوە کە قەیرانی ئابووری و بژێوی ژیان بڕستی لە خەڵک بڕیوە و لەو سۆنگەیەوە هەم تاوانە کۆمەڵایەتییەکان هەڵکشاون و هەم خۆکوژییەکان ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاد دەکەن. لاوان بە تایبەت دەرچووانی زانکۆ بەهۆی بێکاری و دانەمەزران و خۆنەدیتنەوە لە بازاڕی کار ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتر بێهیوایی بەرۆکیان دەگرێ و ئەوەی بتوانێ بارگەوبنەی لە وڵات تێکەوە دەپێچێ هیچ، ئەوانی دی دەبێ بە دەردی خەمۆکی و تەمابڕاوی بتلێنەوە؛ ئەویش لە کاتێکدا مافیاکانی دەسەڵات بە ڕانت لەو سیستمیە ئابوورییە گەندەڵەدا هەموو سەروەت و سامانی وڵات هەڵدەلووشن.

سەرکوتی مافە نەتەوایەتییەکانی نەتەوە ژێردەستەکان، سەرکوتی کەمایەتییە ئایینییەکان و سنووردارکردنی ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ زیاتری ئازادییە سیاسی و مەدەنییەکانی خەڵک، سەرکوتی خوێناویی هەر نارەزایەتی و خۆپێشاندانێک و گرتن و ئەشکەنجەدانی چالاکانی مەدەنی و سیاسی بەشێکی دیکە لەو کێشە و ئارێشانەن کە جەنابی خامنەیی گوایە نایانبینێ و حاشایان لێ دەکا. وادیارە خامنەیی مەودای قووڵی نێوان خەڵک و دەسەڵات و هەر لەجێدا تێپەڕینی خەڵک لە کۆماری ئیسلامی نابینێ و چاوی لە گەورە قەیرانەکانی ژینگە وەک کەم‌ئاوی و .....

درێژە بۆ لاپەڕەی ٢

ڕۆژ نیە چەند چالاکی کورد نەخرێنە بەندیخانەوە

ناوەندە ئەمنیەتییەکانی کۆماری ئیسلامی لە ماوەی مانگی ڕابردووی زایینیدا لانی‌کەم ١٣٢ کەسیان گرتوە کە نیزیک بە نیوەیان کوردن. هەر لە ماوەی ئەو مانگەدا سزای ئێعدامی لانی‌کەم ١٦٣ لە بەندیخانەکانی کۆماری ئیسلامیدا جێبەجێ کراوە کە ٢٦ کەسیان کورد بوون.

ناوەندە ئەمنیەتییەکانی کۆماری ئیسلامی لە مانگی "مەی"دا ئەوەندەی زاندراوە و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ پشتڕاستیان کردۆتەوە، ١٣٢ چالاکی مەدەنییان گرتوە کە ٩ کەسیان ژن، ٤ کەسیان منداڵ، ٥٤ کەسیان کورد، ٢٩ کەسیان بلووچ و ٦ کەسیان بەهایی بوون. لەو چوار منداڵە میلاد ناسری، خەڵکی بۆکان تەمەنی ١٧ ساڵە و بە تۆمەتی چالاکیی تەبلیغی دژی کۆماری ئیسلامی لە بەرژەوەندیی حیزبێکی کوردی قۆڵبەست و زیندانی کراوە. لەو ٩ ژنە بەندکراوەش ٥ کەسیان چالاکی مەدەنیی کوردی خەڵکی ورمێ، بانە، بۆکان و کرماشان بوون.

ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ هەروەها ڕایانگەیاندوە کە لە ماوەی مانگی مەی ٢٠٢٥دا ١٦٣ زیندانی لە بەندیخانەکانی ئێراندا ئێعدام کراون کە یەک لەوان (پێدرام مەدەنی، خەڵکی تاران) بەندکراوی سیاسی بووە و بە تۆمەتی سیخوڕی بۆ وڵاتانی دوژمن لەدار دراوە. ئامار و زانیارییەکان باس لەوە دەکەن لەو ١٦٣ بەندییە ئێعدامکراوە ٢٦ کەسیان کورد، ٢١ کەسیان لوڕ، ٢٠ کەسیان بلووچ و ١٨ بەندکراویش تورک بوون و زیاترین لەسێدارەدرانەکان بە تۆمەتی کوشتنی بەئەنقەست بووە. شایانی باسە کە دەزگای دادی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ساڵی ڕابردوودا لانی‌کەم ٩٧٢ بەندکراوی ئێعدام کردبوو، و لە ماوەی ٥ مانگی سەرەتای ساڵدا ٥١١ زیندانیی ئێعدام کردوە.

کوشتنی کوردان بە بیانووی تۆڵەکردنەوەی فەخری‌زادە

دیوانی بەرزی کۆماری ئیسلامیی ئێران ڕۆژی ١٣ی جۆزەردان حوکمی ئێعدامی ئازاد شوجاعی، کۆڵبەری خەڵکی سەردەشتی پشتڕاست کردەوە. ئەو بەندکراوە سیاسییە پێشتر لە دادگای شۆڕشی شاری ورمێ تۆمەتی "سیخوڕی بۆ ئیسرائیل" و "گواستنەوەی کەلوپەل" بۆ کوشتنی موحسین فەخری‌زادە، فەرماندەی سپای پاسدارانی بە سەردا ساغ کرابۆوە و حوکمی ئێعدامی بەسەردا سەپابوو کە ئێستا ئەو حوکمە لە دیوانی بەرزی وڵاتیشدا پشتڕاست کراوەتەوە. ئازاد شوجاعی لەگەڵ چوار کەسی دیکە ناوەکانی ئیدریس ئاڵی، خەڵکی سەردەشت و ڕەسووڵ ئەحمەد، خەڵکی قەڵادزێ دوای کوژرانی موحسین فەخری‌زادە گیران و لەژێر ئەشکەنجەی قورسدا ناچار بە دانانی زۆرەملێ بوون و لەو سۆنگەیەوە سزای ئێعدامیان بەسەردا سەپا. ڕەحمان قنجە و خالید ئیلیاسی، دوو تۆمەتباری دیکەی ئەو دۆسیەسازییەی ناوەندە ئەمنیەتییەکانی کۆماری ئیسلامییش سەرەتا سزای ٨ ساڵ بەندکرانیان بۆ بڕایەوە.

ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و چاودێرانی سیاسی دەڵێن گرتن و پەروەندەسازی و سەپاندنی حوکمی قورسی زیندان و ئێعدام بەسەر ئەو ٥ کوردە لە کاتێکدایە کە مەحموود عەلەوی، وەزیری ئیتلاعاتی ئەوکاتی کۆماری ئیسلامی ڕۆژی ٥ی سەرماوەزی ساڵی ڕابردوو ڕایگەیاند کە هەموو ئەندامانی تیمی کوشتنی فەخری‌زادە دەمودەست لە ئێران هەڵاتوون؛ کەچی کۆماری ئیسلامی هەموو هەوڵی ئەوەیە شکستی ئەمنییەتی و زانیاریی خۆی لە کوشتنی ئەو فەرماندەیەی سپای پاسداراندا دیزەبەدەرخۆنە بکا و بۆ ئەوەش دۆسیەی ئەمنییەتیی لە دژی ئەو پێنج کوردە کردۆتەوە کە دوو کەسیان کۆڵبەر بوون.

ژار و کورە گازەکانی تاران — سمکۆ سەقزی — ٣

وزە وەک بەهێزترین کارتی کورد لە هاوکێشەکانی ئێستادا — ساسان خاتوونی — ٥

فەرهەنگ، ئامرازێک بۆ بەرەنگاربوونەوە — ڕەزا دانشجوو — ٦

کۆڵبەری، سنووری نێوان مەرگ و هەژاری — کاوە سندووسی — ٧

جەلال و خۆشەویستیی خاک و نیشتمان — ئاکۆ ئەلیاسی — ١١

دریژەی سەروتار

گۆدۆ نایە و چاوەڕوانی هەڵەیە

.... تەفروتوونابوونی سەرچاوە سروشتییەکان لەسۆنگەی ناکارامەیی و ستراتیژیی چەوت و هەڵەی ڕێژیمەکەی نووقاندوە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەو سەر لە بەفر ڕۆکردنە ئەوەی خامنەیی زۆر باش دەیبینێ ئەوەیە کە ڕێژیمەکەی شەرعییەتی سیاسیی لەلایەن خەڵکەوە نیە و بایکۆتی هەڵبژاردنەکان و پەرەسەندنی ناڕەزایەتییەکان جێی هیچ شک و گومانێک لەوەدا ناهێڵنەوە.

بەڵام ئەوە کە بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی و لە سەروو هەموویانەوە خامنەیی بۆچی دان بە کێشە و قەیرانەکانی وڵات دانانێن، وەڵامەکەی ڕوونە: پێش هەموو شتێک پڕوپاگەندە و کۆنترۆڵی شەقام و بیروڕای گشتی. کۆماری ئیسلامی لەسەر ئەو باوەڕەیە کە یەک لە ئامرازەکانی مانەوەی لە دەسەڵاتدا کۆنترۆڵکردنی میدیا و ڕاگەیاندنە. بۆیە بە پێداگری لەسەر بەئاساییینیشاندانی دۆخی نێوخۆیی و بچووککردنەوەی گەورە قەیرانەکانی وڵات دەیەوێ بیروڕای گشتی لە شڵەژان و کاردانەوە خاو کاتەوە.ئەم ڕێژیمە دەیان ساڵە لە درۆ، چەواشەکاری و ئامارسازی و پڕوپاگەندەی بێبنەما بۆ شەرعییەتدان بە نیزامی سیاسیی وڵات بەتایبەت بە ڕووی دەرەوەدا کەلک وەردەگرێ.

هۆکارێکی تری ئیدیعاکەی خامنەیی بۆ ڕاکردن و خۆدزینەوە لە بەرپرسایەتی دەگەڕێتەوە. سروشتییە بێتوو خامنەیی دان بە قەیران و کێشە نێوخۆییەکانی وڵاتدا دابنێ، دەبێ بشڵێ کە سەبەب چین و پشکی ئەوان لەوان قەیراندا چیە و چەندەیە و بێگومان لە مێژووی حاکمییەتی کۆماری ئیسلامیدا ڕێژیم قەت بەرپرسایەتیی هیچ قەیران و ئاریشەیەکی قەبووڵ نەکردوە. هاوکات خامنەیی دەزانێ لە ئەگەری دانان بە کێشە و گرفتەکاندا و وروژاندنی ئەو باسە و گەڕان بە دوای هۆکارەکاندا یەکگریی نێو قوڵەکانی دەسەڵات ئەوەندەی دیکەش کێشەیان دەکەوێتە نێوان و هەڵوەرینەکان زیاتر دەبن. بۆیە ئەگەرچی بەری خۆر بە بێژینگ ناگیرێ، بەڵام بە پووشبەسەرکردنی قەیرانەکان و ڕیوایەت دروستکردنی بەدرۆ دەیانەوێ هەیکەلی ڕواڵەتیی سیستمەکەیان قایم بنوێنن.

خاڵێکی تر پێوەندیی بە نێوەرۆک و ئایدۆلۆژیی نیزامی سیاسیی کۆماری ئیسلامی دەگەڕێتەوە کە شەرعییەتی دەسەڵاتەکەی بۆ ئاسمان دەگێڕێتەوە و ڕێبەری ڕێژیم خۆی بە نوێنەری خوا لەسەر عەرز و حکوومەتەکەی بە حکوومەتی پێغەمبەران گرێ دەداتەوە. سروشتییە کە دانان بە کەموکوڕی و شکستی سیاسەتەکانی نیزام دژایەتیی لەگەڵ ئەو ئایدۆلۆژی و ویژمانە دەبێ و باشترین چار هەر حاشاکردن یان تاوانبارکردنی دوژمنانی دەرەکییە! لەوەش بترازێ لە سیستمی دیکتاتۆریی کۆماری ئیسلامیدا پێچەوانەی نیزامە دێموکراتیکەکان هیچ بەرپرس و دامودەزگایەکی حکوومەتی لە هەمبەر قەیران و کەموکوڕییەکانی وڵاتدا خۆیان بە وەڵامدەر نازانن و میدیای ئازاد و ڕێکخراوی چاودێریی سەربەخۆش لە وڵاتدا نیە هەتا بتوانێ لەو دۆخە بپرسێتەوە، دەمێنێتەوە کاربەدەستانی ڕێژیم کە بۆخۆیان دەیبڕن و دەیدوورن.

لە بارودۆخی ئێستای ئێراندا تاکەڕێگای کۆتاییهاتن بە قەیرانەکان تێکەوەپێچانی تەمەنی کۆماری ئیسلامییە و خەبات لەو پێناوەدا هەم پێویستی و هەم ئەرکی ئەخلاقیی تاک بە تاکی کۆمەڵگەیە. بۆیە پاڵوێکدانی خەڵک بە هەموو جۆراوجۆرییەکان و یەکخستنی وزەی خەباتگێڕییان لەدژی کۆماری ئیسلامی مەرجی بنەڕەتییە. تێگوشین بە هیوای جیران ئیشکە و هیچ کەس و لایەنێکی سیاسی نابێ بە تەمای ڕووخانی کۆماری ئیسلامی لە دەرەوە بێ و لە نێوخۆ دەست لەسەر دەست دانێ و "چاوەڕوانی گۆدۆ مانەوە" سووڕی باتڵی ئۆپۆزیسیۆن و خەڵک لە چوار دەیەی ڕابردوویە. بۆیە دروستکردنی بەرچاوڕوونی بۆ ئێرانی دوای کۆماری ئیسلامی لە ڕەوتی خەبات بەدژی ئەم ڕێژیمە بەردی بناغەی گۆڕانکارییەکانە. خەڵکی ئێران بە هەموو پێکهاتە سیاسی، نەتەوەیی، ئایینی و جۆراوجۆرییەکانی دیکە دەبێ دڵنیا بن لە ئێرانی داهاتوودا و لە سایەی حکوومەتێکی فرەچەشنی پلۆرال و دێموکراتدا ماف و ئازادییە بنەڕەتییەکانیان پارێزراو و دەستەبەر دەبن. هێزەکانی دژبەری کۆماری ئیسلامی لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات پێویستە بە وەلانانی ناکۆکییەکانیان چاو ببڕنە ئامانجە هاوبەشەکە کە ڕووخانی کۆماری ئیسلامی و چێکردنی ئێرانی داهاتوو بە ئەزموون وەرگرتن لە پتر لە یەک سەدە حکوومەتی ناوەندگەرا لە ئێرانە. بێگومان یەکیەتیی بەکردەوەی ئۆپۆزیسیۆن و دروستبوونی ئاڵترناتیڤی کۆماری ئیسلامی نیوەی ئەم ڕێگا هەڵەمووتەیە.

لە نێوخۆی وڵاتیشدا لە نەبوونی هەڵبژاردنی ئازاد بۆ دەستاودەستکردنی دەسەڵات و گۆڕینی پێکهاتەی نیزامی سیاسی تاکەڕێگا کردنیی نافەرمانیی مەدەنی بە ئەرک و بەرینکردنەوەی ناڕەزایەتییەکان، خۆپێشان و مانگرتنە سەرانسەرییەکانە. بێ دوودڵی تەنیا لە وەها دۆخێکدا پێکهاتەی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی ئیفلیج دەبێ و تێکدەقرمێ. ئێستاش کە مانگرتنی شۆفیری بارهەڵگرەکان لە ئارادایە، خەڵک نابێ چاولێکەر بن و پێویستە دەوری کارای خۆیان بگێڕن. پێویستە هەموو چین و توێژەکان لە مامۆستایان، بازاڕییەکان، سەندیکا کرێکارییەکان و کارمەندەکانی دەوڵەتیش بە هانایانەوە بچن و بە دەستبار ئەم ناڕەزایەتییانە بگەیەننە ئاکام.

بێهیوایی، چاوەڕوانی، داتەپین و ناڕەزایەتیی بێکردەوە هیچی لێ شین نابێ، بەڵام وشیاری، یەکیەتیی بەکردەوە و ڕاکێشانی سەرنج و پشتیوانیی دەرەکییش دەتوانێ داینەمۆی گۆڕانکارییەکان لە بەرژەوەندەیی خەڵک بێت.

نیشانەیەک لە نیشانەکانی سیاسەتی سیستماتیکی قڕکردنی فەرهەنگی و فیزیکیی ڕێژیم دژی گەلەکەمان

پەیامی دەستەی کارگێڕیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، بەبۆنەی ١٢ی جۆزەردان، ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان

زیندانییانی سیاسیی سەربەرز و خۆڕاگر!
بنەماڵە تێکۆشەر و خۆڕاگرەکانی زیندانییانی سیاسی!
خەڵکی خەباتکاریی کوردستان!

چەند ساڵێکە ڕۆژی ١٢ی جۆزەردانی وەک ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی کوردستان ناودێر کراوە. لە ١٢ی جۆزەردانی ١٣٦٢ی هەتاویدا جەللادەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران، لە شاری تەوریز لە جینایەت و تاوانێکی کەموێنەدا، ٥٩ لاوی مەهابادیان بە تاوانی خەبات لەپێناو مافە نەتەوەیی و سیاسییەکانیان و و تۆمەتی هاوکاری لەگەڵ حیزبە سیاسییەکانی کوردستان بەکۆمەڵ ئێعدام کرد. لەو بۆنەیەدا و لە یادی ئەو ئازیزە خەباتکارە لەدەستچووانەدا سڵاو بۆ گیانی پاکیان دەنێرین و ڕێز لە خەبات و خۆڕاگریی هەموو زیندانییانی سیاسیی بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەنێرین.

بێشک زیندانیی سیاسیی کورد هێمای کۆڵنەدان و خۆڕاگری گەلێکە بۆ ئازادی، دێموکراسی و سەروەریخوازیی کورد . بەندییە سیاسییەکانی کوردستان لەم پێناوەدا گرتن و ئازار و ئەشکەنجە کۆڵی پێ نەداون و بە ئیرادەیەکی پۆڵایین لە بەرانبەر ستەمکاراندا ڕاوەستاون. ئەوان چاڵەڕەش و بەندیخانەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییان کردۆتە مەتەریزی خەبات و خۆڕاگری و حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەم ڕۆژەدا سڵاو دەنێرێ بۆ گیانی پاکی تەواوی شەهیدانی ڕێگای ئازادی، بەتایبەتی سەرجەم شەهیدانی زیندانیانی سیاسیی و لە بەرانبەر مەزنی و خۆڕاگری و ڕاوەستاویی بەندییە سیاسییەکان سەری ڕێز و نەوازش دادەنوێنین.

لە جینایەتی ١٢ی جۆزەردانی ٤١ ساڵ لەوە پێشدا، جۆری گرتنی ئەو ٥٩ خەباتکارە سیاسییە، لێکۆڵینەوە لەوان لەژێر ئەشکەنجە و جۆری دادگاییکردن و ئێعدامی بەکۆمەڵیان و، هەروەها شوێنبزرکردنی تەرمەکانیان نموونەیەکی دیار لە هەڵسوکەوتی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ ناڕازییان و نەیارانی سیاسیی خۆی لە بەندیخانەکانی دابوو کە هەتا ئێستاش دەرحەق بە خەباتکارانی سیاسیی کورد درێژەی هەیە. هاوکات ئەم تاوانە سامناکە نیشانەی سیاسەتی سیستماتیکی قڕکردنی فەرهەنگی و فیزیکیی ڕێژیمە دژی گەلەکەمان.

هاونیشتمانانی خۆشەویست!

کۆماری ئیسلامی لە سەرەتای دامەزرانییەوە بە میلیتاریزەکردنی کوردستان و بە پەنابردنە بەر هەموو جۆرە سەرکوتێک، لە گرتن و ئێعدام و سەپاندنی زیندان بەسەر مافخوازانی کوردەوە بگرە هەتا تێرۆری ڕێبەران و کارد و پێشمەرگەکان، بۆردومانی ناوچە ئاوەدانەکان، تاڵانی سەرچاوە سروشتییەکان و هەوڵدان بۆ تواندنەوەی فەرهەنگی و پەرەدان بە دیاردە کۆمەڵایەتییە زیانبارەکان لە کوردستان؛ هەوڵی داوە ئیرادەی گەلەکەمان تێکبشکێنێت. پێشێلکاریی زەق و بەردەوامی مافەکانی مرۆڤ لە کوردستان، سیاسەتێکی ئامانجدار بووە بۆ کپکردنی دەنگی مافخوازی و ئازادیخوازیی گەلەکەمان. بەداخەوەش کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و هێزە جیهانییەکان هەڵوێستی شیاو و پڕبەپێستی ئەم تاوان و جینایەتانەی کۆماری ئیسلامییان لەهەمبەر ئەم ڕێژیمدا نەگرتوەتە بەر و بەرژەوەندییە کورتخایەنە سیاسی و ئابوورییەکانیان خستووەتە سەرووی بەها مرۆییەکان. ڕێژیمی ئێرانیش بە قۆستنەوەی ئەو هەلە و خراپ کەڵکوەرگرتن لەم دۆخە، تاوان و جینایەتەکانی بەتایبەت سەرکوتی خەڵک لە کوردستانی پەرە پێ داوە. سەرەڕای ئەمەش، مێژوو شایەدە کە گەلی کورد و ڕۆڵە تێکۆشەرەکانی هەرگیز تەسلیم نەبوون. زیندانەکان نەک هەر ئیرادەی پۆڵایینی تێکۆشەرانی کوردیان تێک نەشکاندوە، بەڵکوو ئەوان زیندانەکانیشیان کردوەتە سەنگەری خۆڕاگری و ناوەندی پێگەیاندنی نەوەیەکی وشیار و سوور لەسەر گەیشتن بە ئازادی و مافە نەتەوەییەکان. بەڕێکردنی پڕ جۆش و خرۆشی لاوان بەرەو زیندانەکان و پێشوازیی حەماسی لە ئازادکراوان، بەڵگەی ئەم ڕاستییەن کە گوتاری خۆڕاگری بەسەر گوتاری تەسلیمبووندا زاڵ بووە و هیوای داهاتوویەکی ڕووناک لە دڵی خەڵکی کوردستاندا زیندوە.

زیندانییانی سیاسیی قارەمان!

ئێوە بە خۆڕاگری و لەژێر هەموو ئازار و ئەشکەنجەیەکی ڕوحی و جەستەییدا، ئاڵای خەبات بۆ ئازادیی کوردستانتان بەرز ڕاگرتوە و ئیلهامبەخشی تەواوی خەباتکارانی ڕێگای ئازادی و نموونەی بەرزی پابەندی بە ئامانجەکانی گەلەکەتانن. حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران ڕێز لە خەباتتان دەگرێ و خۆڕاگریی ئێوە بە زامنی بەردەوامیی خەبات و مژدەدەری سەرکەوتنی کۆتایی دەزانێت.

دەستەی کارگێڕی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، وێڕای نوێکردنەوەی پەیمان لەگەڵ ئامانجە بەرزەکانی شەهیدانی ڕێگای ئازادی، بەتایبەتی شەهیدانی ١٢ی جۆزەردان، و بە دەربڕینی سپاس و پێزانینی دووبارە لە خۆڕاگری و سەبووریی بنەماڵەکانی زیندانیانی سیاسی، دڵنیایە کە خوێنی شەهیدان و ئازاری زیندانییانی سیاسی دێتە بەر و گەلی کورد لە کوردستانێکی ئازاد و دێموکراتیکدا، بە مافە پێشێلکراوەکانی خۆی دەگات.

سڵاو بۆ گیانی پاکی شەهیدانی ڕێگای ئازادیی کوردستان!

بەرز و پیرۆز بێت یاد و بیرەوەریی تەواوی زیندانیانی سیاسی، ئەم قارەمانە گومناو و ناودارانەی گەل!

هەر شەکاوە بێت خەباتی مافخوازانەی گەلی کوردستان!

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
دەستەی کارگێڕی
١١ی جۆزەردانی ١٤٠٤ی هەتاوی

کۆنفڕانسی کۆنگرەی نەتەوەکانی ئێرانی فێدراڵ لە فڕانکفۆرت

ڕۆژی شەممە ١٠ی جۆزەردانی ١٤٠٤، کۆنفڕانسی کۆنگرەی نەتەوەکانی ئێرانی فێدراڵ لەژێر ناوی ئاڵوگۆڕەکانی ناوچە و ئێرانی سبەینێ، لە فرانکفۆرتی ئاڵمان و بە بەشداریی نوێنەری حیزب و لایەنە سیاسییەکانی ئەندام لەم کۆنگرەیە بەڕێوە چوو.

لە سەرەتای کاری کۆنفڕانسدا حافز فازڵی بە نوێنەرایەتی لە حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانی کۆنگرەی نەتەوەکانی ئێرانی فێدراڵ، پەیامێکی پێشکەش کرد و ئاماژەی بە ئامانجی سێمینارەکە و ژمارەی پانێلەکان کرد.

ئاسۆ ساڵح بەڕێوەبەری پانێلی یەکەم بوو کە لەژێر ناوی ئێرانی فرەچەشن، گرینگی و دەفرایەتیی کۆنگرە لە ئاڵوگۆڕەکانی داهاتوو بەڕێوە چوو. بەشداربووانی ئەم پانێلە بریتی بوون لە مستەفا هیجری، سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، ناسر بولیدەیی سکرتێری حیزبی خەڵکی بەلووچستان و وێژدان هیدەڵرەحمین، ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزبی تەزامۆنی دێموکراتیکی ئەحواز.

لەو بەشە لە کاری کۆنفڕانسدا سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکرات باسی ئاڵوگۆڕەکانی ناوچەکەی کرد و ڕایگەیاند کە کۆنگرە ئەبێ پشت بە هێزی خۆی و هێزی خەڵک لە ناوخۆی ئێران ببەستێ، کاک مستەفا لە وتەکانی خۆیدا پێشنیاری دوو پرۆژەی کرد کە بریتی بوون لە: دروستکردنی ژووری فکری بۆ پێکهێنانی گوفتمانی هاوبەش و هەروەها ڕێکخستنی نوێ بۆ چالاکبوونی زیاتری کۆنگرە.

جەمشید بەهرامی بەڕێوەبەری پانێلی دووهەم بوو کە لەژێر ناوی لە پەرتەوازەییەوە تا هاوڕاستایی پێویستیی پێکهێنانی هاوپەیمانی بەڕێوە چوو. بەشداربووانی ئەم پانێلە بریتی بوون لە بەختیار عەلیار، نوێنەری کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران، زیا سەدرولئەشرافی، نوێنەری حیزبی دێموکراتی ئازەربایجان، جما بوورش نوێنەری شۆرای هاوکاریی تورکمەن سەحرا و جەمشید ئەمیری سکرتێری گشتیی بەرەی یەکگرتووی بەلووچستان.

شیوا ڕاد بەڕێوەبەری پانێلی سێهەم بوو کە لەژێر ناوی ڕۆڵی ژنان لە بزووتنەوەی ژن، ژیان، ئازادی بەڕێوە چوو و بەشداربووانی ئەم پانێلە بریتی بوون لە جوانا تەیمەسی، ژنە چالاکی کورد، مەهسا ئەربابی ژنە چالاکی بەلووچ و مەهسا لاساری چالاکی سیاسی.

جۆرێک لە کۆلۆنیالیزم، سڕینەوە و چەوساندنەوە لەلایەن دەسەڵاتی سیاسی ناوەند لەهەمبەر کورد و کوردستان

زیندانیانی سیاسی خۆڕاگر!
بنەماڵەی سەربەرزی زیندانیانی سیاسی!

"بەندکراوی سیاسی کورد ئەو مرۆڤە بە بیروباوەڕەیە کە چاوپۆشی لە هەموو خۆشییەکانی ژیانی ئاسایی کردوە و لەپێناو گەیشتن بە ئازادی، سەربەستی نەتەوەیی، دادپەروەری و یەکسانی خەبات دەکات و بەو هۆیەوە دەگیرێ و دەکەویتە بەندیخانە. ئەو کەسایەتییە بەرزەی کۆمەڵگە، لە بەندیخانەدا وێڕای هەموو ئازار و ئەشکەنجەیەک، کۆڵ نادات و دەبێتە هێمای خۆڕاگری و کۆڵنەدان."

بۆ ئێمەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نیشتمان، ١٢ی جۆزەردانی هەموو ساڵێک وەبیرهێنەرەوەی مێژوویەکی تاڵ و دڵتەزێنە. ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران لە ١٢ی جۆزەردانی ساڵی ١٣٦٢ی هەتاویدا، ٥٩ لاو و مێرمنداڵی خەڵکی شاری مەهابادی بە تاوانی کوردبوون لە ماوەیەکی کورتدا دەسبەسەر و لە دادگایەکی ناعادڵانە و دوور لە هەموو پرەنسیپێکی یاسایی و مافی مرۆڤی سزای ئێعدامی بە سەردا سەپاندن و لە بەندیخانەی شاری تەورێز گوللەباران کردن. ئەوە لە حاڵێکدایە کە دوای تێپەرینی ٤٢ ساڵ بەسەر ئەو جینایەتە سامناکە لە تاوانێکی دیکەدا، تەنانەت گڵکۆ یان شوێنی بەخاک سپاردنیشیان دیار نیە و گۆڕبزر کراون.

ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە هەماهەنگی و هاوفکریی حیزبە سیاسییەکان و ناوەندەکانی مافی مرۆڤ لە ئاستی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ ڕێزگرتن لە خەبات و خۆڕاگری بەندکراوانی سیاسی؛ "١٢ی جۆزاردانی" هەموو ساڵێک وەک ڕۆژی بەندکراوانی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دیاری کردوە و لەو ڕۆژەدا یاد و بیرەوەریی هەموو بەندکراوانی سیاسی کورد بەبێ جیاوازی بیروڕا و هەر ڕەوتێکی سیاسی کوردستانی بەرز ڕادەگرین و سەری ڕێز بەرامبەر خۆڕاگری و قامەتی بەرزی ژێر سێدارەیان دادەنوێنین.

جەماوەری خۆڕاگری کوردستان!

کۆماری ئیسلامی ئێران لە ماوەی ٤٧ ساڵ تەمەنی پڕ لە جینایەتی خۆی بە شێوازی جۆراوجۆر، بەردەوام و سیستماتیک مافەکانی مرۆڤیی لە کوردستان پێشێل کردووە و بە گرتن و ڕفاندن، ئەشکەنجە و زیندانی کردن، تیرۆر و کوشتن، قەڵاچۆکردن و خاپوورکردنی ئاواییەکان، کوشتن و لەسێدارەدانی بە کۆمەڵ، میلیتاریزە کردن، بە تاڵان بردن و شێواندنی ژینگە و دارمانی ئابووری، ئەم نیشتمانەی داگیر کردووە و هەوڵی سڕینەوەی شوناس و هەوێتی نەتەوەیی بە شێوازی نەرم و چڕی داوە، ئێعدامکردنی ٥٩ لاوی کورد تەنیا یەکێک لەو جینایەتە سامناکانەیە کە کۆماری ئیسلامی لە هەمبەر ئازادیخوازی کورد کردوویەتی.

ئەوەی جێگای داخ و کەسەرە ئەوەیەکە؛ بەدرێژای تەمەنی ئەم حکوومەتە دیکتاتۆر و سەرەڕۆیە، پێشێلکارییە ئاشکراکانی مافی مرۆڤ بوونەتە قوربانی بەرژەوەندی و ساتوسەودای ئابووری و سیاسی، بە تایبەتی لە دوو دەیەی ڕابردوودا کە بەرنامەی ناوکی کۆماری ئیسلامی بۆتە ڕۆژەڤ، پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ پەراوێز خراون و ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران لە پەنا بەرنامە ئەتۆمییەکەی، لە بارمتەگرتنی دنیای ئازاد و دیمۆکراتیک وەک دەرفەتێک کەڵکی وەرگرتووە و بە شێوەیەکی سیستماتیک دەستی داوەتە سەرکوتی ئازادیخوازان بە تایبەتی لە کوردستان ڕۆژ نیە کوڕان و کچانی ئازادیخواز لە هەموو چین و توێژێکی کۆمەڵگە وەک؛ چالاکانی زمانی کوردی، ژینگەپارێزان، پارێزەرانی ئەدەب و کولتووری کوردی، خوێندکار و قوتابیان، چالاکانی هونەری، مامۆستایانی ئایینی و بازاریان و ئەسناف بە تۆمەتی بێ بنەما دەسبەسەر و ڕەوانەی بەندیخانە نەکات. ڕۆژ نیە لە بێدادگاکانی کۆماری ئیسلامیدا چالاکانی سیاسی و مەدەنی سزای قورسی بەندکرانیان بە سەردا نەسەپێندرێ. ڕۆژانە بە بەردەوامی هەواڵی لە سێدارەدانی بەندکراوان لە گرتووخانەکانی ئێران بڵاو دەکرێتەوە. ڕۆژانە کۆڵبەران و کاسبکارانی کورد کە بۆ بژێوی ژیانیان دەستیان داوەتە کاری قورسی کولبەری دەدرێنە بەر دەسڕێژ و گیانیان لێدەستێندرێ یان بریندار دەکرێن. ئەوانە بەشێکن لەو پێشێلکارییانەی مافی مرۆڤ کە بەردەوام بە بەرچاوی ناوەندەکانی دەسەڵات و ڕێکخراوەکانی بەرگری لە مافی مرۆڤ و دنیای ئازاد پاتە دەبنەوە و بۆنەتە جێگای نیگەرانی ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤی لە ئێران و کوردستان و هەروەها ئەم دۆخە ئاماژەیە بۆ جۆرێک لە کۆلۆنیالیزم، سڕینەوە و چەوساندنەوە لەلایەن دەسەڵاتی سیاسی ناوەند لەهەمبەر کورد و کوردستان.

بەڵام خاڵی جێی سەرنج ئەمەیە کە؛ وێڕای هەموو ئەو زیندان و ئەشکەنجە و هەموو ئەو زەخت و پێشێلکارییانەی کە بەتایبەت لە سەر چالاکانی سیاسی و مەدەنی و کۆمەڵگەی کوردی بە گشتی هەیە خەبات و تێکۆشان بۆ ئازادی و سەربەستی نەتەوەیی، بە شێوەی جوراوجور بەردەوامی هەیە، هەر بۆنەکانی نەورۆزی خاکیپۆشان وەک وێنەیەک لەو چالاکییانەن کە لە بزووتنەوەیەکی کلتووری و مەدەنی بوونەتە ڕەمزی بەرخودان و شوناسخوازی نەتەوەیی.

زیندانیانی سیاسی خۆڕاگر!

لێرە کۆ بووینەتەوە کە لە ڕۆژی ١٢ی جۆزەردان، سەرەڕای بەرز نرخاندنی یادی سەرجەم زیندانیانی سیاسی؛ ئاماژەیەکیش بەو دیاردەیە بکەین کە ئەگەر پێشتر بە جۆرێک ترس لە سەپاندنی حوکم و چوونە زیندان هەبوو، لە ئێستادا زیندانیانی سیاسی کچان و کوڕانی خۆڕاگری کورد بە شانازییەوە لە ڕێوڕەسمی جۆراوجۆر بە بەشداری خزمان و هاونیشتمانیان بە چەپڵە و سروودی نیشتمانی بەرەو بەندیخانە بەڕێدەکرێن، یان لە کاتی ئازادبوونیان دا پێشوازییەکی بێوێنەیان لێ دەکرێ و وەک نیشانەی سەرکەوتن و زاڵ بوون، شایی دەگێڕن، ئەمە بەو مانایە نیە کە ئێمە بەندیخانەمان پێخۆشە یان وەک شوێنێکی خۆش سەیری دەکەین؛ بەڵکوو لێرەدا زیندان بۆ ئازادیخوازان وەک شوێنەک بۆ سزا و پەشیمان بوونەوە دەبێتە قوتابخانەی بەرگری و نیشتماندۆستی واتە لە وێژمانی سیاسیی نەتەوەییدا گۆڕانکاری بە شوێن دەکرێ و لە سزادانەوە دەبێتە شوێنەک بۆ سوور بوون لە سەر داوا و مافە ڕەواکان و هێزی لەبڕان نەهاتووی هیوا بۆ ئازادی. ئەوە بەشێکە لە شعووری بەرزی نەتەوەی و وانەی گەنجانی وڵاتەکەمان بەرامبەر بەو هەمووە پێشێلکاریانە و لەبەر چاونەگرتنی ماف و ئازادییەکانی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە.

زیندانیانی سیاسی تێکۆشەر!

ئێوە کە ساڵانێک لە تەمەنی پڕ لە سەروەریی خۆتان لە بەندیخانە تاریکەکانی کۆماری ئیسلامیدا بەسەر بردوە یان هەر ئێستا بە هۆی چالاکی جۆراوجۆر لە زیندان‌دان، وەک چۆن گەل شانازیتان پێوە دەکات، دەبێ ئێوەش شانازی بە خۆتان و ڕابردوو و ئێستای زیندانی سیاسی خۆتان بکەن، ئێوە وانەیەکی مێژوویین بۆ هەمووڵایەکمان، ئێوە بە خۆڕاگریتان بەرامبەر هەموو ئەشکەنجە و ئازار و نەهامەتییەک ڕووسوورانە سەری خۆتان و بزووتنەوەکشتان بەرز ڕاگرتوە و دوژمنیشتان بێهیوا کردوە. بێگومان دیرۆکی نەتەوەکەمان ئەو خۆڕاگری و غرووڕەی ئێوە وەک بەشێکی گرینگ لە مێژووی جوڵانەوەی ڕزگاریخوازانەی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان تۆمار دەکا و لە هەست و نەستی خەڵکی کوردستان دا بەردەوام بە زیندوویی دەمێنیتەوە و ڕێزی لێ دەگیرێ.

ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان (چاونیوز) بە پێزانینەوە دەڕوانیتە خەبات و خۆڕاگری ئێوە بەندکراوانی سیاسی و سپاسی هەموو زەحمەت و پشوو درێژی بنەماڵە ئازیزەکانتان دەکەین. بەو هیوایە بە زووترین کات شاهیدی ئازادی یەکجاری ئێوە ئازیزان بین و بەری ڕەنج و خۆڕاگری ئێوە و تێکۆشانی خەباتکارانی ڕێگای ئازادی، ڕزگای یەکجاری کوردستان بێتەدی و هەمووومان لە ژێر سێبەری ئاڵای کوردستانێکی ئازاد و بەختەوەر بحەسێینەوە.

سڵاو لە ئیرادە و خۆڕاگری بەندکراوانی سیاسی و بنەماڵە بەڕێزەکانیان!

بەرز و بەڕێز بێت یادی شەهیدانی ١٢ی جۆزەردان و هەموو بەندکراوانی سیاسی لەسێدارەدراو!

ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان(چاونیوز)
ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان
١٢ی جۆزەردانی ٢٧٢٥ کوردی

(پەیامی هاوبەشی ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان (چاونیوز) و ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە بۆنەی ١٢ی جۆزەردان، ڕۆژی بەندییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان)

ڕۆژی یەکشەممە، ١١ی جۆزەردان ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەو بۆنەیە ڕێوڕەسمێکی بەڕێوە برد. لەو ڕێوڕەسمەدا پەیامی هاوبەشی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەلایەن سەلاح خزرپوور ،بەرپرسی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانەوە خوێندرایەوە.

لە برگەیەکی دیکەی ئەو ڕێوڕەسمەدا کاک مستەفا شێخە، بەندکراوی سیاسی پێشوو چەند بیرەوەرییەکی خۆی لە زینداندا گێڕایەوە و دواتر چەند سروودێکی شۆڕشگێڕی و یەک لەوان "بەندیخانە" لەلایەن هونەرمەند لالۆ ڕەنجدەرەوە پێشکەش کرا. خوێندنەوەی ڕێزنامەی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و کۆپلەشێعرێک لەلایەن کۆمار بەهاری دوو برگەی دیکەی ئەو ڕێوڕەسمە بوون.

لە برگەی کۆتایی ڕێوڕەسمەکەشدا ڕێزنامەی ئەنجوومەن لەلایەن شاڕوخ حەسەن‌زادە، بەرپرسی ناوەندی مافی مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی کوردستان (چاونیوز) پێشکەش بەچەند بەندکراوی سیاسی لەوانە: سۆعدا خەدیرزادە، گوڵاڵە مورادی، ئەحمەد حەسەن‌زادە، سەید محەممەد حوسێنی و بنەماڵەی شەهید عەلی بایزیدپوور (ناسراو بە عەلی جۆڵا) کرا.

ژار و کورە گازەکانی تاران

سمکۆ سەقزی

شازدەی ڕەشەمەی ساڵی ١٩٨٨ی زایینی، پێنج ڕۆژ پێش نەورۆز، کوردستان و جیهان بینەر و شایەتی گەورەترین کۆمەڵکوژیی دوای جەنگی جیهانیی دووهەم بوو؛ شاری هەڵەبجە لە باشووری کوردستان کەوتە بەر پەلامارێکی دڕندانە و کیمیاباران کرا.

لە دوارۆژەکانی شەڕی دوو ڕێژیمی داگیرکەری کوردستان، بەعسی عەفلەقی بۆ بەچۆکداهێنانی بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە باشووری کوردستان خەڵکی سیڤیلی کردە ئامانج و لە چەند کاتژمێردا نزیک بە ٥٠٠٠کەسی بە گازی کیمیایی خنکاند و شەهیدی کردن. دواتر لە گێڕانەوەی مێژوویی و بەڵگەیی و گوزارشتی ئەم کارەساتەدا ناوی ئەم گازانە وەکوو ئیپریت یان خەردەل، گازی ڤی ئیکس، گازی سارین، تابوون و سۆمان باس کران کە بە فرۆکە یان تۆپی دوورهاوێژ بۆ کۆمەڵکوژیی بەسەر خەڵکی هەڵەبجەی شارەزوور و سیرواندا ڕژێنران.

٣٨ ساڵ بەسەر ئەو کارەساتە دڵتەزێنە و باشتر وایە بڵێین ژینۆسایدە تێدەپەڕێ، بەڵام ناوی گاز و ژەهری کیمیایی لە ڕۆڵی قاتڵی ئینسانی کورد هێشتا لە ڕۆژەڤدایە. بەڵێ، لەم دیو سنوورەکانی باشوور، کوردستان و خاکە بەپیت و بەرەکەتەکەی لەلایەن داگیرکەری ئێرانی تاڵان دەکرێت و نەک تەنیا هەوا و ئۆکسیژنەکەی بەڵکوو ئەمجارەیان خاک و ئاوی کوردستان؛ و سیە و سیپەلاک و خوێنی ناو ڕەگی خەڵکەکەی ژەهراوی دەکرێت.

لە کانگاکانی زێڕی ساراگوونی قوروە، زەرشۆڕان و ئاغەرەی هەوشار و قولقولەی سەقز، هەوڵێکی کوشندەی سیستماتیک لە لایەن دەستوپێوەندەکانی تارانەوە لەژێر ناوەکانی کۆمپانیای پەرەدان بە زێڕی کوردستان و سەدری تەئمین لەئارادایە و خەریکی تێکدانی کاولکارانەی خاک و لەوڕگە و دارستانی کوردستانن بۆ دۆزین و دزینی زێڕ و سامانی کورد.

بۆ ئەم دزینی زێڕە، دیسان مرۆڤی کورد وەکوو هاونەتەوەکانی خۆی لە هەڵەبجە تووشی گازی ژەهرین دەبێ، بەڵام ئەمجارەیان ناوی ژەهرەکان گۆڕاون بۆ "سیانید" و "سیانۆڕ" و "هیدرازین".

لە باتی ئەوەی فرۆکە و تۆپی دوورهاوێژ بەسەر خاک و خەڵکی کورد بڵاوی کاتەوە، لە ڕێگای ئەندازیار و تێکنیسیەن و شۆفێری بولدزێر و بێڵی میکانیکی بە ناوی مەعدەنکاری و هەلی کار و ئاوەدانی(!) ئاوێتەی خاک و هەوا و ئاوی کوردستان دەکرێت.

ئاو پێویستیی سەرەکییە بۆ بەدستهێنانی زێڕ، بۆیە دوو کومپانیای سەر بە سپای تاران بە ناوی "سپاسەد" و "جەهادی نەسری کوردستان" چەندین بەنداوی گەورەیان لێداوە؛ ئەم بەنداوانە نەک بۆ خواردنەوە یان کشتوکاڵ، تەنیا لەبەر نیازی کانگاکانی تاڵانن کە هەڵبەستراون و لێدراون. ئێستعماری تاڵانچی تاران، وەکوو پرۆژەیێکی توکمە و پتەو وای نیازە خاکێکی سووتاو و تەواو ژەهراویکراو بۆ خەڵکی کورد بەجێبهێڵێت.

بەداخەوە ئەم پرۆژە لە هەوشار تا ڕادەیەک بە ئەنجام گەیشتوە، بەپێی ئامار لە هەموو ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەنیا لە هەوشار؛ واتە تیکاب و سایەنقەڵا کۆچ پێچەوانەیە و خەڵکی تورک ئەوێ جێدەهێڵن و حەشیمەتی کورد دەمێننەوە کە مخابن ئەم مانەوە تاوانی بێهێزییە. داهێزانی دەروونی و ماددیی کوردستان، هەژارییەکی گشتگیریی دروست کردوە، ئەم هەژارییە بەهۆی تووشبوونی خەڵک بە نەخۆشینی کوشندەی سەرەتان یان نەخۆشینە خوێنییەکان کە لێکەوتەی مەعدەنکاری سپای تاڵانی تارانە بڕستی لە خەڵک بڕیوە.

دەنگی نارەزایەتی خەڵکی سەقز کە خۆی لە کارزار و کەمپەینی نا بە کانگای تەڵای سەقز دا نیشان داوە، "نا"یەکی بوێرە کە دەکرێ لە بزووتنەوەی ڕزگارییخوازانەی نەتەوەکەماندا پۆلێن بکرێت و پێویستە هەموو ئەو کەسانەی کە خوێنی کوردستانی لە ڕەگ و جمگە و دەماریان‌دایە، پەیوەستی کردەکی ئەم "نا" ئازایانە و مافویستانە بن. ئێمەی کورد دەبێ بەر بە تاڵانی ژینگە و خاکی خۆمان بگرین و نەهێڵین ئێستعماری ڕیشخەنەیی تاران، قاقڕستانی سیانۆرییمان بۆ بەجێ بهێڵێت. شعووری بەرز و هزری کراوەی سیاسی کوردستانی، چۆن لە یەکەم ڕۆژی هاتنەسەرکاری خومەینی بە یەکدەنگ و یەکهەڵویست "نا"ی بایکۆت بوو، ئەمڕۆیش دەبێ "نا" ی دژ بە تارانیی تاڵانچیی بێ.

یەکێک لەو چین و توێژە گرنگانە کە دەنگی دلێریان دەبێ ببیسترێت، کۆمەڵەی پزیشکییە، ئەوان بیرێکی تیژ و چاوێکی وردبینن کە گەواهن بۆ ئەوەی ئێپیدێمی شێرپەنجە لە کوردستان چۆن تەشەنەی سەندوە و دەشزانن کە هۆکاریی بنەڕەتی ئەم سەرەتان و ئەم کارەساتە چیە؟

پزیشکان چۆن تا ئێستا شانبەشانی بزووتنەوەی کورد هاتوون و لە شۆڕشی ژینا ڕۆڵێکی ئەرێنییان گێڕا، لە باسی بەرگرتن بە لێدانی کانگای زێڕ کە ڕاستەوخۆ تەندروستی لەش و دەروونی ئینسانی کوردیی نیشانە گرتوە دەبێ هەڵوێستیان ببێ و گوزارشتەکانی پزیشکی ئەم جینایەتە بە زمانێکی زانستییانە بە دنیای دەرەوە ڕاگەیەنن. یەکگوتاری خەڵک بە گشتی، لە مامۆستایانی ئایینی تا پزیشکانی دەروەست بە خاکی وڵات، دەمانباتە قۆناغی هێزمەندی کە بە شێوەی فیزیکی بەر بە "شەستا" و "خاتەم"ی بەیت بگرین

د. قادر وریا:

تاکی ناسنامەخوازی ئەمڕۆی کورد پێناسەیەکی لە شوناسی نەتەوەیی قبووڵە کە فرەچەشنیی کۆمەڵی کوردی و نەتەوەی کورد بگرێتە خۆی

ئاماژە: بەرنامەی "وێژمان"ی کوردکاناڵ لە وتووێژێکدا لەگەڵ د. قادر وریا پێوەندیدار بە زمان، شوناس و سەردەم باسی لە چییەتی زمان وەک پێناسە و توخمێکی سەرەکیی شوناس کردوە، هەروەها بە سەرنجدان بە پێگەی یاسایی زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵات و بەشەکانی دیکەی کوردستان کاریگەریی ئەم دۆخەی لەسەر ڕەوشی زمان وەک ناسنامەی نەتەوەیی هەڵسەنگاندوە و پێویستییەکانی پاراستنی زمان و شوناس لە سەردەمی بەجیهانیبوونی خستووەتە بەرچاو. "کوردستان" ئەم وتووێژە لە دوو بەشدا بۆ خوێنەرانی دەگوازێتەوە.

زمانەکانی عەرەبی، تورکی و فارسی زمانی داگیرکردنن. زمانێکن کە لەسەر بنەما و بەستێنی ئەوان داگیرکاری و شەرعییەتی زەینی و ئایدۆلۆژیکیی داگیرکردن بەرهەم هاتووە. تا چەند زمانی کوردی لەگەڵ هەموو ئاستەنگەکانی بەردەمیدا کە دەوڵەت نەتەوەکانی ناوچە بۆیان دروست کردوە، توانیویەتی ببێتە پێناسە و توخمێکی سەرەکیی شوناسی نەتەوەیی کورد؟

زمانەکانی تورکی، عەرەبی و فارسیش وەک هەموو زمانێکی دیکە لە لایەکەوە ئامرازێکن بۆ پێوەندیی نێوان کۆمەڵە مرۆڤێکی دیاریکراو، هەر لەو کاتەدا توانایەکن بۆ خستنەڕووی بیر و ئەندێشە و خاڵ و هزری ئەو کەسانەی قسە بەو زمانانە دەکەن. ئەوە زمانەکان نین کە پاوانخواز، داگیرکەر یان فاشیستن، بەڵکوو ئەو ئایدۆلۆژیا و ئەو سیاسەتانەی لە پشت بەکارهێنانی ئەو زمانانەن، ئەوانن کە داگیرکەرانە، فاشیستی و پاوانخوازن و کار بۆ سڕینەوەی ناسنامەی ئەویدیکە و سەرکوتی زمانەکانیان دەکەن. ڕاستە ئەو زمانانە زمانی نەتەوەی سەردەستن، لەو وڵاتانەی کە کوردستانیان بە خۆیانەوە لکاندوە، هەر بۆیە پێویستە لە ئاست کاریگەریی نەرێنییان لەسەر زمانی کوردی هەستیار بین، بەڵام ئەوە بەو مانایە نییە کە تاکی کورد خۆی فێری ئەو زمانانە نەکا. بۆ کوردێک کە لە بەشە جۆراوجۆرەکانی کوردستان لەگەڵ ئەو زمانانە دەژی، بۆ نموونە تاکی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، پێویستە زمانی فارسی بزانێ و باشیشی بزانێ، لە باکووری کوردستان زمانی تورکی بزانێ و باشیشی بزانێ و هەروەها لەو وڵاتانەش کە کورد لەگەڵ عەرەب دەژی و عەرەب نەتەوەی سەردەستە، پێویستە بە چەند هۆکار ئەو زمانانە بزانین. ئێمەی کورد تا ئەوکاتەی لە چوارچێوەی وڵاتێکی دیکەدا دەژین یانی کوردستان بوونێکی سەربەخۆی نییە و کورد ناچارە لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە لە یەک وڵاتدا بژیت، پێویستمان بە زانینی ئەو زمانە هەیە. بۆ وێنە نوێنەری کورد لە پارلەمانی ئەو وڵاتانە دەبێ بەو زمانە شەڕ بۆ داکۆکی لە مافەکانی نەتەوەکەی بکات. لە زانکۆکان، لە کۆڕ و کۆنفرانسە زانستییەکان، لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، پێویستە بەو زمانانە ئامانجەکانی خۆمان ڕوون بکەینەوە، ناراستییەکان بەرپەرچ بدەینەوە، بوونی خۆمان و مافەکانی خۆمان و ویستەکانی خۆمان بسەلمێنین، ئەگەر ئەو زمانانە نەزانین، دەنگمان بە بەردەنگەکانمان لە نێو ئەو وڵاتانەدا ناگات. بۆیە من لەگەڵ ئەوەدا نیم کە ئێمە دووری لەو زمانانە بکەین، پێویستمان بەوە هەیە کە ئەو زمانانە بزانین و بتوانین بە هۆیانەوە شەڕی خۆمان لەگەڵ بەرامبەرەکانمان بکەین.

دێمە سەر ئەو بەشەی پرسیارەکەت کە سەرەڕای ئەوەی ئەو زمانانە لە خزمەت سیاسەتی داگیرکەرانە و لە خزمەت سیاسەتی هەژمۆنیی دەسەڵات لە وڵاتەکانی خۆیاندان، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زمانی کوردی هەر توانیویەتی بەشێکی سەرەکی بێت لە ناسنامەی نەتەوەیی کورد، ئەو نەتەوانەی ئێمەی کورد لە گەڵ ئەوان لە چوارچێوەی وڵاتێکدا دەژی لە باری ئایینەوە لێک نێزیکین ، ڕاستە خاوەنی سەرزەویی خۆمانین، مێژوویەکی تایبەت بە خۆمان هەیە، و کۆمەڵێک شتی تر هەیە کە ئێمە لە ئەوان جیا دەکاتەوە، بەڵام گرنگترین هۆکاری لێک جیاکردنەوە و جیاوازیمان، ئەوەی لە هەمووان بەرچاوترە، زمانی کوردییە. لە شوێنێک کە تاکەکانی سەر بە چەند نەتەوە پێکەوە دەژین، یەکەم شت کە کوردێک خۆی پێ لەوانی دیکە جیا دەکاتەوە، زمانەکەیەتی. لە سەردەمی ئێستادا بەجیهانیبوون و کەمرەنگبوونی سنوورەکان بۆ پێوەندییەکان و پێکەوەژیان وایان کردوە کە لە ڕووی جلوبەرگەوە، لە باری جۆری خواردن و خواردنەوە، مۆسیقا، بیناسازی و شێوەی ژیان و زۆر لایەنی دیکەی کولتووری، وێکچوونی زۆر لە نێوان کۆمەڵ و نەتەوەکاندا دروست بووە. یانی ئەمانە وایان کردووە ئێمە هەست بکەین لە ڕووی کولتووریشەوە لەگەڵ نەتەوەکانی دراوسێمان لێک نزیکین. لە پلەی یەکەمدا ئەوەی ئێمە لە ئەوان جیا دەکاتەوە، زمانەکەیە. من بۆ خۆم وا بیر دەکەمەوە ئەگەر کوردێک بەرانبەر بە تورکێک بەرانبەر فارسێک، عەرەبێک و هەر کەسێکی دیکە کە بە زمانی دیکە قسە دەکات بیهەوێ بیر لە بوونی خۆی بکاتەوە، بیر لە ئەدەبیاتی خۆی، لە شێعر لە چیرۆک، ڕۆمان، بەیت و گۆرانی و لالایی و پەند و ئەفسانەی خۆی و... دەکاتەوە کە ئەوانە زۆربەیان لە زمانەکەیدا کە زمانی کوردییە، ڕەنگدانەوەیان هەیە، کە وایە بە دڵنیاییەوە دەتوانم بڵێم زمانی کوردی توانیویەتی ببێتە بەشێکی سەرەکی لە ناسنامەی کورد و، تاکی کورد بەر لە هەرشتێکی دیکە بەهۆی زمانەکەی خۆی لە دەوروبەرەکەی جیا دەکاتەوە و هەست دەکات شوناسێکی تایبەت بە خۆی هەیە.

کوردی لە باشووری کوردستان زمانی فەرمییە، لە یاسای بنەڕەتیی وڵاتی عێراقیشدا زمانی کوردی وەک زمانی عەرەبی، زمانێکی فەرمییە. لە ڕۆژئاوای کوردستانیش، لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هێزە کوردییەکاندا زمانی کوردی، زمانی فەرمییە. بەڵام لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان خوێندن و پەروەردە بە زمانی کوردی نەک نییە، بەڵکوو قەدەغەشە. ئەم جیاوازییە لە پێگەی زمانی کوردی لەو چوار وڵاتەی کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە، چ کاریگەرییەکی لەسەر ناسنامەی نەتەوەیی کورد کە یەکێک لە کۆڵەکەکانی زمانە، داناوە؟

پێگەی زمان بۆ خۆی چەمکێکی گرینگە و ئاماژەیە بەو پێگەیەی کە زمانێک لە وڵاتێک هەیەتی، جۆری پێگەیەکی کە زمانێک لە کۆمەڵ و وڵاتێکدا هەیەتی دەتوانێ زۆر ڕۆڵی لە پێشکەوتن یان لاوازبوونیدا هەبێت. یانی ئەگەر زمانێک پێگەیەکی ڕەسمی، قانوونی و پێگەیەکی ئایینی هەبێت، ئەمانە یارمەتیدەری دەبن بۆ پێشکەوتنی. بۆ نموونە زمانی فارسی کە لە ئێران زمانی ڕەسمییە، پێگەیەکی قانوونی و تاقانەی هەیە و کراوە بە تاکە زمانێک کە لە ئێراندا لە بواری پەروەردەدا، لە ڕووی ئیدارییەوە، لە دادگا و پارلمان و دەولەت و لە گشت بوارە ڕەسمییەکاندا، کاری پێ دەکرێت و بێ ڕکابەرە، ئەمە کۆمەڵێک ئاسانکاریی بۆ دابین دەکات. یانی دەوڵەت و دەسەڵات ناچار دەکات کە بە شێوەی جۆراوجۆر لە خزمەتیدا بن. بۆیە زمانێک کە لەو پێگەیە بێبەشە بە دڵنیاییەوە تووشی زۆر کێشە دەبێت. ئاماژەتان بە پێگەی زمانی کوردی لە ئێراق کرد، ئەمە نموونەیەکی زۆر باشە. لەگەڵ ئەوەی مێژووی عێراقیشبە تایبەتی لە هاتنە سەر کاری بەعسییەکانەوە هەتا کاتی ڕووخانی ڕێژیمەکەیان، بەردەوام دەوڵەتی ناوەندیی عێراق لەگەڵ کورد لە شەڕدا بووە، بەڵام سەرەڕای ئەو هەموو شەڕە و سەرەڕای هەبوونی ئەو ڕێژیمە سەرکوتکەرە و ئەو هەموو وێرانکارییە؛ چونکە زمانی کوردی لە عێراق پێگەیەکی ڕەسمیی هەبوو و مافی ئەوەی پێ درابوو کە پێی بخوێندرێ و وەکوو زمانێک دانی پێدا نرابوو، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا ئەو زمانە نە تەنیا بڵێین لاواز نەبوو، بەڵکوو هەر توانی بەرەو پێش بچێ. چونکە منداڵێک کە دەچووە قوتابخانە، لە ڕۆژی یەکەمەوە بەو زمانە پەروەردە دەبوو و هەتا دوایین ساڵانی خوێندن ئەو زمانەی هەر لەگەڵدا بوو، ئەوە بۆخۆی خۆشەویستییەکی بۆ زمانەکە لای فێرخوازەکە دروست دەکرد و وای دەکرد ئەو زمانە لە ڕێگای پەروەردەوە بڵاو بێتەوە و پەرە بستێنێ. جگە لەوەی ئەو کەسانەی لە خوێندنگە دەیانخوێند لەگەڵ زمانەکە بەردەوام سەروکاریان هەبوو، زمانەکەش ناچار بوو پێداویستییەکانی خۆی لە باری زانستی و پەروەردەییەوە دابین بکات، بۆ وێنە بۆ بوارەکانی بیرکاری، کیمیا، فیزیا، زیندەوەرناسی، جۆگرافیا و بۆ زۆرێک لە زانستەکانی دیکە پێویستی بە زاراوە و بە وشەی نوێ هەبوو و ئەمانەشی دابین کردبوو، چونکە کاری پێ دەکرا. ئەوەی کە زمانی کوردی لە چاو هەموو بەشەکانی کوردستان لەو بەشە، باش مایەوە و توانی بەرەو پێش بچێت ، بە جۆرێک کە تا ئێستاش لە بەشەکانی دیکەی کوردستان بۆ زۆر لەو چەمک و زاراوانە قەرزداری زمانی کوردی لەو بەشەین، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێگەیەی کە زمانی کوردی لە باشووری کوردستان و لە عێراق بوویەتی.

ئاماژەتان بە زمانی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستان کرد، ئەمە زۆر جێگەی سرنجە کە لەم ساڵانەی دواییدا لەگەڵ ئەوەی لە سەردەمی دەسەڵاتدارانی ڕێژیمی بەعسی سووریەدا نەک هەر زمانی کوردی مەجالی پێ نەدەدرا بەڵکوو هەوڵی سڕینەوەی دەدرا و کورد لەوێ لە هەموو مافێکی نەتەوەیی و زمانی بێبەش بوو، بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا ئەم هەلەی بۆ ڕەخسا کە ببێتە زمانی خوێندن و، ببێتە نێو زانکۆ و ببێتە زمانی بەڕێوەبەری، ئەوە بۆ خۆی پێشکەوتنێکی گەورە بوو بۆ زمانی کوردی لە ڕۆژئاوای کوردستان. مەسەلەیەکی زۆر گرنگ ئەوەیە لە هەر شوێنێک نەتەوەی کورد دەسەڵاتی بە دەستەوە بووە و دەرەتانی خۆبەڕێوەبردنی هەبووە، نەک هەر هەوڵی داوە مافە زمانییەکانی خۆی دابین بکات، بەڵکوو مافە زمانی و کولتوورییەکانی ئەو کەمە نەتەوانەش کە لەژێر دەسەڵاتی کوردیدا بوون، دابین کردوە. ئێمە نموونەی کۆماری کوردستانمان هەیە، نموونەی حکوومەتی هەرێمی کوردستانمان هەیە و لە ڕۆژئاواش هەر بەو شێوەیە، ئەمەش یەکێک لە خاڵە گەشەکانی سیاسەتی کوردی بووە بەرانبەر بە زمانی کەمە نەتەوەکان.

لە باکوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان ئاشکراتە کە زمانی کوردی پێگەیەکی فەرمی و قانوونیی نییە، ڕێگای ئەوەی لێ گیراوە کە کاری پەروەردەی پێ بکرێ، پێی بخوێندرێ و زمانی بەڕێوەبەری بێ، ئەمە بۆ خۆیی زیانی زۆری بە زمانەکە گەیاندوە و بووەتە هۆی لاوازبوونی. بەڵام لەگەڵ ئەو ڕاستییەشدا بە هەڵسەنگاندنی خۆم ئەمن لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان زمانی کوردی کەمتر زیانی پێ گەیشتوە، هۆکارەکەش ئەوە بووە کە خەباتێکی نەتەوەیی دووروودرێژ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەبووە. یانی لە سەردەمی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان، دواتر دامەزرانی حیزبی دێموکرات و کۆماری کوردستان هەمیشە پرسی زمان لە پێشەوەی پرسەکانی دیکە بووە، یا پرسێکی سەرەکیی بزووتنەوەی کوردی بووە و ئەمە وای کردوە بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەردەوام لەسەر گرنگیی زمان، لەسەر فێربوونی زمان و پاراستنی زمان پێداگری بکات و جۆرێک وشیاریی زمانی لەنێو نەتەوەکەیدا پەرە پێداوە. بۆیە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ١٠٠ ساڵی ڕابردوودا، هەمیشە جۆرێک هەستیاریی لە ئاست زمانی کوردی بە تایبەتی لای نووسەران، شاعیران، ڕۆژنامەنووسان و ئەو کەسانەی سەروکاریان لەگەڵ زمان هەیە، هەبووە و بە ئەرکی سەرشانی خۆیان زانیوە پارێزەری زمانەکەیان بن و بەشێوەی جۆراوجۆر بیپارێزن، بە تایبەتیش کە خەڵکەکە هەستی کردوە دەسەڵات دەیهەوێ ئەو زمانە پەراوێز بخات و سەرکوتی بکات، ئەمە هاندەر بووە کە زمانەکەیان باشتر بپارێزن وخەمی لێ بخۆن. لە باکووری کوردستان ئێستاش بە داخەوە بە میلیۆنان کورد هەن کە ناتوانن بە زمانی کوردی قسە بکەن. ڕەنگە بەشێکی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە لە سەدەی پێشوودا و لە دەیەکانی ڕابردوودا ئەوەندەی بزووتنەوەی سیاسیی کورد گرینگیی بە ویست و داخوازیی چەپ داوە، ئەوەندەی گرنگیی بە زمانی کوردی و بە داخوازی نەتەوەیی نەداوە و ئەمەش بە نۆرەی خۆی وشیاریی زمانیی کەم کردۆتەوە. هەڵبەت ناکرێ حاشا لەوەش بکەین کە سەرکوتی نەتەوەیی و زمانی لە تورکیە لە چاو ئێران، زۆر توندتر بووە.

زمانی کوردی وەک یەکێک لە هێما سەرەکییەکانی شوناسی نەتەوەیی کورد چە پێگەیەکی لە یادەوەریی بەکۆمەڵ و گێڕانەوەی مێژووییدا هەیە و تا چەندە لە ڕێگەی زمانەوە پێش بە فەوتانی ئەو سەرمایە دەوڵەمەندەی کورد گیراوە؟

دیمانە: شنۆ مێهرپەروەر

گومان لەوەدا نییە کە بەشێکی زۆر لە سامانی زمانیمان، لە ئەدەبی زارەکیمان تەنانەت ئەدەبی نووسراومان بەو هۆیەوە کە زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە بەشی هەرە زۆری بەشەکانی کوردستان دەرەتانی نووسین بەو زمانە و خزمەتکردنی نەدراوە، نەک هەر ئەوەندە بەڵکوو ڕێگریشی لێ کراوە، ئەمە بووەتە هۆی ئەوە بەشێک لەو سامانە ئەدەبی و زمانییەمان بفەوتێت. بەڵام هاوکات هەمیشەش لەنێو کۆمەڵی کوردستان، لەنێو نەتەوەی کورددا کەسانێک هەبوون بەهۆی دڵسۆزییان بۆ زمانەکەیان، بەهەر زەحمەتێک بووە توانیویانە بەشێک لە دەستنووسەکان، لە دیوانی شاعیران، لە پەند و فۆلکلۆر و بەیت و چیرۆک و ئەو سامانە زمانییەی هەمانبووە بپارێزن، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زمانی کوردی توانیویەتی هەڵگر و گوێزەرەوەی ئەو یادەوەرییە بەکۆمەڵانە بێت. لەگەڵ ئەوەی کوردستان دابەشکراو و چەند پارچە بووە، لەگەڵ ئەوەی دیالێکت و شێوەزاری جیاواز هەبووە و خەڵکی کوردستان لە وڵات و هەرێم و ناوچەی جیاوازدا ژیاون و بە هۆکاری سیاسی و ئەمنییەتی پێوەندییەکی زۆر کەم و سنووردارییان لەگەڵ یەکتر هەبووە، هەروەها سیستمێکی وەکوو پەروەردە بە زمانی کوردی یا ڕاگەیاندنێکی سەرانسەریی کوردی نەبووە کە هەموو بەشەکانی کوردستان بگرێتەوە؛ بەڵام لەگەڵ ئەوانەشدا ئێمە دەبینین زمانی کوردی توانیویەتی پردی پێوەندی و کۆکەرەوەی بەشە جۆراوجۆرەکانی خەڵک لە هەموو پارچەکانی کوردستان بێت. من حەز دەکەم ئاماژە بە چەند نموونەیەک لە تەمەنی خۆمدا بکەم. لەبیرمە وەختی خۆی کە لە ڕادیۆ یان لە کاسێتێک دەنگی کاوەیساغا بڵاو دەبۆوە کە بۆ خۆی خەڵکی بەشێکی دیکەی کوردستان بوو، بەڵام لە موکریان کەسێک کە گوێی لە دەنگی کاوەیساغا دەبوو، بە دەوروبەرەکەی گوتووە بێدەنگ بن با گوێمان لێ بێت، با بزانین چۆن باسی شێخ مەحموود دەکات؟ چەندین ساڵ بەر لەوەی ئێمەمانان لە دایک بین کاوەیسئاغا لە لاوکێکدا باسی شێخ مەحموود و حکوومەتدارییەکەی و شەڕەکانی و قارەمانەتییەکانی کردووە، لەسەردەمی ژیانی ئێمەدا، خەڵک پێی خۆش بوو لە ڕێگای لاوکێکی کاوەیساغاوە ئەم داستانە ببیستێتەوە. تەنانەت دایکی خۆمم لەبیرە هەر وەخت گوێی لە دەنگی عایشەشان یان دەنگی مێرەم خان دەبوو کە گۆرانییەکانیان لە ڕادیۆ -بە تایبەتی ڕادیۆ بەغدا- بڵاو دەبوونەوە، دیسان ئێمەی ئەو کات منداڵیان بێدەنگ دەکرد بۆ ئەوەی گوێیان لێ بگرێت، چونکە ئەو خەم و ئەو مەینەتییانەی لە گۆرانییەکانی ئەواندا هەبوو، بۆ نموونە باسی هەوێداری، باسی بە زۆر بە شوودانی کچ، یەخسیری و بندەستی کورد بە دەست تورک ؛ کارەساتەکانی سەردەمی ئەوانی بە ئاوێنەی خەمەکانی ئێستای خۆی و ژنانی وەک خۆی دەزانی.. لە بواری جۆراوجۆردا ئەو ڕۆڵەی زمانی کوردی دەبینین، بۆ نموونە بەیتی خەج و سیامەند لەگەڵ ئەوەی زێد و ژینگەی سەرهەڵدانی ئەو بەیتە باکووری کوردستان بووە، بەڵام لە بەشەکانی دیکەی کوردستان، لە ڕۆژهەڵات و باشووری کوردستانیش بە زارێکی دیکەی زمانی کوردی سەری وەدەرناوە، گوێگری هەبووە و خەڵکێکی دیکە هەوڵی داوە پەرەی پێ بدا و حەماسە و قارەمانەتی و داستانی ئەویندارەتیی نەوەکانی پێش خۆی لەوێدا ببینێتەوە و ببیسێتەوە. دەتوانم بڵێم ئەم جۆرە حاڵەتە بە هۆکاری جۆراوجۆر تا واوەتر هاتووین، زیاتر بووە. چاپکراوی کوردی، ڕادیۆی کوردی و دروستبوونی تێکەڵاوی ڕێخۆشکەر بووە بۆ ئەوەی فۆلکلۆر و ئەدەبی زارەکی و نووسراومان، گۆرانی و لاوک و بەیت و چیرۆک و پەندی پێشینیانمان، سنوورە دەسکردەکان ببەزێنن، لەگەڵ ئەوەی لە بەشێکی دیکەی کوردستان و بە دیالێکت و شێوەزاری ناوچەیەکی دیاریکراو بەرهەم هاتوون ، بەڵام لە پارچەیەکی دیکە، لە ناوچەیەک بە زار و شێوەزارێکی دیکە پێشوازییان لێ کراوە، چونکە لەنێو گوێگر و خوێنەری کورددا ئەو هەستە هەبووە کە ئەمە هەمان بەسەرهات و ڕابردووی خۆیان و پێشینیانی خۆیانە کە بە زار و شێوەزارێکی دیکەی زمانەکەیان گوییان لێدەبێت یان دەیخوێننەوە.

دیارە لەم چەند دەیەی دواییدا زمانی کوردی زۆر زیاتر لە ڕابردوو توانیویەتی بێتە هەڵگری ئەو یادەوەرییە بەکۆمەڵانە، چونکە بە خۆشییەوە هەلومەرجێکی نوێ خوڵقاوە، ئەو دیوارانەی جاران داگیرکەران لە بەینی بەشەکانی کوردستان دروستیان کردبوو و، ئەو سانسۆرە توندەی ئەوان بەسەر خەڵکدا زاڵیان کردبوو، ئەو بەربەستانەی لە دژی زمانی کوردی پێکیان هێنابوو، ئەمانە بە هۆکاری پێشکەوتنی تەکنۆلۆژیا و بە هۆکاری بەرزبوونەوەی وشیاریی نەتەوایەتیی تاکەکان و بە هۆکاری جۆراوجۆری دیکە خاوتر بوونەوە. ئەمە وای‌کردوە ئێستا تاکەکانی کورد پێوەندییان لەگەڵ یەکتر زیاتر بێت، باشتر لە زار و شێوەزارەکانی یەکتر تێ‌بگەن و، گرنگیی زیاتر بە ئەدەبی کوردی و بە هونەری کوردی و بە زمانی کوردی بدەن. ئەمە وای‌کردوە کە ئێستا هەر شتێک کە بڵاو دەبێتەوە هەر بەرهەمێکی هونەری، هەر بەرهەمێکی ئەدەبی، گوێگر و خوێنەر و بیسەری کورد بەشێک لە خەم و ئازارەکانی میللەتەکەی تێدا بدۆزێتەوە. لەسەر یەک دەتوانم بڵێم ئێستا زمانی کوردی ڕاست ئەو ڕساڵەتەی لەسەر شانە کە تاکی کورد لەهەر جێگەیەک و بە هەر دیالێکتێک شت بڵاو بێتەوە، بە هی خۆی دەزانێت، دەزانێ کە ئەوە بەشێکە لە جیهانی ئەو، ئاوێنەیەکە کە گۆشەیەک لە مەینەت و شادی و خۆشی و قارەمانەتی و مێژوویی نەتەوەکەی پێشان دەدات. کە وایە بۆم هەیە بڵێم ئەو زمانە توانیویەتی ئەو ڕۆڵە ببینێت و تا دێت لە جێبەجێکردنیدا سەرکەوتوتر دەبێت.

(بەشی ٢ و کۆتایی لە ژمارەی داهاتوودا)

وزە بەهێزترین کارتی کورد لە هاوکێشەکانی ئێستای ناوچە و نێودەوڵەتیدا

ساسان خاتوونی

ژاک شیراک، سەرۆککۆماری پێشووی فەڕانسە لە ساڵی ٢٠٠٠ ڕایگەیاند: شەڕەکانی داهاتوو نەک بۆ سنوورەکان، بەڵکوو بۆ دەست پێڕاگەیشتن بە سەرچاوەکانی وزە دەبێت. شیراک پێی وابوو ئەگەر هەنگاو بۆ دابەشکردنی دادپەروەرانە و گەشەپێدانی بەردەوامی وزە نەگیرێتە بەر، ئەوە جیهان ڕووبەڕووی داهاتوویەکی گرژ و پڕ لە کێشە دەبێتەوە.

لە دونیای ئەمڕۆدا وزە فاکتەرێکی سەرەکییە بۆ پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و گەشەی ئابووری. هەر هەرێم یا وڵاتێک بە چوونە نێو نەخشەی دابینکردنی وزە، ڕاستەوخۆ دەچێتە نێو هاوکێشەکان و بەرژەوەندی وڵاتانی زلهێزی سیاسی و ئابووری و بەچوونە نێو ئەو مەیدانە، ئەو وڵاتانە ناتوانن لەبەر چاوت نەگرن. بەگشتی زۆر جار وڵاتان و بەتایبەتی زلهێزەکان لە کارتی وزە بۆ بەلاڕێدابردن و لە پەراوێز خستنی پرسەکانی وەک مافی مرۆڤ و ژینگە و ڕەچاوکردنی یاسا نێودەوڵەتییەکان کەلک وەردەگرن و وڵاتانی تریش لە پەیوەندییە سیاسی و ئابوورییەکانیان لەگەڵیان بەردەوام دەبن و تەنانەت پەرەی پێ دەدەن. بۆ نموونە: شەڕی ڕووسیە و ئۆکراین کە لە ساڵی ٢٠٢٢ەوە دەستی پێ کردوە و هەتا ئێستاش بەردەوامە تەنیا بەریەککەوتنێکی سەربازی نیە، بەڵکوو ڕەهەندەکانی ژێئۆپۆلیتیکی وزەش کاریگەر بوون لە دروستبوون و بەردەوامبوونی ئەو شەڕە. ڕووسیە هەناردەکردنی گازی بۆ ئۆرووپا بەگشتی و وڵاتی ئاڵمان بەتایبەتی وەک ئامرازێکی گوشار بەکار هێنا. وڵاتانی ئۆرووپایی سەرەڕای هەموو پشتیوانییەکی دارایی و لۆجستیکی لە دەوڵەتی ئۆکراین، ڕادەی بازرگانیان لە بواری وزە لەگەڵ ڕووسیە لە هاوکارییەکانیان بۆ ئۆکراین زیاتر بووە. لە ساڵی ٢٠٢٤ یەکیەتیی ئۆرووپا ٢٢ میلیارد یۆرۆی بۆ هاوردەکردنی نەوت و گاز لە ڕووسیە خەرج کردوە لە کاتێکدا هاوکارییە داراییەکانی بۆ ئوکراین ١٩ میلیارد یۆرۆ بووە.

ئێستا ڕۆژهەڵاتی ناوین بەرەو ئاراستەیەکی نوێ دەڕوات و زۆر گرینگە کە کورد لەو گۆڕانکارییانەدا بەجێ نەمێنێت. لە هاوکێشەکانی ئێستای ڕۆژهەڵاتی ناویندا چەند پرسی گرینگ لە ئارا دان کە یەک لەوان پەیمانی ئیبراهیم (Abraham Accords) و ئەویتریان سەرچاوەکانی ئێنێرژییە. پەیمانی ئیبراهیم ساڵی ٢٠٢٠ لە سەردەمی خولی یەکەمی سەرکۆماریی دۆناڵد ترامپ لەلایەن ئامریکاوە لە نێوان ئیسرائیل و چەند وڵاتی عەرەبی بە مەبەستی ئاشتی و هاوکاری ئەمنییەتی و ئابووری و پەیوەندی سیاسی ڕێک خرا. بابەتی سەرچاوەکانی وزە تا ڕادەیەک کارئاسانیی بۆ بەرفراوان بوونی وڵاتانی ئەندام لە پەیمانی ئیبراهیمدا دەکات. پەیمانی ئیبراهیم جگە لەوەی کە دەبێتە هۆی گەشەی زیاتر ئابووری و بەرزبوونەوەی پێگەی سیاسی وڵاتانی عەرەبی ئەندام لەو پەیمانەدا، بەڵام پشکی سەرەکیی قازانج بۆ دەوڵەتی ئیسرائیل و بە دیاریکراوی بەندەری "حەیفا" لە ئەو وڵاتە دەبێت و شاری حەیفا دەبێتە یەکێک لە گرینگترین بەندەرەکانی بازرگانیی جیهان. لە ئەگەری بەرفراوانبوونی بازنەی پەیمانی ئیبراهیم یا هەمان نەزمی نوێ (New Order) کە لەلایەن ئیسرائیلەوە بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوینی نوێ پێناسە کراوە، تورکیە ڕکەبەرێکی کاتی دەبێت بۆ ئیسرائیل بەڵام ناتوانێ لەبەرانبەر ئەم پلانە نوێیەدا دژی ئەو وڵاتە بوەستێتەوە و ئەگەر بیهەوێ پشکی بەر کەوێت، دەبێ هاوتەریب لەگەڵ تێلئاوێو کە پشتگیری ڕۆژئاوای لە پشتە هەنگاو بنێت.

کورد لە کوێی ئەو هاوکێشانەدایە؟

کوردستان بە هۆی دابەشبوونی و نەتەوەی کورد بە هۆی ئەوەیکە کیانێکی سەربەخۆی سیاسیی نیە، بەشێک لە پرۆسەی پەیمانی ئیبراهیم نیە. بەڵام کورد دەتوانێ لە هەرچی زیاتر فراوانبوونی بازنەی پەیمانی ئیبراهیم سوودمەند بێت. وڵاتانی عێراق و سووریە لە ئەگەری پەیوەست بوون بە پەیمانی ئیبراهیم کە ڕەنگە لە داهاتوودا بە ناچارییش پەیوەست ببن، ئیسرائیل لە یەک لە ڕێڕەوە گرینگە ئابوورییەکانی کەلوپەل- وزە، واتە ڕێڕەوی داوود (بەسرا، هەرێمی کوردستان، ڕۆژئاوا، ئەسوەیدا، ئەلتەنەف، حەیفا) براوە دەبێت و لەلایەکی ترەوە پێش بە بەهێزبوونی دەسەڵاتی دژە ئیسرائیلی لە بەغدا و دەمیشق دەگرێت و لەو گۆڕەپانەدا بۆ سەرخستن و ناچار کردنی ئەو دوو وڵاتە، کورد دەتوانێت دەورێکی کاریگەر بگێڕێت و هەم لە باشوور و هەم لە ڕۆژئاوا پێگەی خۆی لە ئاستی ناوچەیی و نێودەوڵەتیدا بەهێزتر بکات. هەرێمی باشووری کوردستان خاوەن یەک لەسەر سێی پاشکەوتی نەوتی عێراقە و یەکێک لە گەورەترین سەرچاوەکانی گازی جیهانە (بە پشت بەستن بە داتای وەزارەتی سامانە سروشتییەکانی حکوومەتی هەرێمی کوردستان). لەلایەکی تر زۆرینە کێڵگە نەوتییەکانی وڵاتی سووریە لە ژێر دەسەڵاتی هێزەکانی سووریای دێموکرات دایە کە کورد فەرماندەیی دەکات.

کورد وەک ئەکتەرێکی نادەوڵەتی دەتوانێت لە ڕێگەی دابینکردنی وزە بۆ جیهان بێتە نێو هاوکێشەکان و ببێتە یاریکەرێکی نوێی گۆڕەپانەکانە و کۆریدۆری داوود باشترین ڕێگەیە کە بگات بە بەندەری حەیفا و بچێتە نێو پرۆسەیەکی گەورە کە ئیسرائیل سەرپەرشتی دەکات. دەسەڵاتی سووریەی دوای ڕووخانی ئەسەد تەنیا ناوچەکانی دەمیشق و دەورووبەری لەژێر کۆنترۆڵدایە و ئیسرائیل بە هیچ شێوەیەک ڕێگە نادات حکوومەتێکی بەهێزی ناوەندگەرای ئیسلامی توندڕەو لەو وڵاتە حوکم بکات، هەر بۆیە باشترین بژاردە بۆ سووریە کە بەرژەوەندییە سیاسی و ئابووری و ئەمنی و ئاسایشی ئیسرائیل بپارێزێ و لە بەرانبەر گەورەبوونی بازنەی پەیمانی ئیبراهیم و دروستبوونی ڕێڕەوی داوود لەمپەر دروست نەکات و ڕێگر نەبێت، سووریەیەکی دیسێنترال و لامەرکەزییە کە ڕاستەوخۆ ئۆتۆنۆمی و خۆبەڕێوەبەری بۆ کورد مسۆگەر دەکات.

سەبارەت بە هەرێمی کوردستانیش دوای هاتنەوەسەرکاری دۆناڵد ترامپ لە کۆشکی سپی و لاوازبوونی هەژموونیی تاران لە بەغدا، ئیدارەی ترامپ چەند جار ڕاشکاوانە داوای لە حکوومەتی عێراق کردوە هەناردەی نەوتی کوردستان کە ڕاگیراوە، دەست پێ بکاتەوە. لە سەفەری ئەو دواییانەی سەرۆک وەزیرانی هەرێمی کوردستان بۆ ئەمریکا، گرێبەستێکی زۆر گەورە لە نێوان حکوومەتی هەرێمی کوردستان و دوو کۆمپانیای ئەمریکایی لە بواری نەوت و گاز بە بەهای ١١٠ میلیارد دۆلار واژۆ کرا. دوای ئەو گرێبەستە هەر زوو وەزارەتی نەوتی عێراق ڕایگەیاند کە ئەو گرێبەستە نایاساییە. لێرەدا پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا دەسەڵاتدارانی هەرێمی کوردستان سەرەڕای ئەوەیکە ئاگادارن هەرێم تووشی قەیرانی ئابوورییە و هەرچەشنە دیپلۆماسییەکی لەو شێوەیە دەبێتە هۆی قووڵبوونی کێشەکان و نەناردنی بوودجە و دواکەوتنی مووچەی هەرێم لەلایەن بەغداوە، بەبێ هیچ گەرەنتییەک لەلایەن وڵاتێکی وەک ئەمریکاوە توانای گرێبەستی تا ئەو ڕادەیە بەنرخیان دەبێت!؟

دوای واژۆکردنی ئەو گرێبەستە سەرۆک وەزیرانی هەرێمی کوردستان لەگەڵ وەزیری ئاسایشی نێوخۆ و وەزیری وزە و وەزیری دەرەوەی ئەمریکا کۆ بۆوە و دواتر مایک ڕۆبیۆ، وەزیریی دەرەوەی ئەمریکا ڕایگەیاند: یەک لە ستوونەکانی پەیوەندی ئەمریکا لەگەڵ عێراق پابەندبوونی بەغدا بە ئۆتۆنۆمیی کوردەکانە و ئەوەش نیشاندەری ئەوەیە کە هاوئاهەنگی باش لە نێوان ئیدارەی ترامپ و هەرێمی کوردستاندا هەیە و ئەو گریمانەیە بەهێز دەکات کە بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەو گرێبەستە، ئەمریکا پشتگیری هەرێمی کوردستان بکات لە بەرانبەر بەغدا. هەروەها ماوەیەک پێش مایک ڕۆبیۆ سەبارەت بە سووریە ڕایگەیاند ڕەنگە ئەو وڵاتە تووشی شەڕی ناوخۆ و لێکهەڵوەشانەوە ببێت و ئەو قسانەی دەکرێ وەک هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆ بۆ دەمیشق بێت کە لە ئەگەر حکوومەتی نوێی سووریە پابەندی پاراستنی بەرژەوەندییەکانی ڕۆژئاوا و ئیسرائیل نەبێت، سەقامگیری بەخۆیەوە نابینێت.

لەلایەکی ترەوە باشوور و ڕۆژئاوای کوردستان بە چوونە نێو نەخشەی دابینکردنی وزە ڕەنگە تووشی چەندین ئالەنگاری ببنەوە بۆ وێنە بکەونە ململانێ لەگەڵ وڵاتانی ئەندام لە ئۆپێک (OPEC) لەسەر ڕادەی هەناردەکردنی ڕۆژانەی نەوت. لەلایەکی دیکەوە هەرێمی کوردستان ئەگەر بیهەوێ گاز بۆ وڵاتانی دراوسێ بنێرێ ئەوە دەبێ لەگەڵ ئێران و ئەگەر بیهەوێ ڕەوانەی ئۆرووپای بکات لەگەڵ زلهێزێکی وەک ڕووسیە ڕکەبەری بکات. لێرەدا کورد وەک فاکتەرێکی نادەوڵەتی لە هەر دوو بەشی باشوور و ڕۆژئاوای کوردستان دەبێت بە سیاسەتێکی تۆکمەی پلان بۆ داڕێژراو خۆی بۆ هەموو ئەگەرەکان ئامادە بکات.

سمیناری "تیشک هاویشتنە سەر پشتپەردەی گۆڕانکارییە نیودەوڵەتی و ناوچەییەکان"

ناوەندی پەروەردەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران ڕۆژی پێنجشەممە ٨ی جۆزەردان سمینارێکی سیاسیی بۆ مامۆستا حەسەن واژی، کادری سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران پێکهێنا. ئەو سمینارە کە بۆ باس لەسەر "پشتپەردەی گۆڕانکارییە نیودەوڵەتی و ناوچەییەکان" پێکهاتبوو، بە بەشداریی ژمارەیەک لە ئەندامانیی ڕێبەریی حیزب، کادر و پێشمەرگە و ئەندامانی حیزب بەڕێوە چوو.

کۆڕگێر لە باسەکەیدا تیشکی خستە سەر ئەوە کە گۆڕانکارییە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکان لە چەند سەدە لەمەوبەرەوە سەنتەری دەسەڵات و لایەنی خاوەن بەرژەوەندی و هەژموونی ئەندازیاری دەکەن و لە سنووربەندییەکی نەنوسراودا پێناسەی دەسەڵات کراوە و لادانی وڵاتان و نەتەوەکان لە جغزی بەرژەوەندی و هەژموونیی دەسەڵاتدارانی نێودەوڵەتی

لێکەوتەی قورسی دەبن.

بەڕێز واژی بە پشتبەستن بە تیورییەکانی زانستی سیاسی پێی لەسەر ئەوە داگرت کە پلانی دڵی زەوی "مەکیندەر" و پلانی پشتێندەی نێوان هارتلەند و ڕیملەند "سنوورە خوێناوییەکان"ی جۆرج کەنان دەرخەری ئەو ڕاستییەن کە نەتەوەیەک ئاگاداری گەمە نێودەوڵەتی و ناوچەییەکان نەبێ و دەستی بە ناوەندە ستراتێژیکەکان ڕانەگا بە ئامانج ناگا.

چاپی دووهەمی "ئەورووپیەک لە وڵاتی کوردان" بڵاو بوویەوە

کتێبی "ئەورووپییەک ل وڵاتێ کوردان" لە نووسینی خاتوو هێلێن قاسملوو و وەرگێڕانی سەلیم زەنجیری چاپ و بڵاو بۆوە. ئەم پەڕتووکە وەکوو چالاکی و وەفایەک بۆ"نەسرین قاسملوو"، هاوژینی شەهید دوکتۆر قاسملوو و دایکی وەفاداری کوردان لە دووهەمین ساڵڕۆژی کۆچی دوایی نووسەردا چاپی دووبارەی بۆ کراوە و کراوەتە دیاری بۆ ڕۆحی پاکی نەسرین خانم.

ئەم بەرهەمە ناوازەی خاتوو نەسرین قاسملوو کە بە زمانی فەڕانسەوی نووسراوە و بۆ سەر زمانی فارسی و چەند زمانی دیکە وەرگێردراوەتەوە، لە لایەن "سەلیم زەنجیری" پێشمەرگەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەوە وەرگێردراوەتە سەر زمانی کوردی (زاراوەی کورمانجیی سەروو)، و لە دیزاینێکی جوان و سەرنجڕاکیشی ٣٨٢ لاپەڕەییدا بە کتێبخانەی کوردی زیاد کرا.

"ئەورووپییەک ل وڵاتێ کوردان" بەرهەمێکی ناوازەیە کە باس لە چۆنیەتی ناسینی دوکتۆر قاسملوو و ژیانی هاوبەشیان، نەهامەتی و خەباتی گەلی کورد و حیزبی دێموکرات لە قۆناغی هەرە سەختی خۆیدا چ لە سەردەمی پاشایەتی و ڕێژیمی ئیسلامیدا دەکات. خاتوو نەسرین سەرەڕای ئەوە کە کورد نەبوو، بەڵام خزمەتێکی زۆری بە کورد و کوردستان کردووە و لەو پێناوەدا سەختی و دژوارییی زۆری هاتووەتە سەر ڕێی و هەتا دوایین هەناسەکانی ژیانی بە دوکتۆر قاسملوو و ڕێبازی حیزبی دێموکرات وەفادار مایەوە و هەر ئەوەش بوو کە بە دایکی وەفاداری کوردان ناسراوە.

هێلێن "نەسرین" قاسملوو، نووسەری کتێبی "ئەورووپاییەک ل وڵاتێ کوردان" و هاوژینی شەهید دوکتۆر قاسملوو لە ١٩ی ڕەشەممەی ١٤٠١ ی هەتاوی لە تەمەنی ٨٩ ساڵیدا لە شاری پاریسی وڵاتی فەڕانسە کۆچی دوایی کرد.

فەرهەنگ، ئامرازێک بۆ بەرەنگاربوونەوە

ڕەزا دانشجوو

زنجیره هێرشی هیستریکی چەند ڕۆژی ڕابردووی ڕەوتی بەناو بناژۆخوازی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر چەند ژنێکی کورد بە تاوانی ئەسپسواری لە ڕێوڕەسمی پێشوازیکردن لە پارێزگارانی چوار پارێزگای هەرێمی کوردستان لە شاری سنە، ڕەنگە تازەترین ئاڵقەی چیرۆکی دووروودرێژی ڕق وکینە و دژایەتیی نەیارانی کورد و کوردستان لە بەرامبەر کولتووری کوردی بێت. دژایەتیکردنێک کە هەڵقوڵاوی بیروبۆچوونێکی چەپەڵ و نامرۆڤانەیە کە ئاشکرا دژی کورد و هەر شتێکە کە بە جۆرێک پەیوەندیی بە کورد و کوردستانەوە هەیە! هەرچەندە هێرشبەران و ناحەزان ئەوجار هەوڵیان دا بە بەکارهێنانی تاقمێک چەمک و دەستەواژەی بێبنەما وەک "دژایەتیی داب و نەریتی کۆمەڵگە" یان "دژایەتیی ئایین و شەریعەت" و بەکارهێنانی هەندێک دروشمی دووبارەبووەی وەک "غیرەتی کورد ڕێگە نادات" بە ئامانجی بریندارکردنی هەستی کەسانی هەست ناسک، هۆکاری دژایەتیکردنیان بە ئاراستەیەکی دیکەدا ببەن، بەڵام ئاوڕدانەوەیەک کورت لە ڕابردوو بە ڕوونی نیشان دەدات کە واقعەکە شتێکی ترە. بە ڕاستی بۆ دەبێت ئەم بابەتە بێبایەخە وا لای کاربەدەستانی کۆماری ئیسلامی گرنگ بێت و کاردانەوەیەکی وەها گەورە بە دوای خۆیدا بهێنێت!

بۆ وڵامدانەوەی ئەم پرسیارە و دیتنەوەی هۆکاری ڕاستەقینەی ئەم هێرشە هیستریانە دەبێت چاوخشاندنێکی کورتمان هەبێت بە ڕووداوەکانی چەند مانگی ڕابردوودا! ئاشکرایە ئەم قەبارە هێرشانە ناتوانێت تەنها کاردانەوەیەک سادە بەرامبەر بە مەراسیمێکی پێشوازیکردنی بێبایەخ بێت. لە ڕاستیدا هۆکاری سەرەکی ئەم هێرشە بەربڵاوانە ڕەگ و ڕیشەی لە جۆرێک بیرکردنەوەی فاشیستی دژی کوردی کۆماری ئیسلامییە و تەواوی جودایە لە شەڕ و ڕکابەریی گاڵتەجاڕی ڕەنگەکانی ناو دەسەڵاتی ڕێژیمە! بۆ ڕونکردنەوە زیاتری ئەم باسە دەتوانرێت ئاماژە بکرێت بە شێوەی هەڵسوکەوتی تاقمێک بەناو ڕووناکبیر و مامۆستای زانکۆ سەبارەت بە ڕێوڕەسمی نەورۆز ئەمساڵ لە کوردستان. ئەو جووڵانەوەی کە لەژێر ئاڵای فارسیزم و بە بیانووی بەرگری لە نەورۆز هێرشی کردە سەر ڕێوڕەسمی شکۆداری نەورۆزی ئەمساڵی ڕۆژهەڵات. نووسراوەیەک کە بە ڕوونی دەرخەری ئەوپەڕی قین و کینەی نەیاران و ناحەزانی کوردستان لە کورد و کولتووری کوردی بوو. ڕۆژانێک پێش ئەم نووسراوە بێبنەما و بێبایەخە، جەماعەتی پانتورک بە فەرمانی ڕاستەوخۆ و بە پێشەنگی سپای پاسداران و ڕێکخراوە ئەمنییەتییەکانی ڕێژیم وەک کاردانەوەک بەرامبەر بە ڕێوڕەسمی پڕشکۆی نەورۆز لە ورمێ بە دروشمی "حەیدەر حەیدەر" گۆپاڵ بە دەست و بە لیباسی ڕەش ڕژانە سەر شەقامەکان و دوای ماوەیەک ڕێپێوان بە "لووراندن" و پێشاندانی نیشانی گورگ و دروشمی دژە کورد کوتاییان بە ڕێپێوان هێنا. پرسیاری بنچینەیی ئەوەیە، هۆکاری ئەم هەموو دوژمنایەتییەی نەیارانی کوردستان و کوردستان بەرامبەر بە کولتوور و هێماکانی کوردی چییە؟ چی لە ڕێوڕەسم و سیمبولە فەرهەنگیەکانی کورددا هەیە کە ئەوەندە دوژمنانی کوردستان، لە پاشایەتیخوازی تاراوگەکانەوە تا ڕەوتی بەناو ڕیفۆرمخواز و بناژۆخوازەکانی نێو کۆماری ئیسلامی و تەنانەت مامۆستاکانی زانکۆ و خەڵکی بەناو ڕووناکبیر تووڕە و نارەحەت دەکات؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە پێویستە ئاماژە بە ڕۆڵی گرنگی فەرهەنگ و کولتوور لە پاراستن و پێناسەکردنی شوناسی کورد و کوردستان بکرێت و توانای بێهاوتای بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هەرچەشنە ئاسمیلەکردنی پێکهاتەیی و دوژمنایەتی ئاشکرا و ئامانجدارانەی داگیرکەران بەرامبەر بە کورد و کوردستان ببیندرێ. لە درێژەی ئەم بابەتە بە کورتی باس لە هەندێک لەو خاڵە گرنگانە دەکرێت.

بۆنە کولتوورییەکان ئامرازێک بۆ پێناسەکردنی شوناسی نەتەوەیی

بۆنە فەرهەنگییە جۆراوجۆرەکان و تەنانەت تاقمێک بۆنەی ئایینی لە ناوچە جیاجیاکانی کوردستاندا و ڕەنگە لە لوتکەی هەموو ئەم ڕێوڕەسمانەدا، نەورۆز، لە دەرەوەی کۆبوونەوەیەکی ئاسایی، دەرفەتێکی بێهاوتان بە ڕێزگرتن و زیندووکردنەوەی ئەو بەها و نۆرمانەی کە ساڵانێکە لە ژێر دەسەڵاتی داگیرکەراندا یان بە تەواوی قەدەغە و سەرکوت کراون، یان بە هۆی دەستێوەردانی بە ئەنقەستی داگیرکەران لە بنەڕەتدا سروشتێکی تەواو پێچەوانەیان بە خۆیانەوە گرتوە یان بە ساختەکاریی خاوەنداریتیان دراوە بۆ لایەنی دەسەڵات و ساحێب ماڵی لێ بێبەش کراوە! نەورۆزی ئەمساڵ ڕەنگە لوتکەی ئەم بزووتنەوەی ناسنامەخوازە بوو بێت، جووڵانەوەیەکی تەواو ناسیۆنالیستی لەسەر بنەمای بەها و نۆرم و بایەخەکانی کۆمەڵگەی کوردستان، بە پانتایی تەواوی ئەو جوغرافیا زیندانیکراوە لە ماکووە تا ئابدانان، یەکڕەنگ و یەکدەنگ، دەست لە نێو دەست، هاوار بۆ ڕزگاری و سەربەستی ڕۆژهەڵات!

کولتوور هۆی یەکڕیزی و یەکدەنگی

خاڵێکی تری گرنگ کاریگەری سەرسوڕهێنەری کولتوورە و فەرهەنگ لەسەر یەکڕیزی و یەکگوتاری کۆمەڵگەیە. ڕەنگە گەورەترین هۆکاری ترسی داگیرکەرانی کوردستان لە فەرهەنگ و کولتووری کورد هەر ئەوە بێت. هەر ئەوەش بوو بە هۆکار کە سەرەڕای ساڵانێک سیاسەتی ئاسمیلەکردن و چاندنی تۆی دووبەرەکی بە تایبەت لە ڕێگەی پەرەپێدان و گەورەکردنەوەی جیاوازی مەزهەبی، کۆمەڵگەی فەرەچشنی کوردستان بە کەڵکوەرگرتن لە کولتووری پێکەوەبوون و یەک دڵ بوون توانی وێنەیەکی بێ هاوتا لە یەکڕیزی تۆمار بکات! بۆنەی نەورۆز لە باشووریترین بەشەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەریخست کە کۆمەڵگەی کوردی چەندە لەسەر ڕێگای پێناسەکردنەوەی بەها کولتوورییەکانی خۆی سوورە!

کولتووری دەوڵەمەند

کولتوری دەوڵەمەندی کورد بە پشتبەستن بە سەروەت و سامانە بێشومارەکانی، لەم ساڵانەی دواییدا توانیویەتی سەرکەوتووانە بەسەر هەموو سنوورە درۆینەکاندا زاڵ بێت، سەرەڕای شەپۆلی بەردەوامی سانسۆر و سەرکوتکردن لەلایەن هێزە داگیرکەرەکانەوە، چاوی جیهانی بەڕووی واقیعەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا کردۆتەوە و بە یارمەتیوەرگرتن لە تایبەتمەندی ناوازەکانی دونیای دەرەوەی سەرسامی جوانە بێوێنەکانی خۆی کردوە.

بەڕێوەچوونی ڕێوڕەسمی دەیان هەزار کەسیی نەورۆزی ئەمساڵ لە چەندین وڵاتی جیاواز لە دەرەوەی سنورە ساختەکانی کوردستان، هەروەها ئەو وێنە ناوازانەی کە لە نەورۆزی ئەمسال لە شۆنە جیاجیاکانی کوردستان تۆمار کران، توانییان بەشێک لەو سەروەت و سامانە دەوڵەمەندە کولتوورییەی کوردان بە جهان بناسێنن کە ساڵانێکە لە لایەن هێزە داگیرکەرەکان یان سانسۆر کراون یان بە ناوی دیکەوە بە جیهانیان ناسێندراون!

ڕاستی ئەوەیە، ئەوەی بناغەی کۆشکی زۆڵم و زۆری داگیرکەرانی کوردستان دەلەرزێنێت، هەر شتێکە کە وێنەی ڕاستەقینە و بێ سانسۆری کۆمەڵگەی کوردی نیشان بدات! ئەو کولتوورە دەوڵەمەند و سەروەت و سامانە ناوازەی کوردە کە چاوی داگیرکەرانی کوردستانی کوێر کردوە! پێگەی ناوازەی ژنانی کورد لە کوردستان، سەرەڕای تاقمێک گرفتی تایبەت لە جوغرافیایەک کە پێی دەوترێت ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بە دڵنیاییەوە لە لایەن تاقمێک حکومەتی دیکتاتۆر و کۆمەڵگەیەکی پیاوسالاری قەبووڵ ناکرێت. یەکسانی و بەرابەری ژن و پیاو، بە پشتبەستن بە کولتووری دەوڵەمەندی کورد، لەو شتانەن کە داگیرکەرانی کورد هەرگیز ئامادە نین جیهانی ئازاد لێی ئاگادار بێت! نابێت ئەوە لەبیر بکرێت کە دوژمنایەتیی داگیرکەرانی کورد زۆر زیاتر لەوەی ڕووبەڕووی تاکی کورد بێتەوە دژی کولتوور و سەروەت و سامانی فەرهەنگی کۆمەڵگەی کوردییە!

مرۆڤ دەکرێت کۆمەڵکوژ بکرێت یان تا زیندان هەتاهەتایی بێت، بەڵام سەما و گۆرانی و شیعر و مۆسیقا ناکوژرێت. ڕەنگە بۆ ماوەیەک زیندانی و لە بەند بکرێت، بەڵام دواجار ڕێگایەک بۆ دەربازبوون دەدۆزێتەوە! هاوار دەکات و دەبێتە دەنگی نەتەوەیەک! کولتوور فاکتەرێکە بۆ ناساندنی شوناسی نەتەوەیی، هۆکارێکە بۆ یەکریزیی و یەکگرتوویی، ئامرازێکە و کەرەستەیەک بۆ بەرەنگاربوونەوەی داگیرکەران و قۆرخکاران

مانگرتن بە جەماوەری بکرێ، چەکێکی کارایە

هەردی سەلیمی

زانایانی زانستی سیاسەت و تیئۆریسییەنەکانی بواری شۆڕش و نارەزایەتییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان، ئەگەر نەڵێن مانگرتن گرنگترین ئەکتی نارەزایەتیدەربڕانەیە، بێگومان وەک یەکێک لە گرنگترینەکان باسی لێ دەکەن. مانگرتن بە شێوەخەباتێکی کەمتێچوو و پڕدەسکەوت دەناسرێ، بەڵام لە ڕاستیدا مانگرتن لە شۆڕشی سەر شەقام پڕتێچووترە، لەگەڵ ئەوەی خەسارێکی ماددی دەگەیەنێ بە بکەرەکانی، ناشتوانن خۆیان لەنێو جەماوەردا بشارنەوە و دیارن؛ هەر ئەمەش دەتوانێ لە بەرامبەر دەسەڵاتە دیکتاتۆرەکاندا کێشەی زۆریان لە داهاتوودا بۆ بنێتەوە. بەم حاڵەشەوە لە کوردستان و لە ئێرانیش مێژووی مانگرتن دەگەڕێتەوە بۆ زۆر پێشتر لەوەی کۆماری ئیسلامی بێتە سەر کار. لانیکەم لە پێوەندی لەگەڵ کوردستاندا و لە سەردەمی پەهلەویدا لە شاری مەهاباد جارێک بەبۆنەی سەردانی حەمەڕەزاشای پەهلەوی لەدوای لەسێدارەدانی پێشەوا قازی محەممەد و جارێکیش بە بۆنەی شەهیدبوونی سولەیمان موعینی و سووکایەتی بە تەرمەکەی لەلایەن ئەرتەشەوە، ئەو شارە مانگرتنێکی سەداسەدیی بەڕێوە بردوە.

لە ئاستی ئێرانیشدا نموونەکان زۆرن بۆ مانگرتنی بەتایبەت چینی کرێکار، کە لە دەیەی بیستی هەتاویدا ئەم ئەکتە نارەزایەتیدەربڕانەیە چووە بواری بەڕێکخرابوونەوە، هەتا ئەو جێیەی ئەم کولتوورە جێکەوتووە لە بەرەبەری سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێراندا زەبری کاری و کوشندەی لە جەستەی لاواز و نەخۆشی دەسەڵاتی پەهلەوی دا.

کۆماری ئیسلامی کە دەسەڵاتێکی پاوانخوازە لەگەڵ بەدەسەڵاتگەیشتنیدا دەستی بەسەر هەموو یەکیەتی و سەندیکا کرێکارییەکاندا گرت و تا ساڵانێکی زۆر نەیهێشت بە شێوەی سەربەخۆ چالاکییەکیان هەبێ. لە نیوەی دەیەی حەفتاوە وردەوردە قەوارە سینفی و سەندیکا کرێکارییەکان هەرچەند زۆر تووشی گێرە و قەرقەش بوون و ئەندامانیان گیران و ئەشکەنجە دران، بەڵام هەتا ڕادەیەک بووژانەوە. لەگەڵ خراپتربوونی دۆخی ئابووریی ئێران، لەم ساڵانەی دواییدا شایەدی بەردەوامیی مانگرتنەکان بووین.

مانگرتنی کرێکاران، شۆفێرانی ئۆتووبووسواحد، مامۆستایانی قوتابخانە، خانەنشینان، خوێندکارانی زانکۆ، پەرستاران، بازاڕیان، زێڕنگەران، نانەواکان و... ئێستاش شایەدی مانگرتنی یەکگرتووانەی شۆفێر و خاوەنکامیۆنەکانین. ئەم سینفەش وەک هەموو سینفەکانی تر لە ئێراندا بە سەرنجدان بە دۆخی ناکارامەی ئابووری و سیاسیی ئەو وڵاتە، لەژێر کاریگەریی گرانیی هەوسارپچڕاودا کۆمەڵێک کێشەیان هەیە. بەدیاریکراوی بارهەڵگران و خاوەنکامیۆنەکان لەگەڵ گرانبوونی پێداویستییەکانی ماشینەکانیان، هەڵکشانی تێچوو، داکشانی بەشە سووتەمەنی، نەبوونی بیمە، دۆخی نالەباری جاددەکان، زۆربوونی تەمەنی خانەنشینی و زۆر کێشەی تر لەم سۆنگەیەوە بەرەوڕوون.

کۆماری ئیسلامی هەتا ئێستا بە توندوتیژی وڵامی هەموو مانگرتنێکی سینفی و ئاشتیخوازانەی داوەتەوە، هەرگیز نەبووە کێشە و نارەزایەتییەکان لە چوارچێوەی خۆیدا ببینێ، بەڵکوو هەمیشە کردوویەتە پرسێکی ئەمنیەتی. لەم پێوەندییەشدا دەیهەوێ هەر ئەو ڕێیە بپێوێ و بە گرتنی چەندین شۆفێر لەوانە "سدیق محەممەدی" لە شاری سنە و "شەهاب دارابی" لە شاباد و وەرگرتنی دانپێدانانی زۆرەملێ لە شەهابی دارابی، دەیهەوێ بەم هەڕەشانە شۆفێرانی تر چاوترسێن بکات؛ بەڵام ئێمە ئەو ڕاستییەمان لەبیر ناچێتەوە کە کۆماری ئیسلامی لە دەیەی شەستدا دەیان چالاکی کرێکاری ئێعدام کرد و هەر ئێستاش "شەریفە محەممەدی" چالاکی کرێکاری لەژێر حوکمی ئێعدامدایە، هەروەها کەسانی وەک "مەحموود ساڵحی"، "عوسمان ئیسماعیلی"، "مەنسوور ئۆسانلوو"، "سمایل بەخشی" و دەیان کەسی تری لە بەندیخانە پەستاوت، لێ ئەم کێشانەی بۆ چارەسەر نەبووە و هەرگیز نەیتوانیوە ببێتە هۆی ئەوەی ئەم چینە مافویستە، بترسن و لە ویستەکانی خۆیان دەست هەڵگرن.

ئەم سینفە کە ئێستا بووەتە ڕۆڵگێڕی سەرەکیی مانگرتنە سریالییەکان نابێ بەتەنیا بمێنێتەوە، هەرچەندیش قورساییی ئابووریی وڵاتێک لەسەر شانیان بێت ناتوانن بەتەنیا ببنە هۆکاری گۆڕانی بنەڕەتی، هەر مانگرتنێک پێویستی بە پاڵپشتییە، چونکە خاوەنڕایان لەو باوەڕەدان دەبێ بۆ مسۆگەرکردنی ویستەکان لە وڵاتێکی دیکتاتۆریدا سێونیو لەسەد لە خەڵکی ئەو وڵاتە مان بگرن و ئەم مانگرتنەش ١٢ مانگ بخایەنێ! هەرچەند زانستی سیاسەت جێی ئەوە نیە وا بە ڕەهایی قسەی تێدا بکرێ، بەڵام ئەمە ئەزموون سەلماندوویەتی و پێویستە سینف و چین و توێژی دیکەش پەیوەستی ئەم مانگرتنانە بن بۆ ئەوەی گۆڕانی قووڵ بێتە ئاراوە. پاڵپشتییەکان دەبێ مەیدانی بێ و بەڕێکخراو، نەک وەک ئەوەی ڕاستی توندئاژۆی ئێرانی دەیکات لە ڕێگەی تۆڕی کۆمەڵایەتییەوە و زیاتر مەبەستی بردنەپێشی مەبەستە سیاسییەکانی خۆی و خۆبەخاوەنکردنە، چون ئەوان هەرگیز باوەڕیان بە کاری بەکۆمەڵ، بوونی هەڵاواردنی چینایەتی و نەبوونی دەرفەتی یەکسان و... نەبووە و نییە، بەڵکوو تەنیا دەیانهەوێ لەم ڕێگەوە ئێعتبارێک بۆ خۆیان بکڕن! دەنا ناکرێ پاڵپشتی لە مانگرتنێکی بەهەقی لەم شێوەیە بکرێ، بەڵام لە بەرامبەردا مانگرتنی بەهەقی کرێکارانی شیرکەتی نەوت لە ساڵی ٥٧دا بە فیتنە و ئاژاوە ناو بهێنرێ! لەم ڕووەوەیە کە حیزب و لایەنە سیاسییەکان پێویستە خۆ لەو هەلپەرستییانە ببوێرن و بەرنامەی کارا و یارمەتیدەرانەیان هەبێ بۆ پاڵپشتیی هەمیشەیی لە کرێکاران.

بە هێنانەوەی نموونەیەکی مێژوویی باسەکە کۆتایی پێ دێنین: لە کۆتاییەکانی دەیەی پەنجای هەتاویدا کاتێک کرێکارانی لەهستان مانگرتنیان کرد، ویستەکانیان تەنیا لە ویستی سینفیدا قەتیس نەکرد، بەڵکوو ویستی سیاسییان هێنایە پێش و بەرامبەر بە نەبوونی ئازادی و بوونی سانسۆر و... لە وڵاتدا، هەڵوێستیان نواند، ئەم کرێکارانە بە ڕاکێشانی سەرنجی هەموو نارازییان توانییان سەرکەوتن بەدەست بێنن و دەوڵەت ناچار بە پاشەکشێ بکەن، بۆیە ئێستا کە ئەنجومەنی پیشەیی مامۆستایان و چەندین قەوارەی دیکە پاڵپشتیی خۆیان لەم مانگرتنانە دەربڕیوە جێی هیوایە و پێویستە بەهێزتر و بەکرداریتر بکرێت، هەتا خەڵکانێکی زیاتر هەست بە هاودڵی بکەن.

کۆڵبەری، سنووری نێوان مەرگ و هەژاری

کاوە سندووسی

"کۆڵبەری"، چالاکییەکی تاقەتپڕووکێن و مەترسیدارە کە تێیدا کەسانێک بارگەلێک لە ڕێڕەوە سنوورییەکانی ناوچە شاخاوییە سەخت و دژوارەکانی کوردستان (بەتایبەت ناوچە سنوورییەکانی پارێزگاکانی سنە، کرماشان، ورمێ و ئیلام) دەخەنە سەر کۆڵیان و لە سنوورە دەستکردەکان دەیانپەڕێننەوە. وشەی «کۆڵبەر» لە تێکەڵکردنی دوو وشەی (کۆڵ = بە مانای پشت) و (بەر = بە مانای هەڵگر یان گواستنەوە) پێکهاتووە. کۆڵبەری زۆرجار جۆرێکە لە ناچاری و کارێکی زۆرەملێ کە لە ئەنجامی بێکاری، هەژاری، نەبوونی هەلی کاری یەکسان و سیاسەتە ئابوورییە شکستخواردووەکانەوە سەری هەڵداوە و بۆ زۆرێک لە خەڵکی ناوچە سنوورییەکان، بووەتە تەنیا ڕێگای دابینکردنی بژێوی ژیان.

کۆڵبەران بە گشتی کاڵای وەک کەلوپەلی نێوماڵ، جلوبەرگ، جگەرە یان ماددە خۆراکییەکان هەڵدەگرن و زۆرجار بەرەوڕووی مەترسییەکانی وەک هەڵدێران لە بەرزایی، تەقینەوەی مین، تەقەی ڕاستەوخۆی هێزە سنوورییەکان و بارودۆخی سەختی کەشوهەوا دەبنەوە. لە ڕاستیدا، کۆڵبەری نە پیشەیەکی فەرمییە، نە بیمە و پشتیوانیی یاسایی هەیە و نە کەرامەتی مرۆیی تێیدا ڕەچاو دەکرێت، بەڵکوو ڕەنگدانەوەیەکی ئاشکرای نایەکسانیی پێکهاتەیی و نادادپەروەریی کۆمەڵایەتییە لە کوردستاندا.

هەروەک ئاماژەی پێ کرا، کۆڵبەری نە پیشەیە، نە شانازییەکی لەدواوەیە. کۆڵبەری ناچارییەکی سەپێنراوە بەسەر ئەو مرۆڤانەدایە لە خاکێکدا کە پڕە لە سامانە سروشتییەکان و دەرفەتی ئابووری، لە هەژاریدا قەتیس ماوە و ژیان دەکەن. ئەم دیاردەیە کارەساتێکی مرۆییە کە ڕەگ و ڕیشەی لە پێکهاتە سیاسی، ئابووری، ئەمنی و سەربازییەکاندا داکوتاوە کە ڕێژیمە دەسەڵاتدارەکان نەک تەنیا گەشەپێدانیان کردۆتە بارمتە، بەڵکوو هەناسەی ژیانیان بۆ میلیۆنان کەس لەم ناوچانەدا کردۆتە مامەڵەیەکی ڕۆژانە لەگەڵ مەرگدا. کۆڵبەر کەسێک نییە پیشەکەی خۆی بە ئازادی و لە ڕووی هەڵبژاردنەوە دیاری کردبێت، بەڵکوو کۆڵبەر کەسێکە هەموو ڕێگاکانی ژیانێکی شەرافەتمەندانەی لێ داخراوە؛ نە شارۆچکەی پیشەسازی، نە زەوی و پشتیوانیی پێویست بۆ کشتوکاڵ، نە ژێرخانی ئابووری و نە تەنانەت ئاسایشی سەرەتایی بۆ کار و ژیانی مرۆیی، ناچاری کردوە بۆ ئەم دۆخ و قۆناغە هەستیارە کۆڵ وەبەر دنیایەک سەختی بدات. لەم بارودۆخەدا، کۆڵبەری هەڵبژاردن نیە، بەڵکوو دەرەنجامێکی حەتمی سیاسەتێکی سەرکوت و سڕینەوەی بەردەوام و بەرنامە بۆ داڕێژراوە.

لەم نێوەندەدا، نابێت فریوی ئەو پیرۆزکردنانە بخۆین کە لە ڕووی دڵسۆزی یان نەزانینەوە، کۆڵبەر دەکەنە [پاڵەوانێکی نەتەوەیی]. ئەم جۆرە تێڕوانینە، هەرچەندە ڕواڵەتێکی مرۆیی هەیە، بەڵام لە کردەوەدا پەرە بە ئاساییکردنەوەی کارەساتێک دەدات. ئاساییکردنەوەی کۆڵبەری واتە قبووڵکردنی وەک بەشێکی ئاسایی ژیان لە جوگرافیایەکدا، واتە لەبیرکردنی ئەو ڕاستییەی کە کۆڵبەر، بەرهەمی ڕاستەوخۆی جیاکاریی پێکهاتەیی و داگیرکاریی سیاسییە. کارەسات یان باشترە بڵێم کارەسات وێڕای منەت بەسەرداکردن، تەنیا لە چیاکان و سنوورە پڕمەترسییەکاندا کورت نابێتەوە. یەکێک لە فێڵ و دهۆی ڕووهەڵماڵاوی ڕێژیمی دەسەڵاتدار، دەرکردنی مۆڵەتی کاتی و ڕووکەشانەیە بۆ "ڕێکخستنی بازاڕچەکانی کۆڵبەری".

فەرمانداریيە حکوومییەکان لە شارە سنوورییەکاندا بە بەڵێن و بیانوی "ڕێکخستنەوە"، مۆڵەتگەلێک دەردەکەن کە نەک تەنیا کێشەی سەرەکیی هەژاری و بێکاری ئەم ناوچانە چارەسەر ناکات، بەڵکوو شەرعیەتی پێ دەبەخشێت و بە یاسایی دەکات. ئەم مۆڵەتانە بە گشتی دەگەنە دەستی کەسانی تایبەت سەر بە دامودەزگا ئەمنی و حکوومەتییەکان یان بۆیان دەردەکرێت، نەک کۆڵبەرانێک کە هەموو ڕۆژێک گیانی خۆیان لە ڕێگەیەکی مەترسیدار و بێئەنجامدا دەخەنە مەترسییەوە. ئەو بەرپرس یان نوێنەرە [کەسانی دیاریکراو لەلایەن نوێنەر و دەستوپێوەندییەکانیانەوە] لە ڕاستیدا سوودمەندی ڕاستەقینەی ئەم مۆڵەتانەن نەک خەڵکی هەژار و بێکار؛ ئەو خەڵکە لە باشترین حاڵەتدا بەشێکی کەمی قازانجە زۆرەکەیان بەردەکەوێت و قازانجی سەرەکی دەچێتە گیرفانی دەڵاڵە سەر بە حکوومەتەکان و بازرگانانەوە.

لەوەش تاڵتر ئەوەیە، لە هەمان کاتدا کە خەڵکی کوردستان بۆ پاروە نانێک، چیاکان بە باری هەندێکجار سەد کیلۆییەوە دەبڕن، لە هەندێک شوێنی ئەم وڵاتەدا، دەروازەی سنووریی تایبەت بۆ ئاغازادەکان و کەسانی سەر بە دەسەڵات بوونیان هەیە. فڕۆکەخانە و بەندەرگەلێک کە تێیاندا بە ملیاران دۆلار جۆرەها کەرەسەی و کەلوپەلی جۆراوجۆر بێ هیچ چاودێری و یاسایەک هاوردە و هەناردە دەکرێت. شوێنێک کە نە سەرمایان وێدەکەوێت و نە گەرماش هەست پێدەکەن، نە مەترسیی مین و نە گوللەیەک هەیە کە سینگێک بدڕێت و نە منداڵێک کە هەتیو ببێت، بەڵکوو تەنیا پارە و ڕانت و گەندەڵییە کە بە ئازادی هاتوچۆ دەکات.

کۆڵبەر، بەو بارەی لەسەر شانیەتی، نە دزە و نە تاوانبار و جەردە. ئەو تەنیا قوربانیی ئەو یارییانەیە کە لە ئاستە باڵای دەسەڵاتدا، لەنێوان دامودەزگا حکوومییەکان و مافیای ئابووریدا داڕێژراون. لە کاتێکدا هەموو ڕۆژێک چەند کوردێک بەناوی کۆڵبەری لە سەر سنوور و چیاکان گیان لەدەست دەدەن یان تووشی ڕووداوی دڵتەزێن دەبن، تۆڕێکی گەورەی گەندەڵی و قاچاخ لەژێر سێبەری بەندەرە حکوومییەکان و فڕۆکەخانەکان و کۆگا تایبەتەکاندا، بێ هیچ ترس و دڵەڕاوکەیەک وەک زێروو خەریکی مژینی سەرمایەی وڵاتن. ئەم دژوازییە، دڵی هەموو مرۆڤێکی ئازاد و خاوەن ویژدان ئازار دەدات. چۆن دەکرێت کۆڵبەرێک بە تاوانی هەڵگرتنی چەند کارتۆنێک جلوبەرگ یان شەکر و چا بکوژرێت، بەڵام بە ملیاران دۆلار هاوردە و هەناردەی نایاسایی لە کەناراوەکانی باشوور، لە چاوی زەقی یاسا شاراوە بمێنێتەوە؟ وەڵام ڕوونە، ئەم سیستەمە نەک بە هەژاریی خەڵکی کوردستان، بەڵکوو بە "پڕۆژەی هەژارکردن"ی خەڵک زیندووە. ئەگەر کۆڵبەری بوونی هەیە، لەبەر ئەوە نییە کە چارەیەکی بۆ ناکرێ، بەڵکوو لەبەر ئەوەیە پێکهاتەی ئێستا بەم هەموو سەرچاوەیەوە، ئیرادەیەکی بۆ چارەسەرکردن نییە. دروستکردنی بەندەری تایبەت بۆ کەسانی سەر بە حکوومەت و مۆڵەتدان بە تۆڕە قۆرخکارییەکان هیچ گونجانێکی لەگەڵ دادپەروەریی کۆمەڵایەتیی ئەم ئیددیعاکارانی حکوومەتی ئیسلامیدا نییە. ئەم سیاسەتانە نەک تەنیا کێشەی کۆڵبەری چارەسەر ناکەن، بەڵکوو بە گۆڕینی بۆ سیستەمێکی کۆنترۆڵکراو و شیاوی چەوساندنەوە، دەیکەنە ئامرازێکی نوێ و کاریگەر بۆ سووکایەتیکردن، زاڵبوون و چەوساندنەوەی سیاسی-ئابووریی مرۆڤی کورد و کۆمەڵگەی کوردستان.

لەم نێوەندەدا، ئەوەی پێی دەگوترێت ئەنجوومەنی شوڕای ئیسلامی و گاڵتەجاڕانێک بە ناوی [نوێنەرانی ناوچە کوردنشینەکان] خۆیان بەشێکن لەم سیاسەتە داگیرکاری و کوشتارە. بەڵێنی ئەو نوێنەرانەی کە ساڵانێکە بە دروشمی دادپەروەری و نەهێشتنی جیاکاری چوونەتە ئەنجوومەن، هیچی تر نەبووە جگە لە چەواشەکاری و بەڵێن و فێڵ و گزی، ئەوان نەک تەنیا نەیانتوانیوە هیچ جۆرە چارەسەرێکی ڕاستەقینە بۆ کێشیی کۆڵبەران ببیننەوە، بەڵکوو زۆرجار بە بێدەنگیی خۆویستانە و سیاسەتی هاوڕێیەتی لەگەڵ پێکهاتە ئەمنی و ئابوورییەکانی ڕێژیمی ئیسلامی، ڕۆڵی دەڵاڵ یان نێوەندگیر و پاساوهێنەرەوەیان گێڕاوە. بووکەڵەگەلێکن کە لە کردەوەدا مۆرەی سیستەمی سیاسیی ئاخوندیین و نەک زمانی خەڵک، ئەوان لە باشترین حاڵەتدا زمانی ڕێژیمن لەنێو خەڵکدا. ئەوان هەندێکجار بە جلی کوردی و خۆنواندنی دڵسۆزانەوە بەڵێنی هەلی کار و ناوچەی ئازاد و کارتی کۆڵبەری دەدەن، بەڵام لە کردەوەدا یارمەتیی مانەوە و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی هەمان پێکهاتەی بۆگەن و نامرۆییە دەدەن.

بەپێی ڕاپۆرتی ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ، لە ساڵانی ڕابردوودا سەدان کۆڵبەر کوژراون و بریندار بوون. ژمارەیەکی زۆر بە تەقەی ڕاستەوخۆ، هەندێکیان بەهۆی بەستەڵەک و سەرما و هەڵدێران یان ڕاوەدوونان، یان بە تەقینەوەی مین گیانیان لە دەست داوە و بریندار بوونە. ئەم ئامارانە هەرگیز بە دروستی تۆمار ناکرێن، چونکە لە بنەڕەتدا لە ڕوانگەی دەسەڵاتەوە، کۆڵبەر "قوربانییەک" نییە، بەڵکوو "تۆخمێکی سەرئێشە-تێکدەری ئابووری یان سیخوڕ و تەنانەت تیرۆریست"ە. ئەم کوشتارە سیستماتیکە، ئەگەر لە شوێنێکی تری ئەم گۆی زەوییە ڕووی بدایە، دۆسیەیەکی تاوانکاری لە ئاستی دادگا نێودەوڵەتییەکاندا بۆ پێکدەهات، بەڵام لە کۆماری ئیسلامیدا، ڕاستییەکی ئاساییە کە نەک تەنیا سزای نییە، بەڵکوو هەندێکجار بکوژان و تەقەکەران هان دەدرێن و پلەیان بەرز دەکرێتەوە. هەر بۆیە، هەر جۆرە هەوڵێک بۆ پیرۆزکردن یان پاککردنەوەی ئەم دۆخە، خیانەتە بە ڕاستییەکان. نابێت کۆڵبەری بە گێڕانەوە پاڵەوانئاساکان وێنا بکرێ و بخەملێندرێ. ئەم کارە، تەنیا یارمەتیی لەبیرکردنی کێشەی نەگبەتی کۆڵبەرییە. کۆڵبەری دەبێت هاوارێک بێت، نەک فیلم و، بە قێزەونی بمێنێتەوە هەتا نەمێنێت، نەک ئەوەی بە بەزەیی و پاڵەوانسازی، بڕازێتەوە و قبووڵکردنی ئاسان بکرێت.

کۆمەڵگەی کوردستان ئەگەر شیکارییەکی دروست لەسەر ناوەڕۆک و پێکهاتەی ئەم کارەساتە نەکات، ڕەنگە بێ ئەوەی بیەوێت یارمەتیی مانەوە و زیادبوونی گرفتی کۆڵبەری دابێت. تەنیا ڕێگای ڕزگاربوون لەم گرفتە مرۆییە، وشیاریی گشتی، ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی دژ بە داگیرکاری و بێکاری لە کوردستان و پێداگری لەسەر مافی ژیان بێ سووکایەتی و هەژارییە.

کۆڵبەری هەتا ئەو کاتەی بوونی هەبێت، دەبێت هاوارێک بێت بەسەر ئەوانەی هۆکارن و سیستەمی دەسەڵاتداردا و نابێت هەرگیز لەگەڵیدا سازش بکەین. نە بە مۆڵەت، نە بە بەڵێن و نە بە فیلم یان دۆکیومێنتاریی ئەوتۆ. کۆتاییهاتنی کۆڵبەری، تەنیا بە کۆتاییهاتنی داگیرکاریی کوردستان و گەڕانەوەی کەرامەت و دەسەڵاتی بڕیاردان بۆ خەڵک دەکرێت. لە کۆتاییدا کۆڵبەری تاوانێکە کە ئاساییکردنەوەی خیانەتە بە مرۆڤی کورد و بێدەنگی لە ئاستیدا هەمان هاوبەشییە لەم تاوانەدا.

***

زمان، چەکی بەرگری و مانەوە

ئەحمەد ڕەحمانی

زمان ئامرازی ئاخاوتن، وێژمان، نووسین و لە یەکگەیشتنە. زمان هۆی گەشەی بیرو هزری مرۆڤە و دەبێتە شوناسی هەر گەل و نەتەوەیەک و ئەم گەل و نەتەوە بەو زمانەوە دەناسرێتەوە کە سەر بە چ بنەچە و ڕەچەڵەک و بناغەیەکە و ڕێڕەوی قۆناغەکانی گەشەسەندنی بە درێژایی مێژوو دەست نیشان دەکات و سەلمێنەری هۆوییەت و بوونی ئەو گەل و نەتەوەیە لە سەر ئەم خاک و هەڵکەوتە دیموگرافییەیە کە تێیدا دەژی. زۆر شتێکی سروشتی و ئاساییە زمان لەگەڵ هەڵکەوتەی چاخەکانی مێژوودا پێشکەوتن بە خۆیەوە ببینی و هێما و پیتەکانی گۆڕانکارییان بەسەردا بێ و زمانیش هاوتەریب لەگەڵ پێشکەوتنی کۆمەڵگە ئاڵوگۆڕی بەسەردا بێ و شکڵ و شێوەی نووسین و تەنانەت گۆکردن و دەربڕینیشی (فۆنەتیک) جوانکاری و زەریفکاری بەپێی قۆناغی مێژوویی خۆی بەخۆیەوە ببینێ بە بەراورد لە گەڵ قۆناغ و چاخی پێشووتری زمانیش وەک کۆمەڵگە بە چەقبەستوویی نامێنێوە.

ئەوەی کە لەم قۆناغانەدا گرینگە و جێی تێڕامان و لێ وردبوونەوەیە، زمان نەگاتە ئاستی چەقبەستن یان پووکانەوە و لەنێوچوون کە بەخۆشییەوە زمانی کوردی سەرەڕای هەموو قۆناغە دژوار و ئەستەمەکانی مێژوو کە بە سەری هاتوە و زۆر جارانیش کەوتۆتە ئاستی ئاسیمیلەبوون، بەڵام هەر لە ڕەوتی پێشڤەچوونی خۆیدا بەردەوام بووە و زۆرجارانیش کە ئاستەنگی گەورەی هاتبێتە سەر ڕێگا لە گەشەی خۆی نەوەستاوە و خۆی گونجاندوە لەگەڵ ئەم بارودۆخەی کە بۆی هاتۆتە پێش و بە پێی دەرفەت و ئیمکان هۆوییەت و بوونی خۆی پاراستوە. هاوتخووبی واتە هاوسنووریی گەل و نەتەوەکان بێگومان کاریگەری دەکاتە سەر زمانەکان و ئەمەش هۆیەکە بۆ زیاتر نزیکبوونەوە و لە یەکگەیشتن لە نێوان ئەو گەل و نەتەوانەدا و تەنانەت چێکردنی کاریگەری کولتووری؛ واتە زمان هۆی لە یەکنزیکبوونەوەی گەلانە بە ئاراستە پۆزێتیڤیەکەی. زمان چەکی بەرگری و هۆی مانەوەی ئەو گەل و نەتەوانە بووە کە کەوتوونەتە بەر بەرداشی داگیرکاری و هەوڵی لەنێوچوون و توانەوەیان لە لایەن نەیار و دوژمنەکانیان دراوە و لێرەدایە گرینگی ئەم چەکە واتە زمان و ڕۆڵەکەی دەردەکەوێ و ناهێڵێ سیمای گەلی و نەتەوەیی ئەم گەل و نەتەوەیە بەهۆی داگیرکارییەوە بشۆردرێتەوە.

ئاوڕدانەوەیەک لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەمانگەیەنێتە ئەو ڕاستییە حاشاهەڵنەگرە کە سەرەڕای هاتنە سەرکاری ڕێژیمە دیکتاتۆر و داپڵۆسێنەرەکان یەک لە دوای یەکتر بە تایبەتی لە نزیک بەم سەد ساڵەی ئەم دواییانە، نەک نەیتوانیوە زمانی کوردی بەرەو لە نێوچوون ببات، بەڵکوو بۆتە هۆی بووژانەوەی زیاتری زمانی کوردی و ئەم هەستە ناسیۆنالیستییە زیاتر لە زماندا ڕەنگی داوەتەوە، بە تایبەتی لە ئەدەبیاتدا و بۆتە چەکێکی بەهێز بۆ بەرگری و مانەوە و زیاتر هەستی کوردبوونی دنە داوە. هاتەریب لەگەڵ خەباتی چەکداری و جەماوەری ڕۆڵی گرینگی بینیوە. ئەگەر بۆ بەر لە هەشتا ساڵ بگەڕێینەوە سەرەڕای یاساغ بوونی زمانی کوردی لە وڵاتی ئێران و تەنانەت پۆشینی جلوبەرگی کوردی و بەفەرمی نەناسینی زمانی کوردی لە سەردەمی دەسەڵاتی بنەماڵەی پەهلەوی، بەڵام دەبینین لەو سەردەمیشدا بە پێی دەرفەت و ئیمکان زمانی کوردی بە هەموو شێوە دیالێکت و زارەکانیەوە هەر لە بەرەو پێشچووندا بووە و نەوستاوە. دامەزرانی کۆماری کوردستان و گرینگیدانی کابینەی کۆماری کوردستان بە زمانی کوردی، دەرچوونی ڕۆژنامە و گۆڤار، کردنەوەی قوتابخانە، شانۆ و سرود، بەکارهێنانی زمانی فەرمی لە دام و دەزگا حکومییەکان و نووسراوەکاندا بوو بەهۆی ڕاماڵینی هەوری داگیرکاری یاساغبوونی زمان لەو سەردەمدا. لە سایەی کۆماری کوردستان دەرگایەکی تر بەرەو ڕۆژهەڵاتی کوردستان کرایەوە و زمان کەوتە بووژانەوە. فاکتێکی دیکە بەخێرایی گەشەسەندنی زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەو سەردەمدا هاتنی کوردانی پارچەکانی کوردستاندا بوو، بە تایبەتی باشووری کوردستان، چوونکە لە باشووری کوردستاندا زمانی کوردی ئەو یاساغبوونەی وەکو پارچەکانی دیکە کوردستان پێوە دیار نەبوو. زمان لەوێ باشتر گەشەی سەندبوو، دەرفەتی چاپکردنی کتێب و دەرکردنی ڕۆژنامەو گۆڤار و خوێندنی زمانی کوردی و مۆسیقاو گۆرانی و شانۆ هەلێکی زێڕین بوو. هاوتخووب بوونی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و باشووری کوردستان سەرەڕای پاراستنی بواری ئاسایشی دوو وڵاتی ئێران و ئێراق نەیتوانی ئەم پەیوەندییە کەم ڕەنگ بکاتەوە و لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا ئەم تەمی داگیرکارییە بە تەواوی ڕەوییەوە و کۆماری کوردستان وەک نۆبەرەی کۆماری کوردان بوو بە جێی هیوا و خەڵکی ڕوویان تێدەکرد، لە هەمان کاتیشدا خۆیان تێیدا دەبینییەوەو ئەرک وەخۆگر بوون. بەداخەوە گەرچی کۆماری کوردستان لە تەمەنی یازە مانگیدا بە هۆی پیلانی دەرەکی و نێوخۆیی نەیارانی کورد لە ناوچوو، پێشەوا قازی محەممەد و هاوڕێکانی لە سێدارە دران، بەڵام زمانی کوردی بە گوڕتر لە جاران لە بەرەو پێشڤەچووندا بوو، چوونکە میراتگری کۆماری کوردستان حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران بوو کە لە سەر ڕێچکەی کۆماری کوردستان مایەوە و هەنووکەش لە دوای قۆناغێکی دیکەی خەبات ئەم ڕەساڵە مێژوویە دەپارێزێ و بەردەوام بۆ بەرزڕاگرتن و مانەوەی قوربانی دەداو مایە لە خۆی دادەنێ و ناهێڵێ ڕەوتی بەرەوپێشچوونی زمانی کوردی لە گەشە بکەوێ، بە خۆشییەوە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش هاوتەریب لەگەڵ خەبات و تێکۆشانی سیاسی و چەکداری هێزو لایەنەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەبات و چەکی بەرگری و پاراستنی زمانی کوردی لە شێوەگەلی جیاوازدا خۆی وێنا دەکا، سەلمێنەری زیندوومانەوەی خۆیەتی.

هەگبەی شاخ و شۆڕش

دەڵێم لەو لووتکەیەی ئێستاکە بۆتە جێ و مەکۆی جوانی خەڵاتم کەن بە باڵی ئەو هەڵۆیەی هاوخەباتم بوو

کەریم عەبدی

برایم چووکەڵی

مێژووی خوێناویی نەتەوەکەمان پەڕبەپەڕ هەڵدەدەمەوە. پڕ لە سەربەرزی و شانازییە. قارەمانانی ئەو مێژووە خوێناوییە کەم نین، چونکی بەدرێژایی مێژوو ئەو گەلە خوێنی لەبەر ڕۆییوە، ئەویش لە بژاردەکانی کۆمەڵ. ئەوان بە جوامێریی خۆیان سەلماندیان کە گەلی کورد زیندوویە، هەروەها فیلمی تراژێدیای خەباتی خوێناوی گەل، زۆر مێرخاس و جوامێری پێناساندین کە کەریم عەبدی ناسراو بە کەریمی حاجی یەک لە وانە.

کەریم عەبدی ساڵی ١٣٣٣ لە ئاوایی باغچەمەشەدی سەربە ناوچەی هەوشار لە بنەماڵەیەکی مامناوەندی چاوی گەشی بە ڕووی دنیادا کردە و، لە باوەشی دایکی دڵسۆزیدا پێرۆکە بوو. پاشان نێردرایە قوتابخانە و هەتا پۆلی ٥ی سەرەتایی لە گوندی باغچەمەشەد تەواو کرد. پاشان بەهۆی وەزعی ژیانی ئەوکاتی گوندنشینەکان هەوڵی بەردەوامبوونی بۆ نەرەخساو وێڕای بنەماڵەکەی بە کاری کشتوکاڵەوە خەریکی ژیانی ڕۆژانە بوون. ژیانی کەریم تا شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ی هەتاویی گەلانی ئێران بەمجۆرە درێژەی کێشا.

پاش سەرکەوتنی ڕاپەڕینی گەلانی ئێران، کەریم ئامادە بوو لەپێناو ژیانێکی بەختەوەرانە بۆ نەتەوەکەی هەموو خۆشییەکی ژیان وەلا نێ و، گەیشن بە سەربەستیی نەتەوەکەی و بەئازادی ژیانی لە بەرنامەو ڕێبازی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا دیتەوە. هەربۆیە بێ سێ‌ودوو لیکردن ڕیزی خەباتگێرانی دێموکراتی هەڵبژارد. کەریم عەبدی بەهۆی لیهاتوویی و شارەزایی لەبواری سیاسیدا، پاش ماوەیەک نێردرایە کۆمیتەی ناوچە و لە مەیدانی کردەوەدا پێشانی دا کە شیاوی وەئەستۆگرتنی بەرپرسایەتیی قورسترە و، وەک کادری تەشکیلاتیی ناوچەی سووروسات دیاری کرا. بەڵام کەریم تەنیا کادری سیاسی و تەشکیلاتی نەبوو، بەڵکوو پێشمەرگەیەکی قارەمان و ئازاو نەترس بوو، و لەگەڵ پێشمەرگەکان لە شەڕەکانی ناوچەدا بەشداریی چالاکانەی دەکرد. کەریم لەو ماوەیەدا زۆر هەڵسووڕاوانە سیاسەتەکانی حیزبی لەنێو خەڵکدا شیی دەکردەوە. ناوبراو کە وەک کادرێکی بەتوانا لە هێز کاری دەکرد، جگە لەوەی کادریکی سیاسی بوو لە زۆربەی شەڕەکانی ناوچەی هەوشاردا بەشداریی چالاکانەی کرد.

کۆماری ئیسلامی پاش ئەوەی هێرشێکی هەمەلایەنەی بۆ گرتنەوی ناوچەی هەوشار دەست پێکرد، هێزی شەهیدانی هەوشار ڕووی لەناوچەی سەقز کرد. لە هاوینی ساڵی ١٣٦٢دا کەریم عەبدی ڕەوانەی دەوری مودیرییەت کرا و پاش تەواوکردنی دەورەکەی گەڕاوە هێزی شەهیدانی هەوشار و وەک فەرماندەری لک دیاری کرا. ناوبراو لە زۆر شەڕی قارەمانانەدا بەشداریی کرد و نەترسی و ئازایەتی ئەو بوو بە وێردی سەرزمانی هاوسەنگەرانی و کردبوویە خۆشەویستی خەڵکی ناوچەکە.

کەریم لەژیانی حیزبایەتیدا بە هەموو هەست و تواناو فیداکارییەوە تێ کۆشا و بە لێهاتووییەوە پلە تەشکیلاتییەکانی یەک لەدوای یەک بڕین. ئەو کوڕی ڕۆژی تەنگانە و هیوای دواڕۆژی حیزب و گەلەکەی بوو. بەرامبەر بە حیزب و ڕێبازەکەی ڕۆڵەیەکی بەئەمەگ و وەفادار بوو و قەت لە بیروباوەڕیدا ناهومێدی و لەرزۆکبوون بەدی نەکرا. تایبەتمەندی کەریم ئەوە بوو لەگەڵ هاوسەنگەرانی لەسەرەخۆ، بەئەخلاق، کارزان، لێهاتوو لە کاری پێئەسپێردراوی‌و، لە بەرامبەر دوژمندا هەڵمەتبەر و چاونەترس بوو.

زستانی ساڵی ١٣٦٢ پێشمەرگەکانی ناوچەی هەوشار گەڕانەوە نێو خەڵکی قارەمانی ئەو ناوچەیە و لەگەڵ پێشوازییەکی گەرمی خەڵک ڕووبەڕوو بوونەوە. دوژمن کە چاوی دیتنی ئەو پێشوازییەی نەبوو بە هێزێکی زۆری سەدان کەسی و بە تۆپخانەی قورس و بە پشتیوانی هێزی هەوایی هێرشی بۆ سەر ڕۆڵە فیداکارەکانی دێموکرات لە گوندی کووپەقڕان و دارەتوو و کووچەتەڵا دەست پێکرد. کوڕانی دێموکرات کە لە هێرشی بەربڵاوی دوژمن ئاگادار بوون، خۆیان بۆ شەڕی مانونەمان ئامادە کرد. لە بەرەبەیانی ڕۆژی ٢٨ی ڕێبەندان شەڕ دەستی پێکرد و بۆ ماوەی دوو ڕۆژ بەردەوام بوو. ڕۆڵەکانی حیزبی دێموکرات کە لەمێژە پەیمانیان بەستووە لە مەیدانی خەبات بۆ ئازادیدا یان شەهید بن، یان سەرکەون، یەک لەوان کەریمی حاجییە کە بەو پەیمانە وەفادار مایەوە. بەمجۆرە پاش دوو شەو و ڕۆژ شەڕ و بەربەرەکانی توانییان زیاتر لە ٣٠٠ کەس لە بەکرێگیراوانی کۆماری ئیسلامی بکوژن و خۆیان لە گەمارۆی دوژمن ڕزگار بکەن. بەڵام بەداخەوە ١٩ قارەمانی دێموکرات لەو بەربەرەکانییەدا شەهید بوون و ١٢ پێشمەرگەش بەدیل گیران کە یەکیان کەریم عەبدی بوو. ئەو لەزیندانیشدا هەر پێشمەرگە مایەوە و لەبەرامبەر جەلادانی ڕێژیمدا ڕاوەستا و، ئازار و ئەشکەنجە نەیتوانی کۆڵی پێ دابدا و سەرئەنجام لە مانگی گەلاوێژی ساڵی ١٣٦٣دا بە شێوەیەکی درندانە وێڕای هاوسەنگەرە بەدیلگیراوەکانی لە شاری تیکاب گوللەباران کران. ئەوان ئەو پەیمان و بەڵێنەیان لەگەڵ شەهیدان و خەڵکی کوردستان بردە سەر کە تا دوا تنۆکی خوێنیان سەنگەر چۆڵ نەکەن و پارێزەری خاک و ئاڵا و نیشتمانیان بن.

سێ کۆڵەکەی شوناس و دەسەڵاتی حوکمڕانیی ناوەند و ناسیۆنالیزمی فارس لە ئێراندا

کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەیان ساڵە خەبات و خۆڕاگریی خۆی لە دژی دەسەڵاتە ناوەندگەراکانی ئێران درێژە پێداوە. خەباتێک کە ڕەگ و ڕیشەی قووڵی لە توخمەکانی شوناس، بوون و چارەنووسدا هەیەو تەنیا پەیوەندی بە کۆنترۆڵی خاکەوە یان کاردانەوە بەرامبەر بە پێشێلکارییەکانی دەوڵەت نیە، بەڵکو پەیوەندی بە گەلێکەوە هەیە کە بەرگری لە مافە بنەڕەتییەکانی خۆی دەکات. ئەو بەرگرییە لە بەرامبەر حکوومەتێکی داپڵۆسێنەر لەسەر بنەمای ناسیۆنالیزمی فارس بووە کە بە شێوەیەکی سیستماتیک هەوڵی داوە بوونی بەکۆمەڵیان ڕەت بکاتەوە. بەم پێیە خەبات و بەرگریی چەکداریی کورد لە خۆیدا تاکەڕێگای ئەو نەتەوەیە بۆ دەستخستنی مافە سیاسی و کولتووری و مرۆییە ڕەواکانی بووە

لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدایە کە بانگەوازە دووبارەبووەکانی حکوومەت و ناسیۆنالیستی ئێرانی بۆ داماڵینی چەک لە بزووتنەوە سیاسییەکانی کورد، لە ڕووی ئەخلاقییەوە بەتاڵ دەبنەوە. ئەم بانگەوازانە لەسەر سێ کۆڵەکە و ئیدیعا دامەزراون: یەکەم ئەوەی کە خەباتی چەکداری لە شەڕی ئازادیدا ئامرازێکی ڕەوا نیە. دووەم ئەوە کە کورد مافی بەرگری بەکۆمەڵی لە خۆی نیە، مافێک کە دەوڵەتی ئێران لەجێدا بۆ بوونی خۆی تەرخان بە ڕەوا دەزانێ. سێهەم ئەوەکە کە کورد نەتەوە نین کە مێژوو و سوبژێکتیڤ و داهاتووی سیاسیی خۆی هەبێت.

ئەم سێ گریمانەیەش نەک لێکجیاواز بەڵکوو تەندراوی یەکترن، واتە: نکۆڵیکردن لە ناسنامەی کورد، نکۆڵیکردن لە مافەکان و دەربڕینی سیاسیی ئەمانە بە بەرگریکردن کورد سەرهەڵدەدات. بێگومان هەتا ئەوکاتەش کە حکوومەتی ناوەندیی پێداگری لەسەر ڕەتکردنەوەی دانان بە بوونی بەکۆمەڵ و مافی چارەنووسی کورد بکات، خەباتی سیاسی و بەرگریی چەکداری کورد بۆ ئازادی لای بزووتنەوەی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەمێنێتەوە. لەبەر ڕۆشنایی ئەم ئاڵنگارییانە سێ دیوی ئێنکاری بنەڕەتی دەوڵەت و ناسیۆنالیزمی فارس ئێرانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا باس دەکەین.

چوارچێوەی مێژوویی:

خەباتی کورد لە ئێران دەبێ لە چوارچێوەیەکی مێژووییدا ببینین کە بە هۆی چەوساندنەوەی کورد لە لایەن دەوڵەت، قۆرخکاری، توندوتیژی و پەراوێزخستنی کولتووری لەلایەک و خەبات بۆ ماف و سەروەرییە سیاسییەکانی خۆی بووە. دوای شۆڕشی ئیسلامیی ١٣٥٧، دەسەڵاتی ناوەندگەرای کۆماری ئیسلامیی و ناسیۆنالیزمی فارس ئێرانی دیسانەکەش لەسەر ئەم پێناسەیە خۆی بەڕۆژ کردەوە کە هەرجۆرە مافخوازییەکی گەلانی ئێران بە هەڕەشەیەک بۆ سەر یەکگرتوویی حاکمییەتی سیاسی لیکبدرێتەوە. لەو کاتەوە کۆماری ئیسلامی بە قەدەغەکردنی زمانی کوردی لە سیستەمی پەروەردە و داخستنی دامەزراوە فەرهەنگییەکان و قەدەغەکردنی حیزب و بزووتنەوە سیاسییەکان کە نوێنەرایەتی خەبات و بەرژەوەندییەکانی کورد دەکەن، بە شێوەیەکی سیستماتیک کۆنترۆڵی خۆی بەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا بەهێزتر کرد. ئەمەش وای کردوە خۆڕاگریی کورد لەنێوان بەرگریی چەکداری و خۆڕێکخستنی مەدەنی و خەباتی جەماوەریدا وێنا ببێت.

کۆماری ئیسلامی لە ڕێگەی سیستمی یاسایی سەپێندراو، عەمەلیاتی نیزامی و ئەمنییەتی و هەروەها پێشگرت بە پەرەسەندن لە لایەک و لە لایەکی دیکە لەدواکەوتوویدا ڕاگرتنی ئابووریی کوردستانەوە، ستەمێکی پێکهاتەیی لە دژی گەلی کورد دامەزراند. ئەم واقیعە مێژووییە پێمان دەڵێ خەبات و بەرگریی کورد دەرەنجامی ڕادیکالیزمی گوتاری یان ئایدیۆلۆژییەکی تایبەت نیە، بەڵکوو کاردانەوە بە سیاسەتی نکۆڵیکردن لە پرسی کورد و سەرکوتی ئەو نەتەوەیە لە لایەن ناوەندەوە بووە و خۆڕاگرییەکەش پێویستییەک بۆ پاراستنی زمان، شوناس و کەرامەتی مرۆڤ کورد بووە.

گوتاری کۆماری ئیسلامی و ناسیۆنالیزمی فارس

گوتاری کۆماری ئیسلامی و ناسیۆنالیزمی فارس بەرامبەر بە کورد لەسەر سێ کۆڵەکەی یەکتر بەهێزکەر چێ دەکرێ کە ئامانجیان بردنەژێر پرسیاری شەرعییەتی خەباتی کورد و پاساوهێنانەوە بۆ سیاسەتی سەرکوت بە دژی کوردستان بووە.

یەک لە دژایەتییەکانی کۆماری ئیسلامی پێوەندیی بە سروشتی خەباتی چەکداریی کوردەوە هەیە. بەرگریی چەکداریی کورد زۆرجار لەلایەن ناسیۆنالیستە ئێرانییەکانەوە بە هۆکاری ناسەقامگیری تەبلیغی بۆ دەکرێ. بەڵام ئەم ئیدیعایە واقعی سیاسی و بنەڕەتی کوردستان پشتگوێ دەخات کە بزووتنەوەی سیاسیی کورد هەموو ئامرازەکانی بۆ چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد بەکار هێنا، بەڵام ئەوە حکوومەتی ناوەندی بوو کە نەیبیست و باوەڕی پێی نەبوو. بێگومان کاتێک فەزای سیاسی داخرا و شەڕت بەسەردا سەپا، سروشتییە کە بەرخۆدانی چەکداری دەبێتە ئامرازێک بۆ مانەوە، نەک ئامانجێک بۆ خەبات.

دووهەم بابەت پەیوەندی بە مافی بەرگریکردنەوە هەیە کە حکوومەتی ئێران بە بەردەوامی خەبات و بەرگریی چەکداری کورد بە کردەوەی تێرۆریستی و هەوڵدان بۆ جیاخوازی داناوە، ئەویش لە کاتێکدا کە هەموو سیاسەتی خۆی لە کوردستان لەسەر بنەمای قۆرخکاری، سەرکوت و کوشتوبڕ و ئێعدام و تێرۆر بووە. سروشتییە ئەمەش نەزمێکی ناهاوسەنگ دروست دەکات کە تێیدا دەوڵەت شەرعییەت بە خۆی دەدا و سەرکوت و توندوتیژی دژی بزووتنەوەی کورد بە مافی خۆی دەزانێ و هاوکات بەرگریی کورد لە خۆی بە کارێکی ئەهریمەنی و تێرۆر دادەنێت.

سێیەم بابەت کە بنچینەییشە حاشاکردنە لە بوونی کورد وەک نەتەوە. ڕێژیم نکۆڵی لە ناسنامەی کورد دەکا و هەموو ماف و داواکانی کورد بۆ سەروەریخوازیی سیاسی و دەستەبەری مافە مەدەنی و کولتوورییەکانی بە ئەمنییەتی دەکرێن. بەوەش شەرعییەت بۆ هەر چەشنە سیاسەتێکی تواندنەوە و دوژمنکارانە دادەتاشرێن.

خەبات بۆ ئازادی

خەباتی کورد لە ئێراندا لە بنەڕەتدا خەبات بۆ ئازادییە. خەبات بۆ پاراستن و وەرگرتنەوەی ناسنامەیەک کە لە مێژە بە شێوەیەکی سیستماتیکی سڕدراوەتەوە، سەرکوت کراوە و نەبیندراوە. خەباتی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ یەکسانی و دادپەروەری لەپێناو مافی بوون وەک نەتەوەیەکی شوناسخوازی خاوەن مافە، ئەویش لە وڵاتێکدا کە لە قوتابخانەکاندا زمانەکەی قەدەغە کراوە، کولتوورەکەی بۆ تاڵان دەستی تێ براوە، مێژووەکەی شێوێندراوە. سروشتییە لەم چوارچێوەیەدا خەبات بۆ ئازادی نەک هەر سیاسی، بەڵکوو دەبێتە شەڕێک بۆ بەرگریکردن لە ناسنامە و شوناسی نەتەوەیی. خەباتی کورد، لە نێوەڕۆکی خۆیدا بۆ کەرامەت و دادپەروەری بووە و بۆ کورد لە ئێران هەرگیز چەک هەڵبژاردەی یەکەم نەبووە، بەڵکوو دوا ڕێگا و تاکە ئامراز بووە بۆ بەرگریکردن لە خۆی ئەویش لە کاتێکدا هەموو ڕێگاکانی بە ڕوودا داخراون.

حەسەن قارەمانی

ناسیۆنالیزمی فارس وەک پێکهاتە و هەژموونی

ناسیۆنالیزمی فارس لە ئێران وەک پێکهاتەیەکی هەژموونیخواز کار دەکات و لەودا شوناسی فارسی کراوە بە تاکە نۆرم و ئایدیاڵ. لەم سیستەمەدا زمان و مێژوو و یادەوەریی بەکۆمەڵی کورد نەک هەر نابیندرێ و حاشای لێ دەکرێت، بەڵکوو ڕاستەوخۆ سیستماتیک و لە ڕێگەی ئامرازەکانی دەسەڵاتەوە دەیەوێت هەموو فرەچەشنییەک لەپێناو یەکدەستکردن و تواندنەوەی جۆراوجۆرییە زمانی، هۆوییەتی و کولتوورییەکان لە شوناس و زمان و کولتووری نەتەوەی سەردەستدا بسڕێتەوە.

ئەم پێکهاتەیە هەڵگری لۆژیکێکە کە تەعبیر لە کۆلۆنیالیزمی مۆدێرن دەکات، وەک چۆن لە کۆنتێکستە کلاسیکەکانی کۆلۆنیالیزمدا دەسەڵاتێکی ناوەندی ئەم ئەرکەی لەسەر شانە، لەم حاڵەتەدا "تاران" کە بە سیاسەتی سیستماتیک بۆ ئاسمیلەکردن و ملکەچبوونی جۆراوجۆرییە غەیرە فارسەکان، دەسەڵاتدارەتی و باڵادەستییەکەی مسۆگەر دەکات. بەم پێیە خەباتی کورد نابێتە تەنیا پرسێکی سیاسیی کەمینە، بەڵکو دەبێتە خەبات دژی نەزمێکی کۆلۆنیالیزمی نێوخۆییشە کە شوناس و مافی دیاریکردنی داهاتوو و شوێن و پێگەی ئەوی لە مێژوودا لێ زەوت کردوە.

پرسی توندوتیژیی ڕەوا

پرسی شەرعیەتی توندوتیژی لە سروشتدا هەم ئەخلاقی و هەم فەلسەفییە. فەیلەسوفانی وەک هانا ئارێنت و فرانتز فانۆن بە شێوەی جۆراوجۆر تیشکیان خستۆتە سەر ئەوەی کە توندوتیژی لە هەندێک چوارچێوەدا نەک وەک وێرانکەر، بەڵکوو یێک وەک کردەوەیەکی وجوودی ببیندرێ لەلایەن ئەو کەسانەی مافە سەرەتاییەکانیان زەوت کراوە. فانۆن باس لەوە دەکات هەندێک جار توندوتیژی تاکە زمانە کە ستەملێکراوەکان دەتوانن بەکاری بهێنن بۆ وەرگرتنەوەی کەرامەتی مرۆیی خۆیان. کاتێک گەلێک لە دادپەروەری بێبەش دەکرێ، کاتێک زمان و ناسنامە و مافە سەرەتاییەکانی لەلایەن دەوڵەتەوە سەرکوت دەکرێن، بەرگری تەنانەت لە فۆڕمی چەکداریدا نابێتە هەڵبژاردن، بەڵکوو دەبێتە پێویستییەک و دەبێتە دەربڕینی ڕێزگرتن لە خۆی و هۆکاری مانەوەی. بێگومان ئەو ڕۆژە کە دەسەڵاتی تاران و ناسیۆنالیزمی فارس دان بە مافە بەکۆمەڵەکانی کورد وەک نەتەوە دابنێ و کورد مافی خۆبەڕێوەبەریی هەبێ و هێزە سەرکوتکەرەکانی ناوەند لە کوردستان بکشێنەوە، سروشتی خەبات و بەرگریی کوردیش گۆڕانکاریی بەسەردا دێ.

لەپێناو پێکەوەژیاندا

پێکەوەژیانی ئاشتییانە و ئارەزوومەندانە لە ئێران دەبێ لەسەر بنەمای دانپێدانان بە مافی وەکیەک و بنەڕەتی مافی چارەی خۆنووسین بنیات بنرێت. یەکێک لە بەدیلەکانی بەرهەست بۆ ئەو مەبەسرەش هێنانەکایەی سیستەمی فیدرالییە، کە تیایدا مافی نەتەوەیی هەموو نەتەوە جیاوازەکان لەوانەش کورد، مافی بەڕێوەبردنی کاروباری نێوخۆیی هەموو پێکهاتەکان دەستەبەر بووبێ. فیدراڵیزم بە مانای دابەشبوون نیە، بەڵکو فۆرمێکی نوێی یەکیەتیی ئارەزوومەندانەیە، فۆرمێک کە لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی یەکتر و فرەچەشنی کولتووری و بەرپرسیارێتی هاوبەشە کە هەتا ئێستا تاران حاشای لێ کردوە و دژایەتیی دەکات.

دەرەنجام

خەباتی چەکداری بۆ خۆی ئامانج نیە، بەڵکوو دەرئەنجامی داخستنی هەموو دەرگاکانی ترە لەلایەن دەسەڵاتی ناوەندییەوە. گوتاری دەوڵەت و ناسیۆنالیستی فارسی-ئێرانی لە مێژووی هاوچەرخی ئەم وڵاتەدا وەک ئامرازێکی ئایدیۆلۆژی بۆ بەردەوامی ستەمکاریی کاری کردوە و بە شێوەیەکی سیستماتیک حاشای لە مێژوو و ناسنامە و مافەکانی کورد کردوە. سروشتییە لەو دۆخەدا خەبات و خۆڕاگری وەک پێویستی و ئەرکێکی ئەخلاقی دەبێتە وەڵامێکی حەتمی، نەک لەبەر ئەوەی کورد بەدوای شەڕدا دەگەڕێت، بەڵکوو لەو سۆنگەیەوە کە ئەوە ناوەندە پەیامی ئاشتی و چارەسەریی سیاسیی ڕەت کردوەتەوە.

دیپلۆماسیی بازرگانیی ترامپ لە کەنداو ناتوانێ گیروگرفتی ئێران پاشگوێ بخات

شوکریا برادۆست

کەماڵ حەسەنپوور کردوویەتی بە کوردی

دەروازە

دوایین سەفەری سەرۆککۆمار ترامپ بۆ کەنداو پەیامێکی ڕوونی پشتڕاست کردەوە: سەرەڕای بەڵێنییەکانی پێشووی واشینگتۆن لەمەڕ "دوور کەوتنەوە" لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست و نزیکبوونەوەی لە خۆرهەڵاتی ئاسیا، وڵاتە یەکگرتووەکان هیچ پلانێکی بۆ کشانەوە لە ناوچەکە نیە. وەکوو باس کرا، هەڵوێستی ترامپ بە بەراورد لەگەڵ سەرۆک کۆمارەکانی پێشوو فرە جیاواز بووە، کە جەختیان لەسەر دێموکراتیزە کردن، ناردنی هێزی سەربازیی زەبەلاح، یان سیاسەتی دەستێوەردانی پاش ڕووداوی ١١ی سێپتەمبەر دەکردەوە. دەوڵەتی ناوبراو جەختی لەسەر سەردەمێکی نوێی هاوکاریی، کە بناخەی لە جیات مودێلی کۆنباوی کڕیار–خاوەندار کە زۆر دەمێک بوو تایبەتمەندیی پەیوەندیی لە ناوچەکە بوو، لەسەر بنەمای بەرژەوەندیی دوولایەنەی بازرگانی کردوە. لە کاتی چاوپێکەوتن لەگەڵ سەرۆکی ئیمارات، محەممەد بین زاید ئەلنەهیان لە کۆشکی دەوڵەتی، کاردانەوەی ترامپ بەرامبەر بە وەبەرهێنانی زەبەلاحی ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی لە وڵاتە یەکگرتووەکان بەو شێوەیە بوو. ئەو گوتی "گەلێک سپاس. ئێمە زۆر بە جیددی کار دەکەین تا بیسەلمێنین کە شایانی ئەوەین." ئەوە چرکەساتێکی درکێنەر بوو: بە کردەوە، ترامپ ڕایگەیاند کە هاوکات لەگەڵ پەرەئەستاندنی دەستڕۆیشتوویی چین لە ناوچەکە، وڵاتە یەکگرتووەکان ئێستا دەیهەوێ هاوبەشی سەرەکیی کەنداو بێ.

ئەو ڕێککەوتنانەی لە کاتی سەردانی ترامپ لەگەڵ عەرەبستانی سعودی، ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی و قەتەر ڕاگەیەندران، هەم لە ڕووی بەرفراوانی و زەبەلاحی و هەروەها مەبەستەوە، مێژوویی بوون. بەڵام ئەوەی لە کاتی هەر سێک سەردانەکەدا سەرنجڕاکێش بوو، باسی ئێران بوو، بە تایبەت بەرنامەی ناوکییەکەی و چالاکییە ناوچەییەکانی. ترامپ لە کاتێکدا ستایشی دەوڵەتانی کەنداوی لەبەر گۆڕینی دیمەنی بیابان بەرەو ناوەندی خۆشبژیویی و سەردەمیانە بوون کرد، لەبەر پێڕانەگەیشتن بە خەڵکەکەی، ڕەخنەی لە ڕێژیمی ئێران گرت. ئاماژەی سەرۆککۆماری ئەمریکا بە ئێران تەنیا باشوێژیی نەبوو. ئەوە کاردانەوەی تێگەیشتنی هاوبەشی نێوان وڵاتە یەکگرتووەکان و وڵاتانی کەنداو بوو؛ واتە بەبێ چارەسەرکردنی دەوری ناسەقامگیرکەرانەی ئێران لە ناوچەکە، هەر چەند وەبەرهێنان لە ناوچەکەدا بکرێ، سەرکەوتنی بەردەوامی ئابووری مسۆگەر نابێ. بە کورتی، پەیامی ترامپ ساکار بوو: ئاسایش و سەقامگیریی بناخەکانی خۆشبژیویی خۆرهەڵاتی نێوەڕاستن و ئێران بەربەستی سەرەکی بۆ هەردووکیانە.

سەرەڕای شکستەکان، هێشتا ئێران هەڕەشەیە

ئێران لە سەرانسەری خۆرهەڵاتی نێوەڕاست لە پاشەکشەدایە. پاش هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسرائیل لە ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٣، بەرەی مقاومەت بەرەوڕووی شکستی کارەساتبار بۆتەوە: هەرەسهێنانی توانای حیزبوڵڵا و کوژرانی ڕێبەری لەمێژینەی ئەو گرووپە، حەسەن نەسروڵڵا لە لوبنان؛ ڕووخانی ڕێژیمی ئەسەد لە سووریە و، لێدانەکان لە میلیشیای بەکرێگیراوی ئێران لە عێراق. بەڵام هێشتا هێزێکی بەتوانا لەلای تاران ماوە: حوسییەکانی یەمەن. ئێران بە شێوەی پەرەئەستێن لە ساڵی ٢٠٢٠ بەولاوە ڕووی کردووەتە "باڵا دەستی"ی دەریایی، بە تێوەگلاندنی ئامرازە نەریتییەکانی ئەو وڵاتە بۆ شەڕی ناهاوسەنگ، واتە هاژەک، فڕۆکەی بێفڕۆکەوان و ڕاوێژکارانی پسپۆڕ لە بواری شەڕی دەریاییەوە کە ئەو تواناییەی بە حوسییەکان بەخشیوە تا پێش بە بازرگانیی دەریایی و چالاکییە دەریاییەکان لە دەریای سوور و ئەولاتر بگرێ.

بۆ وڵاتانی وەک عەرەبستانی سعوودی و ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی، کە هەردووکیان لە لایەن تاقمەکانی سەر بە ئێران، لە ناویاندا حوسییەکانی یەمەن، بە ئامانج گیراون، هەڕەشەکە هەستپێکراوە. ئەو وڵاتانە دەزانن کە هیچ دوورە دیدێکی ئابووری، لە ناویاندا خولیای بەرزەفڕانەی ٢٠٣٠، ناتوانێ بەبێ چارەسەر کردنی هەڕەشەی ئێران سەرکەوتوو بێ. ڕێککەوتنی ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان عەرەبستان و ئێران، کە لە ٢٠٢٣ لە بەیژینگ واژۆ کرا، هەوڵێک بۆ ئەو مەبەستە بوو. لە کاتێکدا کە ڕێککەوتنەکە بۆ هێورکردنەوەی گرژییەکانی ناوچەکە یارمەتیدەر بوو، حوسییەکان هێشتا وەک شمشێری دامۆکلاس بە سەر ناوچەکەدا دەسووڕێنەوە و لە ئەگەری شکستی دیپلۆماسی، ئامادەی هێرشن.

لەبەر ئەو هۆیەیە کە وڵاتانی کەنداو نەتەنیا نیگەرانی پیتاندنی ئۆرانیۆم لە لایەن ئێرانن، ئەوان لەوەش زیاتر نیگەرانی ئەوەن کە ئاخۆ ڕێککەوتنێکی ناوکی لەگەڵ ئێران چ ئاسەوارێکی لەسەر پشتگیریی دارایی لە ڕایەڵەی بەکرێگیراوەکانی ئەو وڵاتە و پۆشتە کردنەوەیان دەبێ. ڕێککەوتنێک کە گەمارۆ ئابوورییەکان نەهێڵێ بەڵام لە سنووردارکردنی بەرنامەی هاژەکیی ئێران و لاواز کردنی هێزە بەکرێگیراوەکانی ناسەرکەوتوو بێ، بە شێوەیەکی کاریگەر ڕێگە بە ئێران دەدا دەسەڵاتە هەرێمییەکەی بگەڕێنێتەوە بۆ دۆخی پێشوو و جارێکی دیکە دەست بە ناسەقامگیر کردنی ناوچەکە بکات.

لە لایەکی دیکەوە، نەبوونی هیچ ڕێککەوتنێک بە هەمان شێوە ترسناکە. بێتوو پێشی پێ نەگیرێت، ئێران درێژە بە کەلکوەرگرتن لە بەکرێگیراوەکانی بۆ لە مەترسی هاویشتنی ئاسایشی دەریایی و ناوچەیی و هەروەها بەرەوپێش بردنی بەرنامە ناوکییەکەی تا لێواری خاوەنی چەکی ناوکی بوون دەدا. ڕێبەرانی کەنداو و وڵاتە یەکگرتووەکان بەرەوڕووی مەتەڵێک بوونەوە: چاوترسێنکردن بەبێ دیپلۆماسی مەترسی قووڵتر بوونەوەی گرژییەکانی هەیە، لە کاتێکدا دیپلۆماسی بێ چاوترسێن کردن مەترسی بەهێز کردنی خولیای تاران بۆ بەدەستەوە گرتنی هەژمۆنی ناوچەیی هەیە.

نەیارێکی پێویست

هاندەرەکانی کۆماری ئیسلامی بۆ درێژەدان بە خەبات دەگەڕێنەوە ئەولای سیاسەتی پراگماتیکی جوغرافیایی؛ ئەوان ڕیشەیان لە مانەوەی ئایدیۆلۆژیکیدایە. ڕێژیمی پیاوانی ئایینیی ئێران لەسەر دژایەتی لەگەڵ بوونی وڵاتە یەکگرتووەکان لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست و مانەوەی ئیسرائیل دامەزراوە. ئەو دوو چەمکە سەرەکییانە، تەنانەت لە کاتێکدا کە دەستڕۆیشتوویی ئێران بەردەوام بەرەو لاواز بوونە، جارێکی دیکەش لە لێدوانی ڕێبەری گەورە، عەلی خامنەیی، لە نێوەڕاستی مانگی مای، دووپات کرانەوە. لە کاردانەوەیەکدا بە لێدوانی ترامپ لە عەرەبستانی سعوودی، خامنەیی لە چاوپێکەوتنێکی گشتیدا جەختی کردەوە: "بە هەوڵەکانی دەوڵەتانی ناوچە، ئەمریکا دەبێ ناوچەکە بەجێ بێڵێ و هەر واش دەبێ."

بەڵام، لەگەڵ لاواز بوونی دەستڕۆیشتوویی ئێران، ئەو چەسپە ئایدیۆلیژیکییەش لاواز دەبێ کە کۆماری ئیسلامی پێکەوە دەبەستێتەوە. بەبێ دوژمنی دەرەکی، قەیرانە نێوخۆییەکانی، گەندەڵیی بە دامەزراوەیی کراو، دامودەزگای فەشەل و نارەزایەتی گشتیی بەربەرین چیدیکە ناکرێ پشتگوێ بخرێن. لە دوورەوە، چالاک کردنەوەی پشتگیریی لە بەکرێگیراوە ناوچەییەکان و نانەوەی کێشەی ناوچەیی نە تەنیا ئامرازی بەکەڵکی سیاسەتی دەرەوەن، بەڵکو تاکتیکگەلی ژینەکی بۆ بەردەوامیی ڕێژیمی مەلایانن.

لە کۆتاییدا، هەر جۆرە وەرسووڕانێکی ئابووری لە کەنداو، زیاتر لە ژێرخان، وەبەرهێنان یان داهێنان دەخوازێ. ئەو پێویستی بە نەخشەیەکی ئاسایشی ناوچەیی سەقامگیرە کە ستراتێژیی بڕواپێکراو و سەپێنەر بۆ بەربەرەکانی لەگەڵ هەڕەشەکانی ئێران لەخۆ بگرێ. جا ئەوە چ بە ڕێککەوتنێکی گشتگیر بێ کە بەرنامەی ناوکی ئێران، جبەخانەی هاژەکی و تاقمە بەکرێگیراوەکانی بگرێتەوە یان بە چاوترسێن کردنی هاوئاهەنگی ناوچەیی، هەر دوو واشینگتۆن و هاوبەشەکانی لە کەنداو دەبێ بە کردەوە ئالنگارییەکانی ئێران چارە سەر بکەن. دەنا، خولیای کەنداو بۆ "خۆشبژیویی" بەردەوام بارمتەی ئەو مەترسییە چارەسەرنەکراوانە دەبێ کە هەڕەشە لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست دەکەن.

وێستگە

ڕوانینی تایبەت!

ئاسۆ مینبەری

سیاسەت و ڕوانینی کۆماری ئیسلامی بەرانبەر بە تاکەکانی ئەو جوغرافیایە کە ئێرانی پێ دەگوترێ، زۆر بە ئاسانی لە هەڵسوکەوت و وتەی کاربەدەستانی ئەم ڕێژیمە و بەتایبەت لە قسەی بەرپرسانی یەکەمی ئەم دەسەڵاتەدا دەردەکەوێ. زۆر جار بە گوێگرتن لە لێدوانێک یان تەنانەت خوێندنەوەی دێڕێک لە کاربەدەستانی ئەم ڕێژیمە، دەریایەک لە نەزانی دەرکەوتوە و هەر لە چوارچێوەی ئەو لێدوان و دێڕەشدا سیاسەتی فەرمیی ئەو دەسەڵاتە لە پێوەندی لەگەڵ کۆمەڵێک پرس و بابەتی گرینگی گرێدراو بە کۆمەڵگەی ئێران ڕوون بووەتەوە. ئەم ڕوونبوونەوەیەش زۆر جار هیچ پێویستی بە شیکاری و وردبوونەوەش نیە و ڕواڵەتی قسە و نووسینەکان، قووڵایی کارەساتەکە بە باشی نیشان دەدەن.

پرسی ژن یەکێک لەو پرسانە بووە کە هەمیشە لای دەسەڵاتدارانی ڕێژیم نەک پەراوێز خراوە بەڵکوو زۆر بە ئاسانی سڕدراوەتەوە و هیچ بایەخێکی پێ نەدراوە، ئەمە لە کاتێکدایە کە لە هەموو لێدوانەکانی پێوەندیدار بە ژنانیشدا، ئیدعای ئەوە کراوە کە کۆماری ئیسلامی بەرگریکاری مافی ژنانە و هەموو ئەو چوارچێوە و سنوورانەی کە بۆ ژنان دانراوە، ڕێک بۆ پاراستنی خودی ژنانە! بۆ نموونە باس لە پرسی حیجاب دەکرێ کە ئەمە بۆ پاراستنی ژن و دابینکردنی ئەمنییەتی ژن پێویستە، لە کاتێکدا کە خودی ئەم جەختکردنەوەیە لەسەر دابینکردنی ئەمنییەت بە ڕەچاوکردنی حیجابی ئیسلامی، نیشاندەری نەبوونی ئەمنییەت لە کۆمەڵگەیەکە کە خودی کۆماری ئیسلامی بونیاتی ناوە و دانانان بەو ڕاستییەیە کە کۆمەڵگەی ئێران لە ڕوانگەی خودی کاربەدەستەکانیشیەوە ئەمنییەتی تێدا نیە! بەڵام پرسێک کە لەم وتارەدا باسی لێوە دەکرێ، ڕوانینی بەرپرسانی ئەم ڕێژیمە بەرانبەر بە ژنانە؛ لە ڕۆژانی ڕابردوودا، محەممەدڕەزا عارف جێگری یەکەمی مەسعوود پزشکییان، سەرۆککۆماری ڕێژیمی ئێران، لە کۆبوونەوەیەکدا کە بە قسەی خۆیان لە بیاڤی ئەندێشەی خومەینیدا بەڕێوە چوە، باسی لە ڕوانین خومەینی وەک دامەزرێنەری کۆماری ئیسلامی لە پێوەندی لەگەڵ ژناندا کردووە و گوتوویەتی: "ئیمام ڕوانینێکی تایبەتی بە ژن هەبوو. ئەو ژنی بە هێزی چالاک و کاریگەری دەروازەی بنەماڵە و کۆمەڵگە دەزانی". چاوخشاندنێک بەسەر ڕووداوەکانی پاش هاتنەسەرکاری خومەینی وەک یەکەم ڕێبەری ڕێژیمی ئیسلامیی ئێران، ئەم وتەیەی خومەینی زیاتر ڕوون دەکاتەوە.

خومەینی هەر لە دوای هاتنە سەرکارییەوە، پێش هەموو کەسێک سیرەی لە ژنان گرت و پرسی حیجابی زۆرەملێی هێنایە گۆڕێ و بڕیاری دەرکردنی ئەو ژنانەی لە ئیدارەکان دا کە ڕەچاوی ئەم حیجابە زۆرەملێیە دڵخوازەی ئەو نەکەن. خومەینی لە قسە و لێدوانی جیاوازدا، ژنانی خستوونەتە بەر شەپۆلی ڕقی خۆیەوە و بە شێوەی جۆراوجۆر هەوڵی سنووردارکردنی ژیان و چالاکییەکانی داون، بۆ نموونە لە یەکەمین وتار و قسەکانی خۆیدا پاش سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران لە پێوەندی لەگەڵ ڕۆڵی ژنان لە کۆمەڵگەدا دەڵێ: ژن دەبێ لەماڵەوە بێت و منداڵ بەخێو بکات، ئەمە شتێکە کە ئیسلام وگتوویەتی. ئازادیی ژن بەو مانایە کە ڕۆژاواییەکان باسی دەکەن، گەندەڵییە و لە زۆر پرسی جیاوازدا وەک مافی بەشداریی سیاسی و دەنگدان یان خوێندن لە زانکۆ و دادوەری بۆ ژنان، ئەمانەی بە مەرجێک بۆ ژنان بە ڕەوا زانیون کە هاوکات بن لەگەڵ ڕەچاوکردنی پێوەرە ئیسلامییەکان. خومەینی وەک کەسی یەکەمی دسەڵاتی ئیدئۆلۆژیکی ئاخوندی لە ئێران، هەر لە یەکەم ڕۆژەوە دژایەتیی خۆی لەگەڵ ژنان بە ئاشکرا دەربڕی و ڕێچکەیەکی دیاری کرد کە هەتا ئەمڕۆ لە دژی ژنان لەگەڕدایە و ژنان سەرەکیترین قوربانیی ئەم سیستمەن. لەلایەکەوە بە دانانی پێوەری ئایینی و لەلایەکی ترەوە بە زاڵکردنی سیستەمی پیاوسالاری و لەلایەکی تریشەوە بە پەروەردەیەکی دژەژن، هێرشەکانی بۆ سەر ژنان بە سیستماتیک کرد و ئەم شێوە ڕوانینەی لە کۆمەڵگەدا کردە باو. هەرچەند کە هەر لە یەکەم ڕۆژەکانیشەوە ژنان بەرەنگاەی ئەم بیرکردنەوە بوونەوە بەڵام بە هۆی هەبوونی ئیمکانات و دەرفەتی زیاتر بۆ ڕێژیم، ئەم بەربەرەکانێیە تاکوو ئەمڕۆش درێژەی هەیە.

لێرەدا پرسیار ئەمەیە کە ئەم ڕوانینە تایبەتە کە بە قسەی عارف، خومەینی بەرانبەر بە ژنان هەیبووە ئایا جگە لە دواخستن و پەراوێزخستنی زیاتری ژنان، ئاکامێکی هەبووە؟ ئایا وەک عارف دەڵێ لەم جۆرە ڕوانینەدا، گرینگییەک بە هێزی ژن دراوە یان تەنیا وەک لە ڕستەکەشدا دیارە، ئەم بەهێزبوونە تەنیا لە چوارچێوەی ماڵ و ئەرکی ماڵداری و دایکایەتیدا پێناسەی بۆ کراوە؟ ئەگەر ئەم ڕوانینە سەقەتە لای کۆماری ئیسلامی و بەرپرسانی ڕوانینێکی تایبەتە، ئەی چۆن ئەبێ لە هەموو جۆرەکانی هەڵاواردن، پەراوێزخستن و بە سەدان مافی ژنان وەک مرۆڤ لەو کۆمەڵگەیەدا بڕوانین؟ ئەگەر ئەمە ڕوانینە تایبەتەکەیە کە خۆیان پێیان وایە لە ڕاستای گەشە و سەرکەوتنی ژناندایە، ئەی ڕوانینە ئاساییەکە چۆن پێناسەی بۆ دەکرێ؟

ڕاستییەکە ئەوەیە کە ژن لە چوارچێوەی ئەو دەسەڵاتەدا، بوونەوەرێکی پلە چەند و هاوکات لاواز و بێدەسەڵاتە کە تەنیا لە کاتی پێناسەی پیاواندا و وەک ڕەگەزی بەرانبەری ئەوان، پێناسەی بۆ دەکرێ و قەت وەک مرۆڤێکی سەربەستی خاوەن ماف و ئازادی چاوی لێ نەکراوە. ئەم ڕوانینە تایبەتەی ڕێژیم، لە جۆری خۆیدا مەترسیدارەترین ڕوانین بەرانبەر بە ژنان بووە چونکە ئاکامەکەی بێبەریکردنی کۆمەڵگە لە وزەی ژنان و هاوکات بێبەریکردنی ژنان لە هەموو پێشکەوتن و سەرکەوتنێک بووە.

کوردستان
• ژمارە ٨٩٦
١٥ی جۆزەردانی ١٤٠٤ _ ٥ی مای ٢٠٢٥

ڕامانێک لە پەیوەندیی نوخبە و بزاوتی سیاسی

شۆڕش شاباز

بزاوتی کوردی بەر لەوەی بزاوتیکی سیاسی بێت، بزاوتیکی مافخوازە. لە دەستپێکی سەرهەڵدانی ئەو بزاوتە هەتا ئێستا زۆر مێتۆدی سیاسی بۆ گەیشتن بەو مافە گیراوەتە بەر. خەسڵەتی مافخوازیی نەتەوەیی بۆ گەیشتن بە ماف ئەوەیە کە بە مێتۆدی جۆراوجۆری سیاسی خۆی ڕێک بخات و بە گوتاری سیاسی، ڕێبازیکی جەماوەری بۆ خۆی دەستەبەر بکات. ئەو بزاوتە تێگەیشتووە کە بۆ گەیشتن بە مافی ڕەوای نەتەوەیی، دەبێ ڕێکخراوی سیاسیی هەبێت و ئەو ڕێکخراوەش خاوەنی گوتارێک بێت کە لە نێوەڕۆکدا هەڵگری گەیاندن و زەقکردنەوەی زۆرتری ئەو مافە ڕەوا و سرووشتییە بێت.

خەباتی مافخوازیی ئەو نەتەوەیەی خاوەنی سەروەریی سیاسی و کیان سەربەخۆ نیە، دەبێ ڕێگایکی سیاسی بگرێتە بەر. خۆ ئەگەر زەوتکەرانی ماف ڕێگا بدەن وەکوو سرووشتی خۆی بە دیالۆگ و گفتوگۆ بەڕێوە بڕوات، ناچێتە قۆناخی چەکداری. ئێستا کە لە چارەگی یەکەمی سەدەی بیستویەکداین، هێشتا کورد بەگشتی و بە تایبەتی کوردی ڕۆژهەڵات نەگەیشتووە بە مافی خۆی. لە گوتاری کوردی ئەوەی نوخبە و ڕوناکبیر و ئاکادیمیسیەنی کورد وەکوو تیۆری باسی دەکەن جیاوازی زۆری هەیە لەگەڵ ئەمری واقیعی ئەو خەبات و مافخوازییە. لانیکەم بزواتی سیاسیی کورد کە لە چوارچێوەی حیزبی سیاسیدا خۆی بەرجەستە دەکات، کەوتوونە بەر ڕەخنە. ئەو ڕەخنە و گازندانەی لە لایەن ئەو نوخبە و ئاکادمیسیەن و ڕووناکبیرانەدا بە نیسبەتی بزواتی سیاسیی کوردی ڕۆژهەڵات دەکرێت، ئەبستراکت و داماڵراو لە واقیعن و ئیمکانی جێبەجێبوونیان نیە.

هۆکارەکەش ئەوەیە کە حیزبی سیاسی شۆڕشتەوەرە و، ناتوانێ خۆی تەنیا لە توێژی نۆخبە و ئاکادیمیسیەندا قەتیس بکات. حیزبی کوردی نێو بزواتی ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەڵگری پێناسەی جەماوەرییە نەک بەتەنیا ڕووناکبیرتەوەر، ئەگەرچی لە وزە و توانای ئەوانیش کەڵک وەردەگرێ. بزاوتی کوردی ئەو توێژە ڕەخنەگر و ئاکادیمیسیەنەی پێویستە، بەڵام بزاوتی سیاسی ناتوانێ بەردەنگی گشتگیری نەبێت و تەنیا توێژی ڕووناکبیر بکاتە بەردەنگی خۆی. هەروەها حیزبی سیاسی ناتوانێ خۆی لە تیۆریدا قەتیس بکا و سەرنجی هەلومەرج نەدا. نۆخبە و ئاکادیمیسیەن تیۆریک دەڕواننە پرسەکان و زۆر سەرنجی واقعییاتی مەیدانی نادەن و لە سۆنگەی ئایدیئالەکانەوە هەڵسەنگاندن دەکەن و زۆر ناچنە نێو چەموخەمی ڕیئالپۆلیتیکەوە.

بزاوتی سیاسی کارامەیی لەوەدایە کە ئەوەی گونجاوە بۆ گەیشتن یان دەستبەرکردنی مافی ڕەوای نەتەوەیی، داوای بکات. تیۆریی سیاسی کە لە لایەن حیزبەکانەوە بەکردەوە پیادە دەکرێ، چەندین قۆناخ تێپەر دەکات. وەکوو ڕەشنووس دەخرێتە بەر ڕەخنە و پێشنیاری گشتیی ئەندامان لە کۆنگرە. ئەگەر ئەو گوتارە ڕەشنووسە دوای هەموو هەڵسەنگاندنەکان لەلایەن ئەندامانی کۆنگرەوە پەسند کرا، دەبێتە گوتاری پەسندکراوی ئەو حیزبە سیاسییە. بەڵام نۆخبە و ڕووناکبیر و ئاکادمیسیەن هەرچەند ئاستی بەرزی زانستییان هەیە، کاتێک ئەو باسانە دەکەن خەسڵەتی ڕێکخراوی سیاسییان نیە و زیاتر لە پێگەی مامۆستای زانکۆ و وانەبێژی تیۆرییەکان دەڕواننە پرسەکان. ڕێکخراوی سیاسیی شۆڕشگێڕ کە هەڵگری پێناسەیەکی سیاسییە بۆ گەیشتن بە ماف، ئەو گوتارە سیاسییەی کە پەسندکراوی کۆنگرەیە لە چوارچیوەی ڕێکخستنی بەربڵاودا پەرە پێ دەدن و کەم و کورتی و کەمایەسی و گونجاوبوونی ئەو گوتارە لە مەیدانی کردەوەدا بۆیان دەردەکەوەێ، بەڵام گوتاری ئاکادیمیک و ڕووناکبیرانە لەو مکانیزمە کە پڕاکتیکە، کەڵک وەرناگرێ.

حیزبیکی سیاسیی کوردی خۆی لە ڕەهەندی تیۆریکدا قەتیس ناکا و هەموو کۆمەڵگە دەکاتە بەردەنگی خۆی و هەوڵ دەدا خەباتەکەی بە جەماوەری بکا و ئەمەش ڕەمزی مانەوە و سەرکەوتنیەتی. ئەمەش بەم مانایە نیە کە تیۆری گرینگ نیە و حیزبی سیاسی خۆی لە ئەکتێکی ئیجرایی ڕووتدا قەتیس بکا، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە لە حیزبێکی سیاسیدا تیۆرییەکان لەگەڵ واقعیەت مۆتۆربە دەکرێن و سەرنجی ئیمکانی جێبەجێبوونیان دەدرێ و لە عالەمی تیۆریدا و مەکتەبە فکرییەکاندا خۆی قەتیس ناکا.

خەسڵەتی کەسایەتیی نۆخبە و ڕووناکبیر و ئاکادیمی ئەوەیە زۆر بە زەحمەت لە چوارچێوەی قەوارەی ڕێکخراوێکی سیاسیدا جێ دەگرێت کە ئەگەر جێش بگرێت مانەوەی و بەردەوام بوونی کورتماوەیە. هۆکارەکەیشی ئەوەیە کە ئەو کەسایەتییە لە سەرەتای گەشەکردنی بیر و هزریدا فرچکی بە هاوکێشەی مامۆستا و قوتابی گرتوە و گەشەی هزریشی لەو چوارچیوەی توێژێکی تایبەتی کۆمەڵگەدا بیچمی گرتوە. ئەو تیۆرییانەی ئەوان باوەڕیان پێیەتی زۆر جار دەکەویتە ململانێ لەگەڵ گوتاری ڕێکخراوی سیاسیی شۆڕشگێڕ.

دوا وتە ئەوەیە کە هەر دوو لایەنی ڕێکخراوی سیاسیی شۆڕشگێڕ و ئەو کەسایەتییە نۆخبە و ڕووناکبیر و ئاکادیمیانە کە هەر کامەیان لە قۆناخە جیابەجیاکان وێستگە بە وێستگە پەیوەستی شۆڕشی کوردی بوون و هاوسۆزیی خۆیان بۆ ئەو خەباتە ڕەوایە پیشان داوە، بگەنە ڕێکەوتنی چوارچێوەدار و کردەیی و، تەواوکەری یەکتر بن نەک هۆکاری خۆڵقاندنی ئاڵوزی و شپرزەیی پرۆسەی خەبات بۆ مافە زەوتکراوەکانی نەتەوەیەکی بندەستکراو وەکوو کورد بن.

شەڕ وەک نیعمەتی ئیلاهی یان پێویستیی سوڵحی ئیمامی حەسەن!

فەتاح ڕەسووڵی

هەر بەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئیران و ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی لە ساڵی ١٣٥٧ی هەتاوی و گەیشتنی ئاخوندەکان بە دەستەڵات، پاوانخوازیی و سەرکوت و کوشتار و زیندانیکردنی جیابیران دژ بە گەلانی ئێران دەستی پێکرد. "ویلایەتی فەقیی" وەک سیستمی سیاسی بوو بە دەستەڵاتداری موتڵەق و هەر کەس و لایەنێک پێچەوانەی ئەوان بیری کردبایەوە، بە دژی دەوەستانەوە و دەکەوتە بەر غەزەبی دەزگا سەرکوتکەرەکانی ڕێژیم و سزای قورسی بەسەردا دەسەپا.

زیندانەکان ئاخنرابوون لە ئازادیخوازان و بۆ بەچۆکداهێنانیان و تێکشکاندنی ئیرادەیان بەرەوڕووی ئازار و ئەشکنجەی جەستەیی و ڕوحی و زیندانیی درێژخایەن دەبوونەوە؛ یان تەنانەت بەکۆمەڵ ئێعدام دەکران.

هەر لە سەرەتاوە بناغەی سیستێمی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لەسەر توندوتیژی و تۆقاندن و خوێنڕشتن دامەزرا. ڕێژیمی تازە بەدەسەڵاتگەیشتوو، خۆی بە گەورە هێزی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و تاکە سواری مەیدان دەزانی و هەر بۆیە ئاستی زێدەخوازی چاوەڕوانییەکانی بۆ پیلانگێڕی و سەرەڕۆیی لە ناوچەکەدا زیاتر کردبوو، دروشمی "نە شرقی، نە غربی، جمهوری اسلامی" بەرز کردەوە بە دژی دوو بەرەی "ئیمپریالیزم" و "کۆمونیزم" وەستایەوە و خەونی سڕینەوەی ئیسرائیلی دەبینی. کۆماری ئیسلامی هەر لە سەرەتاوە پابەندی بەها ئەخلاقییەکان و یاسا و ڕێسا نێودەوڵەتییەکان نەبوو، و لە ساڵی ١٣٥٨ی هێرشی کردە سەر سفارەتی ئەمریکا و ٥٢ دیپلوماتی ئامریکایی سەر بەو سفارەتەی بۆ ماوەی ٤٤٤ ڕۆژ بە بارمتە گرت.

لەو نێوەشدا گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان زۆرترین زوڵم و چەوساندنەوە و بێعەداڵەتی و پەراوێزخستن و جینایەت و بەشمەینەتی لەدەست ئەم ڕێژیمە ستەمکارە چیشتوە. گەلی کورد بۆ گەیشتن بە مافەکانی هەمیشە "دیالۆگ"ی بە باشترین ڕێکار زانیوە و هەر دوای ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی و هاتنەسەر دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی، نوێنەرانی گەلی کورد هەوڵێکی زۆریان دا کە دوور لە توندوتیژی و لە ڕێگای ئاشتییانەوە چارەسەری کێشەی سیاسی گەلی کورد بکرێ، بەڵام بەداخەوە ڕێژیم ستراتیژیی شەڕی هەڵبژارد. خومەینی لە ساڵی ١٣٥٨ی هەتاوی فتوای جیهادی بە دژی گەلی کورد ڕاگەیاند و لەشکرکێشی بۆ سەر کوردستان دەستی پێکرد. لە هەمو لایەکەوە پەلامار و گەمارۆی خەڵکی بێتاوان و بێدیفاعی کوردیان دا و دانیشتووانی گوندەکانی کوردستانیان کۆمەڵکوژ کرد و جینایەت و تاوانی دژەمرۆیی خولقان. سەدان کەس لە ڕێبەرانی سیاسیی کورد و دژبەران لە نێوخۆ و دەرەوەی سنوورەکان تێرۆر کران کە لە ناویاندا دوو کەسایەتی و ناسیاوترین ڕێبەرانی گۆڕەپانی سیاسی جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی گەلی کوردی ڕۆژهەڵات شەهیدان دوکتور قاسملوو و د.شەرەفکەندی دیار و بەرچاون.

هەرچی چەکی وێرانکەر بوو لە زەوی و ئاسمان لەسەر خەڵکی کوردستان تاقی کرانەوە، پۆل پۆل لاوانی کوردیان لە زیندانەکاندا ئێعدام کرد و ئەوەی بۆیان کرا و لە توانایاندا بوو دەستیان لە هیچ جینایەتێک نەپاراست. کوردستان مێلیتاریزە کرا و بە هەزاران مۆڵگە و سەدان هەزار بەکرێگیراویان بۆ سەرکوتی خەڵکی کورد تێدا جێگیر کرا. ئەم داگیرکاریی و توندوتیژییە دوای چلوحەوت ساڵ لە تەمەنی پڕ لە شوورەیی و سەراسەر جینایەت، بێئەوەی چووکترین گۆڕانکاری لە سیاسەتی دژ بەم نەتەوەیەی بەسەردا هاتبێ بەردەوامە و درێژەی هەیە.

لە درێژەی سیاسەتی شەڕەنگێزی ئەم ڕێژیمە هەڵگیرسانی شەڕ لەگەڵ وڵاتی عێراق بوو کە هەشت ساڵی خایاند کە وەک نیعمەتی ئاسمانی و ئیلاهی چاوی لێ دەکرا، کە بوو بە نەهامەتی و ماڵوێرانی بۆ گەلانی ئێران، تێچووی زۆری مرۆیی، زەرەر و زیانی گەورە بە ژێرخانی ئابووری و ژینگەی هەر دوو وڵات گەیاند.

ڕێژیم ئەو شەڕ و ئاڵۆزییانەی بە دەرفەتێکی باش دەزانی بۆ پەرەپێدانی

سەرکێشییەکانی، سەرانی ڕێژیم گەیشتنە ئەو ئاستەی بکەونە بیری دروستکردنی هیلالی شیعی و دروشمی خومەینی، "جنگ جنگ تا پیروزی، واتە شەڕ شەڕ تا سەر کەوتن" و ڕێگای قودس بە کەربەلادا ڕادەبرێ؛ بەڵام دوای هەشت ساڵ شەڕ لەگەڵ عێراق هەر کە بۆیان دەرکەوت ئیدی بەردەوامیی ئەو شەڕە بەرژەوەندیی نیزام دەخاتە مەترسی، بە ناچاری لە ساڵی ١٣٦٧ و بەبێ هیچ دەسکەوتێک ملکەچ و دەستەوداوێنی بڕیارنامەی ٥٩٨ ی شوڕای ئەمنییەتی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان بوون و بە فڕکردنی پیاڵەی ژەهر لەلایەن خومەینییەوە کۆتاییان بە شەڕەکە هێنا. بەڵام سیاسەتی شەڕەنگێزی و دروستکردنی ناسەقامگیری لە ناوچەکەدا کۆماری ئیسلامی بردە قۆناغێکی دیکە بۆ ناردنی شۆڕش بۆ دەرەوەی وڵات.

ئەویش پێکهێنانی تاقم و گرووپی نیابەتی جۆراوجۆر بە ناوی جیاواز لە وڵاتانی عەرەبی ناوچەکە وەک عێراق، سووریە، لوبنان، یەمەن، غەزە و پشتیوانی هەمەلایەنەیان لەسەر حیسابی سەروەت و سامانی گشتی وڵات.

کۆماری ئیسلامی کە ماکە و هۆکاری سەرەکییە بۆ شێواندن و ئاڵۆزی ناوچەکە و جیهان، دەیان ساڵ درێژەی بەم سیاسەتە دا، بەڵام بێجگە لە نەهامەتی و ڕۆژڕەشی بۆ ئێران و ئەو وڵاتانە هیچ خێرێکی نەبوو.

٧ی ئۆکتۆبری ساڵی ٢٠٢٣ی زاینی هێرشی حەماس بۆ سەر خاکی ئیسرائیل کە بووە هۆی کوشتن و برینداربوونی سەدان کەس کە زۆربەیان خەڵکی مەدەنی بوون و بەبارمتەگرتنی سەدان کەس، باڵانس و ڕەوتی ڕووداوەکانی گۆڕی و قۆناغێکی دیکە لە ناوچەکە هاتە ئاراوە و ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتی و چاوەڕواننەکراو دەستی پێکرد و ئاگری ئەو شەڕە وێرانکەر و خوێناوییە بوو بە هۆی ئەوەی بە هەزاران کەس ببنە قوربانی و ئاوارەبوونی سەدان هەزار کەس و غەزە بە تەواوی وێران بوو. لوبنانیش لەم شەڕەدا تێوەگلا و تووشی خەسارەتێکی بەرچاو بوو، وێرانی و تێچووی مرۆیی و ئابووری و زۆربەی ڕێبەرانی سیاسی و سەربازی حیزبوڵلا و حەماس و هێزی سەربازییان بوونە ئامانجی ئیسرائیل و لەنێو چوون و گورزی کوشندەیان بەرکەوت.

سووریە و یەمەنیش لە هێرشی سەربازی ئیسرائیل بێبەش نەبوون و زیانێکی گەورەی گیانی و ماڵییان وێ کەوت. ئەسەد، سەروککۆماری سووریە لەلایەن دژبەران و خەڵکی وەزاڵەهاتووی لەدەست ڕێژیمە دیکتاتۆرەکەی هەلێکی باشیان بۆ ڕەخسا و لە ماوەیەکی کەمدا دەستەڵاتی بنەماڵەی ئەسەد و عەلەوییەکان کە پەنجاوچوار ساڵ بوو حوکمرانیی ئەو وڵاتەیان دەکرد لە ساڵی ٢٠٢٤ی میلادی تیکەوە پێچرا و کۆتاییان پێ‌هێنا. ئیسرائیل هەروەها بە کەلکوەرگرتن لەم بۆشایی دەستەڵات و ئەو ئاڵوگۆڕە زۆربەی بنکە سەربازیی و ناوەندە مووشەکی و ئەو شوێنانەی کە جێگای نیگەرانی بوون، بە هێرشی مووشەکی و ئاسمانی لەنێو بردن. بەدوای ڕووخانی ڕێژیمی ئەسەد و نەمان یا کەمبوونەوەی هێژمۆنی ئێران، پیلانگێڕی و ئاڵۆزی بۆ ناسەقامگیرکردنی ئەو وڵاتە لەپیناو قازانج و بەرژەوندییەکانی خۆی، بەدنەدانی پاشماوەی ڕێژیمی پێشوو و عەلەوییەکان و دورووزییەکان و عەشیرەتەکان، جارێکی دیکە سووریەی بەرەو شەڕی نێوخۆیی بەرێت.

کۆی گشتی ئەوانەی باس کران، تەنیا ئیشارەیەکی بچووک بوون لە ئەدەبیاتی سیاسی و ستراتیژی و ماهییەتی کۆماری ئیسلامی کە هەموویان شکستیان هێنا و مایەپووچ بوونەوە. ئێستا کۆماری ئیسلامی ئەوەی بەدەستیەوە ماوە کە وەک کارتی فشار لە بەرابەر وڵاتانی غەربی و ئیسرائیل بەکاریان دێنێ، بەرنامەی" ناوکی" و بەبارمتەگرتنی هاووڵاتییانی ڕۆژئاوایە لە ئێران، ئەوەی زۆرتر لە ڕۆژەڤدایە و بۆتە مژاری سەرەکی و زۆرترین باسی لەسەرە، جێی نیگەرانی ئەمریکا و ئیسرائیل و ئورووپاییەکان کێشەی ناوکییە. ئەو وڵاتانە پێداگرن لەسەر ئەوەی کە ڕێژیم کۆماری ئیسلامی نابێ ببێتە خاوەنی چەکی ناوکی، جێگای متمانە نییە و هەڕەشەیە بۆ سەر نەزم و ئاسایشی جیهانیی.

گوشارەکان بۆ سەر ئێران ڕۆژبەڕۆژ زیاتر دەبن و دەسەڵاتدارانی تەنگەتاو کردوە و خستوونیەتە مەنگەنەوە، لێرەدا ئەوە ڕێژیمە دەبێ لە نێوان دوو بژاردە کە لەلایەن سەرۆککۆماری ئەمریکاوە لەبەر دەمی دانراوە کامەیان هەڵدەبژێرێ کە بریتین لە "یا داماڵینی چەکی ئەتۆمیی یا گورزی سەربازی لە بنکە و ناوەندە ناوکی و موشەکییەکان". بۆ گەیشتن بە ڕێککەوتن و یەکلاییکردنەوە ئەم کیشەیە تا ئێستا پێنج جار دانیشتنیان هەبووە، ئەنجامی وتووێژەکانیان ئەوەی لە ڕاگەیاندنەکانی هەر دوولا بڵاو دەکرێتەوە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ڕاگرتنی پیتاندنی ئۆرانیۆم بە هێڵی سوور دەزانێ لەژێر هیچ فشارێک ئامادە نیە وازی لێ بێنێ بەڵام ترامپ تا ئێستا چەند جار دووپاتی کردووەتەوە کە دەمانهەوێت لەگەڵ ئێران بگەینە ڕێککەوتن تا ئێستاش قۆناغی باشمان بڕیوە و لێک نزیک بووینەتەوە. لێدوانەکانی عەلی خامنەیی و بەرپرسانی باڵای ڕێژیم لەمەڕ بەرنامەی "ناوکی"، چاوەدێران و شارەزایانی سیاسی بە دوو بەرەدا دابەش کردوە، بەرەیەک لەسەر ئەو باوەڕەن کە کۆماری ئیسلامی ڕێگای دووهەمی نیە و دەبێ مل بۆ خواستەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل ڕاکێشێ و بۆ مان و پاراستنی بەرژەوەندییەکانی. پەلەقاژە و شل و توندکردن و لەبەریەککێشانەوەی دانوستانەکانیان تەنیا خۆڵ لەچاوکردنی بیروڕای گشتی و چەواشەکارییە بۆ پاراستنی شکۆی نیزامە و هیچ دوور نیە لە ژێرەوە هەندێک ساتوسەودای دوو لایەنە هەبێت.

بەڵام ڕەوتی دووهەم بۆچوونی جیاوازیان هەیە کە ئیستاش کۆماری ئیسلامی شەڕ بە نیعمەتی خوا بزان و بۆ شاردنەوەی گۆشاری نێوخۆ، داتەپینی بەهای دراو و و ئابووری وڵات تەوەڕوم و هەڵاوەسان و قەیرانی کارەبا و ئاو و سەدان کێشەی دیکە کە بەرۆکی ڕێژیمیان گرتوە، پێویستی بە نیمچە شەڕێک هەیە تا لەم ڕێگایەوە، نارەزایەتییەکانی چین و توێژەکانی کۆمەڵگەی ناوخۆی ئێران سەرکوت بکات و تراژیدیای کوشتاری بەکۆمەڵی زیدانیانی سیاسی دووبارە بکاتەوە.

***

جەلال و خۆشەویستیی خاک و نیشتمان

ئاکۆ ئەلیاسی

نیشتمان، لە شیعری جەلال مەلەکشادا، وەک هەناسەی بەردەوامی ئەوە بۆ ژیان. ئەگەر حەز و خۆشەویستیی جەلال بۆ نیشتمانەکەی، لە شیعرەکانی ئەودا هەڵاوێرین، باوەڕ ناکەم، شیعری مەلەکشا، ئەو جوانی و دڵچەسپی و دڵگیرییەی وەمێنێ، کە ئێمە چاوەڕوانیمان لێی هەیە. هەر بۆیە زۆر جار وەک لە شیعری زۆر یەک لە شاعیرانی دیکەی کورددا دەیخوێنینەوە، جەلال لە هیندێک شیعری خۆیدا، نیشتمانی لە خۆشەویستە تایبەتییەکەی خۆی لا گرنگترە. لە خۆڕا نیە تفەنگ، بۆ پارێزگاری لە نیشتمان لە شیعری مەلەکشادا جێگای دیاری هەیە.

دیارە جەلال کاتێک هانا دەباتە بەر تفەنگ، کە ڕێگایەکی دیکەی بۆ نامێنێتەوە تا بە زمانی نەرمی شێعر، لەگەڵ داگیرکەری نیشتمانەکەی بکەوێتە وتوویژ و دیالۆگەوە. بۆیە ئەو لە دوورەوە ڕوو لە خۆشەویستەکەی دەکات و تاڵی لە قژی نەرمی ئەو و ڕەقیی تاشەبەردێکی نیشتمانەکەی "کوردستان" بە تەواوی دنیا ناگۆڕێتەوە. ئەوەتا ئەو بڕیاری خۆی دەکاتە پەیامی دڵنیایی و بەڕێی دەکات بۆ دڵدارەکەی و ئەیژێ:

"دڵدارەکەم!
بۆ من مەگری
ڕاستە ئێستا
لە من دووری، لە تۆ دوورم
بەڵام گیانە!
بە شوێن دەنگ و ڕەنگی ونبووی خۆما وێڵم.
دڵنیا بە،
تاشەبەردێ نیشتمان و
تاڵی قژی تۆ بە دنیا ناگۆڕمەوە
هەرگیز، هەرگیز، کوردستان و خەیاڵی جێ ناهێڵم!
تۆ لە شاری، من لە کوێستان
هەر شەو کاتێ
بە شریخەی دەنگی تفەنگ ڕاچڵەکای،
ئەوە منم
لە کوێستانا
لەناو باخچەی کوردستانا
گوڵی سەربەستی دەڕوێنم
گۆرانی عیشق و ئازادی،
بۆ کوردستان،
بۆ تۆی ئازیزم دەخوێنم"

شاعیری چاونەترس، لەو هەڵوێستە بەرز و جەسوورانەیەی خۆی، مکوڕ و پێداگرتر دەبێ و بە زمان و ئیماژێکی ناتۆرالیستیانە، ڕەهایی خۆی دووپات دەکاتەوە ئەیژێ:

"من دارێکی باڵابەرزم،
گەرچی تووشی
مەرگەساتی وەرزی ڕەشم،
بەڵام هەرگیز
سەرم بۆ چیی دارکونکەرەی دنیا هەیە دانانوێنم"

جەلال، باجی هەڵوێستی نیشتمانیی خۆی و سەربزێویی شێعرەکانی، بە ئازار دەکرێت جەلال، بۆیە بۆتە شاعیر، تا هەڵگری باری دەرد و ئازاری خەڵکی هەژار و چەوساوەی نیشتمانەکەی بێت. نیشتمان بۆ ئەو هاژەی ڕووبارێکی بێ کۆتاییە، کە سەرچاوەی ئەو لەبن‌نەهاتوویە، دەگەڕێتەوە بۆ ئۆقیانووسێک لە خۆشەویستی بۆ زێد و میلکانەکەی. شاعیر کەسێکی بەرپرسیار و پێشەنگی نێو کۆمەڵگەکەیەتی. ئەو داکۆکی لە ئازادیی خەڵکەکەی و نیشتمانەکەی دەکات. ئەگەر شێعر تاقەتی بەو خەباتە نەشکێ، ئەوا خۆی لە پێشدا چەک هەڵدەگرێ و دەبێتە پێشەنگی خەباتێکی بەکردەوە، تا ڕووناکی و ئازادی بگەڕێنێتەوە بۆ خاک و گەلەکەی، چونکە ئەو وەک کەسێکی بەرپرسیار و بە بەڵێن، بەڵێنی بە گەلەکەی داوە. بۆیە شێعر و کردەوە و هەڵوێست لە ڕوونگەی جەلال مەلەکشاوە، سێ مەرجی سەرەکین. ئەو بە ئەرکی خۆی وەک شاعیرێک باش شارەزایە، بۆیە دەڵێت:

"بووم بە شاعیر
دەرد و ئازارم هەڵبژارد
لە کارگەی چەوساوەکانا
شێعرەکانم کردە تفەنگ
بەڵێنیم داوە چەپکێ تیشک
لە خۆت بدزم
بیدەم لە پرچی شەوەزەنگ".

شاعیر، نەتەنیا بە شێعر، بەڵکوو بە هەڵوێست و کردەوەش باوەڕمەندیی قووڵی خۆی بە نیشتمانپەروەری دەسەلمێنێ و لە ئاست هیچ شا و سوڵتانێک و فەرمانڕەوایەک، سەر نەوی ناکات. ئەو کوێستانی نیشتمان دەکاتە قایمترتن سەنگەر و پەناگە و لە ڕێی قەڵەم و تفەنگەوە، بەگژ هەموو ئەو کاراکتێرە ماف زەوتکەرە بێزراوانەدا دەچێتەوە و بە کردەوە پەیامی سەربزێوی و یاخیبوونی خۆی لەڕێگەی قەڵەم و چەکەوە، بەم جۆرە پێیان ڕادەگەیەنێت:

"کڵاوم لارە
قەڵەمەکەم
لە بەرامبەر
چی سوڵتان و فەرمانڕەوا و داگیرکەرە،
کڕنۆش نابات
هیچیش وەک ئەو
تفەنگە دەم بە هاوارە
والە پەنای قەڵەمێکدا
لەسەر پێیە
منی ئەویندار وڵات
دڵخۆش ناکات"!

ئەمە پەیامێکی زۆر ڕوون و بێ گرێوگۆڵە، کە لە بیروباوەڕی قووڵی شاعیرێکی هەتا سەر ئێسقان باوەڕمەند بە نیشتمانپەروەری بە لرفەوە هەڵدەقوڵێ و لەپێناوی پارە و خۆش ڕابواردندا نەتەنیا خۆی و قەڵەمەکەی نافرۆشێت و لە ئاست ئەو کاراکتێرە داگیرکەرانە، ملکەچ ناکات و چۆک دانادات، بەڵکوو بۆ بەربەرەکانێی ئەوان، بە دەستێک قەڵەم و بە دەستێکی دیکەی بە چەکەوە، لە هەمبەر شا و سوڵتان و فەرمانی ناڕەوای بەناو فەرمانڕەوا ڕادەچەنێ و هەڕەشەی ڕووبەڕووبوونەوەی، بە کردەوەی لێ دەکات مەلەکشا، هەڵگری پەیمان و بەڵێنییەکە کە بۆ ئەو، زۆر پیرۆزە و ئەگەر بۆ خۆشی بۆی نەکرا، ئەوا هەر سێ منداڵەکەی ڕادەسپێردرێت، کە قارەمانیەتیی خەباتە بەکردەوە چەکدارییەکەی، پاش خۆی بکەن بە هۆنراوە، هەر بۆیە ڕوو لە هەر سێ کوڕەکەی دەکات و دەڵێ:

" شاهۆ! کاوە!
من بەڵێنیم بە گەل داوە،
حەماسیەک بخوڵقێنن،
نیما بیکا بە هۆنراوە"!

تفەنگ لە شێعری جەلالی مەلەکشا، تەنیا کەرەستە و ئامرازی بەرگری لە نیشتمانەکەیەتی، چونکە ڕێگای پێ نادرێت، لە ڕێگەی دیالۆگ و زمانی ئاشتییەوە، وەک ئاخێوەرێکی ئاشتیخواز بئاخوێ و گوێ لە خواست و داوا ڕەواکانی بگیردرێت. هەر بۆیە لە ڕووی ناچارییەوە، بۆ مانەوەی خۆی و پاراستنی خاکی نیشتمانەکەی پەنا دەباتە بەر تفەنگ و دەیهەوێ بە زەبری تفەنگ لە زمانی شێعرەوە، سنوورە دەستکردەکان بشێوێنێ. ئەو تەنیا لە خەمی بەشێک لە نیشتمانەکەیدا نیە، بەڵکوو هەڵگری خەمی هەموو بەشەکانی خاکەکەیەتی. جەلال، وەک شاعیرێکی سەربەست و ئازا، ئازایانە بیر دەکاتەوە و شێعر بۆ کوردستانێکی هاوبەش دەچڕێ.

نموونەی زەقی ئەم سترانە شێعرییە، لێرەدایە کە بە ناوی "من دڵداری کوردستانم" بانگەشەی بۆ دەکات:

"سنوورەکان بشێوێنن
من تامەزرۆی بۆن و تامی نیشتمانم
چۆن هەنگ شەیدای گوڵەباخە،
من دڵداری کوردستانم.
من ئەزانم
بەفر بۆ خوێن
چۆن باوەشی ئەکاتەوە
داربەڕووەکان بە کام تاوان ئەسووتێنن
من ئەزانم
مرۆڤ لەگەڵ بیری مەرگا چلۆن ئەژی
پەڵەنگ ناوی ڕق و کینە
لە کام کانی ئەخواتەوە
من ئەزانم
تینووەکان چۆن
مەمکی چیا ئەچەکێنن
کوێستان چۆن خوێن لە ڕوخساری ئەسڕێتەوە
دڵدارەکان
بە کام وشە دێنە بەیان
تفەنگ بە کام دەنگ و زمان
سیاچەمانەی لوردەواری ئەچڕێتەوە.
من دڵداری کوردستانم
من ئەمەوێ
لە شەقامە قۆرخەکانی دیاربەکرا
شمشاڵ لێ دەم
قام و حەیران بخوێنمەوە
لە چوارچرای مەهاباد
هەڵکەم ئاڵای کوردستان
لە قامیشلی هاوار کەم
لەگەڵ چینی کرێکارا
شاری کەرکوک،
بە مان گرتن بژوێنمەوە".

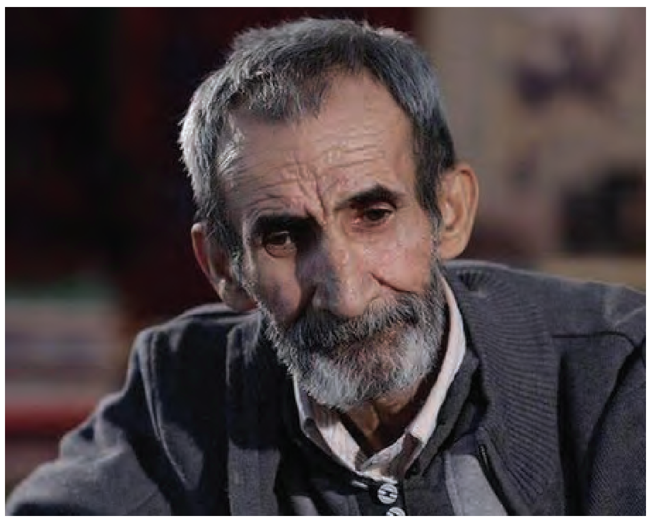

شاعیر، کولتووری سیاسی و زمانی لۆژیکی دوژمنی خۆی، هەم لە بواری سایکۆلۆژی و هەم لە بواری شێوەی هەڵسوکەوت، زۆر بە باشی دەناسێت. هەر بۆیە، سەرەڕای ئەوەی کە تفەنگ، بۆ پاراستنی نیشتمانەکەی، لە نەبوونی زمانی هاوبەشی دیالۆگدا، بە پێویستییەکی سەرەکی دەزانێت، تەنیا خۆی بۆ شێوازی بەرگری بە کردەوە ئەرکدار ناکات، بەڵکوو، شاعیرانی دیکەی هاوزمان و هاوڵاتیی خۆی، هان دەدات، کە لە کەشی سەرکوت و تۆقاندن، زمانی ئاشتیخوزانە، وەڵامدەر نییە، بەڵکوو شاعیرانی دیکەش ئەرکدار دەکات، کە هاوکات لەگەڵ شێعر، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی نەیار و نەجاتی نیشتمانەکەیان، ئەوانیش چەک هەڵبگرن و تفەنگ لە شان بکەن. لە بەشێک لە شێعرێکیدا، کە بۆ شاعیری کۆچکردووی گەورەی کورد "شێرکۆ بێکەس" نووسیویەتی، ڕوو لە شاعیرانی وڵاتەکەی دەکات و پێیان ئەیژێ

"شاعیرانی وڵاتەکەم، پێتان دەڵێم
سەری شێعری بێ چەک دەبڕن
شێعری بێ خوێن
زەرد و بێ هێز و لاوازە
شێعرێ چیای تێدا نەبێ
سکی دەدڕن
پێتان دەڵێم
بۆیە شێعرم خوێناوییە و
سوورە ڕەنگم
من شاعیری نیشتمانی خوێن و کوێستان و تفەنگم".

نیشتمانپەروەریی خۆشەویستیی نیشتمان لە شێعرەکانی جەلال مەلەکشا، هەر هەمان ڕێچکەی خۆشەویستیی بۆ خاک و ئاوی زێدێکن، کە لە شێعرەکانی "هێمن و هەژار، لەتیف هەڵمەت، عەبدوڵڵا پەشێو و شێرکۆ بێکەس" و دەیان شاعیری دیکە، تا دەگەنە شێعرەکانی ئەو، شۆڕ دەبنەوە.

جەلالی مەلەکشا، لەگەڵ دەرد و مەرگ و هەژاری و ڕۆژڕەشیی نەتەوەکەی نەتەنیا زۆر ئاشنایە، بەڵکوو ئەو بۆ خۆی یەکێک لەو کەسانەیە، کە تا سەر ئێسقان، هەستی بە هەژاری، ڕۆژڕەشی و بێبەشیی نەتەوەکەی کردوە.

لە بەشێکی زۆر لە شێعرەکانی زۆر جار، چاومان بە مۆنۆلۆگێکی تاکە کەسیی دەکەوێت، واتا خۆی لەگەڵ خۆی دەدوێ، بەڵام لە ڕاستیدا، مەبەستی سەرەکی، گەلەکەیەتی، کە بۆ خۆی نموونەی زیندووی ئەو ڕاستییە تاڵەیە.

جەلال لەنێو دڵی نیشتماندا ژیا و لەپێناوی ویست و داخوازییە ڕەواکانی نەتەوەکەی، لە ڕێگەی هونەری دەربڕین و شێعرەوە جەنگا و لە ئاکامیشدا هەر بۆ ئەوان مرد. هەر بۆیە، لە کاتی مردن و بە خاکسپاردنی تەرمەکەیدا وەفاداریی خەڵکمان بە شاعیرە نەترسەکەیان بینی! شێعرەکانی جەلال مەلەکشا، دەربڕی هەڵوێستەکانییەتی ئاوێنەی باڵانوێنی ڕاستیی تاڵی نەتەوەکەیەتی. لە کۆی شێعرەکانی مەلەکشادا، نیشتمان، خاک، تووڕەیی، کوێستان، چەک، ڕووبار، شمشاڵ، گوڵ و ... هتد، دیارترین سیمبۆل و توخم و ڕەگەزەکانی شێعریی ئەو پێک دێنن.

بێگومان، باسکردن و شرۆڤە و شیکاریی لەم ڕەهەندەی شێعری جەلال، زۆر زیاتر لەمە هەڵدەگرێ. ئەگەر هەڵسەنگاندنێکی زۆر خێرا و سەرپێی لە نێوان شاعیرانی مێژووی شێعری بەرگریی لە جیهاندا بکەین، بە باوەڕەوە ئەوە دەڵێم، کە جەلال مەلەکشا، هیچی لە شاعیرانی ئەو بوارەی وەک: "شئاندرۆپتۆڤیی مەجارستانی، لۆرکای ئیسپانیایی، ڕامبۆ، مەحموود دەرویش، غەسان کەنەفانی " و زۆر شاعیری دیکە ئەگەر زیاتر نەبێ، کەمتر نیە.

شێعری جەلال مەلەک شا فرەڕەهەند و زۆر چەشنە، هەر بۆیە بۆ هەڵسەنگاندنی هەموو لایەنەکانی شێعری ئەم شاعیرە نیشتمانپەروەرە، پێویست بە لێکۆڵینەوەیەک چڕ و پڕی هەمەلایەنەی بەکۆمەڵ دەکات.

دارسمە

دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

پیتی "ژ"

پیتێکی سەرەخۆرە و مەترسیدارە

پارێزگای سنە پارێزگایەکی سەیرە. پێتان وانەبێت هەوراز و نزمیی شار و گوندی ئەم پارێزگایە زۆر سەیروسەمەرەن. گومانی تێدا نیە پارێزگای سنەش وەک پارێزگاکانی ئیلام و کرماشان و لوڕستان و ورمێ خاوەنی شار و گوند و کانیاو و ڕووبار و خڕ و دۆڵ و بەرزی و نزمییە و خەڵکەکەشی بەشی زۆریان جلی وەک یەک دەبەر دەکەن و ژنان و پیاوانیشی وەک ژنان و پیاوانی ئەو پارێزگایانەی ناومان بردن، هەڵدەپەڕن و هەمووشیان حەزیان لە گۆرانیی گشتی هەڵپەڕکێیە و لە گوتنەوەی دەستەواژەی "هەستە بەشان سەرچۆپی"دا بە ورد و درشتیانەوە هاوبیر و هاوڕان. بەڵام شتێکی زۆر سەیر ئەم پارێزگایەی لەوانی دیکە دابڕیوە و ئەویشیان ئەمەیە لە سجیل و مجیل و تەسکەرە و مەسکەرەی دەسەڵاتدا تەنیا ئەم پارێزگایە ناوی "کوردستانە". حکوومەتی کۆن و نوێی ئێران دەیانەوێت بڵێن گومانیان لەوەدا هەیە، جگە لەم پارێزگایە هیچ شوێنێکی دیکە کوردستان بێت و دیارە ئەوانیش زۆر پیاوانە گومانی خۆیان بە یەقینی هیچکەس و لایەنێک ناگۆڕنەوە.

ئەم پارێزگای سنەیە بە درێژایی مێژوو پەند و ڕووداوی زۆری بەسەر هاتوون، بەڵام ئەوکاتەی بەم ناوی کوردستانەوە لە کۆمارەکەی کوردستانیان دابڕی، ڕۆژ نیە ڕووداوی سەیروسەمەرە بە خۆیەوە نەبینێت. با زۆر دوور نەچین، لەم دواییانەدا فێستیڤاڵی "قەڵەمی هەژار" لەم شارە بەڕێوە چوو و لە کۆتایی فێستیڤاڵەکەدا نووسەران و هونەرمەندان یەک لەدوای یەک، لە نێو چەپڵەڕێزانی بەشداربووواندا خەڵات کران و پاشان یەک لەدوای یەک لە وەرگرتنی خەڵاتان پاشگەز بوونەوە و (دەوری مامۆستا هەژارمان پەرژینی بەگوڵ بێت)، گوتیانماڵی قەڵب سەر بە خاوەنیەتی.

چەند ڕۆژێک پێش ئەم ڕووداوە نێوەندی ئەم پارێزگایە، خانەخوێی پارێزگارانی هەرێمی کوردستان بوو. دیارە پارێزگاری کەرکووک وەک تەنیا پارێزگاری ناوچە کوردستانییەکانی دەرەوەی ئیدارەی هەرێمی کوردستان لەم میوانییە بێبەش بوو، بەڵام بە پێچەوانەوە لە ڕۆژهەڵات یانی لە دیوی ئێرانەوە، دوو پارێزگاری کوردستانیی دەرەوەی پارێزگای سنەش (مەبەست هەمان پارێزگای کوردستانی ئەوانی دیکەیە) لە ورمێ و کرماشانەوە بانگهێشت کرابوون.

دیارە پارێزگاری سنە زۆر ڕێزی لە میوانان گرت، بەڵام یەکێک کارەکانی لەم میوانداریییەدا سەرسوڕمانی لێکەوتەوە. ئەوانەی دوای ئەم ڕووداوە تاسان، بێ ئەوەی تراوی حەرامیان خواردبێتەوە، هەروا سەریان سوڕ ماوە و دەڵێن جەنابی پارێزگاری "کوردستان" نەدەبوایە کۆمەڵێک ژن بە سواری ئەسپەوە و بە جلوبەرگی ناشایستەوە بۆ پێشوازی لەم میوانانە ببات! ئەو ژنانەی بە سەر پشتی ئەسپەوە بە زەردەخەنەوە بە پێش ڕیزی پارێزگارانی هەرێمی کوردستان و پارێزگارانی دیوی ڕۆژهەڵات (وەک دەڵێن "مەرزدارانی غەییور")دا تێپەڕین، دژایەتیی دڵسۆزان و گەورە پیاوانی پارێزگاکە و تەنانەت گەورەپیاوانی تارانیشی لێ کەوتەوە. گەورە پیاوان، پێیان وایە ژنان نامووسی پیاوانن. نەک هەر ژن نامووسی مێرد و کوڕ و مام و خاڵی خۆیەتی، بەڵکوو کۆی ژنان نامووسی کۆی پیاوانن. بەمە دەڵێن بەرابەری و یەکسانی. ئەوەتا چۆن ژنێکی بەلووچ، عەرەب، تورکمان یان ئازەری نامووسی گەورەپیاوانی تارانە، ئەوا ژنی سنە نامووسی گەورەپیاوانی دانیشتووی تارانیشە. ئەگەر وا نەبوایە، وەزیران و نوێنەرانی مەجلیسی شوڕای ئیسلامی ئەوکاتەی ژنانی کوردیان بە جلکوبەرگی کوردییەوە لەسەر زینی ئەسپان لە پێشوازیکردنی پارێزگاراندا دەدیت، ئەوا تووڕە نەدەبوون. ئەو گەورە پیاوانە هەموویان عاقڵن و لە دنیا تێدەگەن، هەر نەبێت ئەو گۆرانییە کوردییەیان بیستووە، دەڵێت:

"دەبا لێنێن پێشباران، خێڵ گەیشتە بارزینی
یارم پێی لە ڕکێفێ نا، کەوتە سەر خوانی زینی
لە خوای دەپاڕێمەوە خێروخۆشیان ببینی"

هەر ئەم گۆرانییەی باس لەوە دەکات ژنان خۆیان داوێنە سەر خوانی زینی، بۆ ئاسایشی نەتەوەیی زۆر مەترسیدارە. کاتێک ژن خۆ باوێتە سەر خوانی زینی و دوای ئەمە خێروخۆشیان ببینێت، کوا ژنی ئەوا وەک نامووسی من و جەنابت دەمێنێتەوە. ئەوەدەم گەورە پیاوانی پارێزگا تەنانەت ئەوانی تاران و مارانیش تووشی قەیرانی قووڵی هەبوون و نەبوونی نامووس دەبن.

گەورەپیاوانی وڵات پێشتر بە مەبەستی توندوتۆڵکردنی بابەتی "نامووس" کچێکی ئەم پارێزگایەیان لە تاران خستە بەر شەپ و مست و پێلەقە و دواتر خەڵکی دەرفەتخواز و هەلپەرست لە هەمان پارێزگا و سەرانسەری ئێران کردیان بە بیانوو و دەستیان بە هاتوهاوار کرد و ئێستاشی لەگەڵ دابێت، کێشەی "ژن، ژیان، ئازادی" لەکۆڵ نابێتەوە

باشە ئێوە نازانن، ئێمە گەورەپیاوی وەک حەداد عادڵ و حوسێن شەریعەتمەداریمان هەیە و دەبێ بەر لەکاری ئەواندا پرسیان پێ بکرێت؟ ئەوە نیە کاکە حەداد چەند بە پارێزەوە پەیامی بۆ فێستیڤاڵەکەی قەڵەمی هەژار ناردبوو و دەیگوت، زمانی کوردی زمانی چاکە و خزمەتێکی باشی بە ساغکردنەوەی زمانی فارسی کردوە؟

لەمەش بترازێت گەورەپیاوانی وڵات هەر کەیفیان بە وشەی "ژ" نایەت. "ژ" پیتێکە ژنی پێ دەنووسرێت و مەترسی دەخاتە سەر ئاسایشی نەتەوەیی. ژن وشەیەکی قیزەونە زبری قورس لە نامووسی پیاو دەدات. ئەگەر بابەتی ژن، ژیان و نازانم چی و چیش لەبیر بکەین، دەستەواژەی وەک شەنگەژن و شێرەژن و شوڕەژن زۆر بێ تامن. هیچ بەدووری مەزانن چۆن دەڵێن شۆڕەژن ئەواش بەم ژنانەی سەر پشتی ئەسپان بڵێن شۆڕەسوار. سەرەڕای هەموو ئەمانە، هیچ بە دووری مەزانن پیتی "ژ"ی زمانی کوردی پیتێکی مەترسیدار و سەرەخۆرە بێت.

KURDISTAN
Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan
NO: 896 5 June 2025

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:
www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv: Yahsat 1A @ 52.5° East MHz 12594
polarization: Vertical -27500 FEc : 2/3
Radiodk59@gmail.com

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:
info@kurdistanmedia.com
ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:
Tashkilat.kdp92@gmail.com

ناودێرکرانی گۆڕەپانێک لە فەڕانسە بە ناوی «ژینا ئەمینی»

ڕۆژی هەینی ٢ی جۆزەردان، لە ڕێوڕەسمێکدا لە شاری گرونۆبێلی فەرانسە، بە یادی شەهید ژینا ئەمینی، گۆڕەپانێک لەلایەن شارەوانیی ئەم شارەوە، بە ناوی ئەم کچە کوردە ناودێر کرا. لەم ڕێوڕەسمەدا کە بە بەشداربوونی کۆمەڵێک لە چالاکانی مەدەنی، خوێندکاران و هاووڵاتییانی فەرانسەیی و هەروەها نوێنەرانی شارەوانیی گرونۆبێل بەڕێوە چوو، پەردە لەسەر ناوی ئەم گۆڕەپانە لا درا.

لەسەر تابلۆی ئەم گۆڕەپانە بە زمانی ئینگلیسی نووسراوە «گۆڕەپانی مەهسا، ژینا ئەمینی» و ڕێکەوتی لەدایکبوونی ئەم کچەی کوردە و کاتی شەهیدکرانی بە دەستی هێزە سەرکوتکەرەکانی ڕێژیم لەسەری تۆمار کراوە.

نوێنەری تایبەتی شارەوانیی گرونۆبێل لە ڕێوڕەسمەکەدا بە ئاماژەدان بە بزووتنەوەی «ژن، ژیان، ئازادی»، ناودێرکردنی ئەم گۆڕەپانەی بە ڕێزلێنان لە بەرخۆدانی ژنان و هەموو ئەو خەڵکانەی کە لە سەرتاسەری جیهاندا بۆ ئازادی خەبات دەکەن زانی و ئەم شوێنەی بە هێمایەک لە دادپەروەری، مافخوازی و داهاتوویەکی گەشتر لە قەڵەم دا.

نوێنەری شارەوانیی گرونۆبێل لەسەر ناوی کوردیی «ژینا» جەختی کردووەتەوە و ڕایگەیاندووە، ژینا ناوێکە کە لە خەبات بە دژی پیاوسالاری و ستەمی نەتەوەیی لە ئێران، بووەتە ڕەمز.

لە درێژەی ڕێوڕەسمەکەدا چەند سروودێکی شۆڕشگێڕانەی وەک «بێلا چاو» کە سروودی شۆڕشگێڕانی ئیتالیایی لە سەدەی ١٩ی زایینیدا بوو، وەک هێمایەکی شۆڕشگێڕانە پێشکەش کرا و دواتر پەیامی دەنگیی سپاس و پێزانینی ئەمجەد ئەمینی، باوکی شەهید ژینا ئەمینی، بە فایلێکی دەنگی بڵاو کرایەوە.

باوکی شەهید ژینا لەم دەنگەدا وێڕای سپاس و پێزانینی خۆی بۆ ئەم هەوڵە وتی: «بۆ ئێمە جێگایە بایەخە کە بڕیارتان داوە ناو و یادی کچە ستەملێکراوەکەمان بە زیندوویی ڕابگرن. ئەم شوێنە بۆ ئێمە هێمایەکە لە کەرامەت، یەکگرتوویی و مرۆڤایەتی».

ڕێوڕەسمەکە بە بڵاوکردنەوەی بەشێک لە وتووێژی موژگان ئێفتخاری، دایکی ژینا، لەگەڵ ڕۆژنامەیەکی فەرانسەیی کە وتبووی: «تەنیا بەهۆی ناوی ژیناوەیە کە من ئەمڕۆ زیندووم. ژینا هەموو جیهانی هەژاند و دەریخست کە کچێک دەتوانێت ببێتە خاڵی وەرچەرخانی مێژوو»، و پاشان داگیرساندنی مۆم و ڕاگرتنی چەند ساتێک بێدەنگی بۆ ڕێزگرتن لە یادی ژینا ئەمینی و هەموو شەهیدانی بزووتنەوەکە، کۆتایی پێ هات.

شایانی باسە هەتا ئێستا چەندین شەقامی سەرەکی لە شارەکانی پێتەختەکانی جیهان بە ناوی شەهید ژینا ئەمینییەوە کراون.

پەردەلادان لەسەر دوو بەرهەمی ئەدەبی لە شنۆ

ڕۆژی دووشەممە ٥ی جۆزەردانی ١٤٠٤، ڕێوڕەسمی پەردەلادان لەسەر دوو کتێبی «زماننانسی هەوا ڕەسەنەکانی کوردی «و «خوەندن و نڤیساندنا زمانێ کوردی» بەرهەمی کاک عومەر محەممەدی مامۆستای زمانی کوردی، بە ئامادەبوونی کۆمەڵێک لە ئەدیبان، نوسەران و شاعیران و ڕێکخراوە ئەدەبییەکانی شارەکانی کوردستان لە هۆڵی موجتەمەعی فەرهەنگی هونەریی شاری شنۆ بەڕێوە چوو.

لەم کۆڕەدا وێڕای پەردەلادان لەم دوو بەرهەمە زمانی و ئەدەبییە، کۆڕی مۆسیقای هونەری چەند پارچە گۆرانیی پێشکەش بە بەشداربووان کرد و دواتریش لەلایەن نووسەرەوە واژۆ بۆ کتێبەکان کرا.

عومەر محەممەدی مامۆستای خانەنشینی قوتابخانەکانی شنۆ، ساڵی ١٣٧٩ بە کۆمەڵێک پەخشان بەناوی «ئاسۆی قەڵەم» هاتە ناو جیهانی بێ بنی وێژەی کوردی و لەگەڵ ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی وەک سروە، ڕامان، مەهاباد، لووتکە، کۆمەڵگەی کوردستان، دەنگی ئاشنا، بەیان و دەیان سایت و بلاگ هاوکاری کردووە و وێڕای ئەمەش لە ناو شار و ئاواییەکانی دەڤەری شنۆ بەردەوام وێڕای کۆمەڵێک هاوڕێی دیکە بەبێ هیچ چاوەڕوانییەک سەرقاڵی وانەوتنەی زمانی کوردی بووە.

عومەر محەممەدی هەتا ئێستا لە چەندین فێستیڤاڵی جۆراوجۆری ئەدەبی لە ئاستی کوردستان و ئێراندا بەشداریی کردووە و خەڵات کراوە، هەروەها چەند بەرهەمێکی دیکەشی لە بواری ڕێزمان و ڕێنووسی سەرەتایی بۆ منداڵان چاپ و بڵاو کردووەتەوە. ناوبراو ئەندامی ئەنجومەنی ئەدەبیی شنۆ و بەرپرسی فێرگەی زمانی کوردیی شنۆ هەروەها دامەزرێنەری بنکەی زانستپەروەری بۆ ژیانە.

بەر لە ماڵاوایی

ئاوی کوردستان؛ ئامرازە ژێئۆپۆلیتیکییەکانی ئێران و تورکیە بۆ سنووردارکردنی بزووتنەوە ئازادیخوازەکان

ڕەحیم نزهەتزادە

پوختە

سەرچاوە ئاوییەکانی کوردستان، بەتایبەتی ئەو ڕووبارانەی لە چیاکانی زاگرۆس، ئارارات و باکوری کوردستانەوە سەرچاوە دەگرن، سەرەڕای توانایەکی یەکجار زۆریان بۆ گەشەسەندنی ئابووری و ژینگەیی، بوونەتە ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردنی سیاسی و ژێئۆپۆلیتیکیی خەڵکی کوردستان. ئەم نووسینە بە کەلکوەرگرتن لە ڕێبازێکی شیکاری و بەڵگەدار لە سیاسەتی ئاوی حکوومەتی ئێران و تورکیە دەکۆڵێتەوە و نیشان دەدات، کە چۆن ئەم سیاسەتانە بژێوی ژیان و ژینگە و بزووتنەوەی ئازادیخوازی کوردیان تێکداوە.

پێشەکی

کوردستان، ناوچەیەکی شاخاوییە لە دڵی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و سەرچاوەی گرنگترین ڕووبارەکانی ناوچەکەیە: دیجلە، فورات، زێی گەورە و بچووک، سیروان، قزڵئۆزەن و چەند ڕووبارێکی دیکە. خەمڵاندنەکان دەریدەخەن کە زیاتر لە ٦٠٪ی سەرچاوەکانی ئاوی سەرزەویی ئێران (بەپێی ڕاپۆرتێکی وەزارەتی وزەی ئێران، ٢٠٢٠) لە چیاکانی کوردستانەوە سەرچاوە دەگرن. بەڵام لەم دەیان ساڵەی دواییدا، ئەم سامانە سروشتییە بووەتە ئامرازێک بۆ کۆنترۆڵکردن و کۆنترۆڵکردن و لاوازکردنی خەڵکی کوردستان.

سیاسەتی ئاویی ئێران

لە ساڵانی نەوەدەکانەوە ئێران دەستی بە پرۆژەی بەرفراوانی دروستکردنی بەنداو و گواستنەوەی ئاو کردوە، لەوانە ئەمانەی خوارەوە:

کاریگەری لەسەر کوردستان–هەڵکەوتە–پرۆژە

– کەمبوونەوەی ڕۆیشتنی ئاو بۆ خوارەوە، لافاوگیربونی گوندە سنوورییەکان–ڕووباری سیروان، مەریوان–بەنداوی داریان.

– کۆنترۆڵکردنی ئاوی خواردنەوە و کشتوکاڵی شاری سنە، سنووردارکردنی گوندەکان–سنە–بەنداوی قشلاق.

– گواستنەوەی ئاو بۆ گۆلی ورمێ بەبێ تەرخانکردنی مافی پێویست بۆ ناوچەکە خۆی،–بانە و سەردەشت–گواستنەوەی ئاوی زێی بچووک.

بەپێی ڕاپۆرتی ناوەندی لێکۆڵینەوەی پەرلەمانی ئێران (١٤٠٠) زیاتر لە ٧٥٪ی سەرچاوە ئاوییەکانی ڕۆژئاوای وڵات [کوردستان] بۆ ناوچەکانی نێوەڕاستی ئێران دەگوازرێتەوە.

لێکەوتەی ژینگەیی و ئابووری

–وشکەساڵی ڕووبارەکان: کەمبوونەوەی ٤٠-٦٠٪ لە لێشاوی سیروان و زێ. (ڕێکخراوی پاراستنی ژینگەی ئێران، ٢٠٢٢)

– لەناوبردنی تاڵاوەکان: وشککردنەوەی تاڵاوەکانی زرێوار لە تاڵاوەکانی مەریوان و پیرانشار.

– کەمکردنەوەی زەوییە کشتوکاڵییەکان: دابەزینی ٥٠٪ی بەرهەمی گەنم و جۆ لە پارێزگای کوردستان (وەزارەتی جیهادی کشتوکاڵی، ٢٠٢٠).

– کۆچی گوندنشین: چۆڵکردنی ١٣٥ گوندی پارێزگای سنە لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٦ بۆ ٢٠١٦ (ناوەندی ئاماری ئێران).

سیاسەتەکانی ئاویی تورکیە

– پرۆژەی گاپ (GAP): «پرۆژەی گەشەپێدانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ» (GAP) ٢٢ بەنداو و ١٩ وێستگەی کارەبای ئاوی لەسەر ڕووبارەکانی فورات و دیجلە لەخۆ دەگرێت کە کاریگەریی زۆری لەسەر ژینگەی کوردستانی عێراق و ئێران هەیە و بەشێک لە ئاسەوارەکانی بریتین لە:

– کەمبوونەوەی ڕژانی فورات بۆ سووریە و عێراق (بە ڕێژەی ٥٠٪) لە سۆنگەی بەنداوی ئەتاتورک

– کەمکردنەوەی ئاوی دیجلە بۆ هەرێمی کوردستان و عێراق (٤٠٪ کەم بوونەوە)،

– ژێرئاو کەوتنی شاری مێژوویی حەسەنکەیف بەهۆی لێدانی بەنداوی ئیلیسو

ئەرکی ئەمنی و ژێئۆپۆلیتیکی

– ئامرازێکی گوشار بۆ سەر هەرێمی کوردستان: لە کاتی ڕیفراندۆمی سەربەخۆیی هەرێم (٢٠١٧)، تورکیە هەڕەشەی بڕینی ئاوی کرد.

–کۆنترۆڵکردنی پەکەکە: لەنێوبردنی ڕێڕەوی شاخ بە دروستکردنی بەنداو لە ناوچە سنوورییەکان بۆ سنووردارکردنی جموجۆڵی هێزەکانی پەکەکە

– بەستراوەکردنی هەرێمی کوردستان: بە سنووردارکردنی ئاو، حکوومەتی تورکیە نفوزی ئابووری و سیاسیی بەسەر هەولێر و سلێمانیدا زیاد کردوە.

شیکاری ژێئۆپۆلیتیکی: ئاو وەک چەکێکی بێدەنگ

دکتۆر فاتمە ئامان (شارەزای ژێئۆپۆلیتیکی ئاو، ئەنجومەنی ئەتڵەسی، ٢٠٢١) ڕای وایە کە ئاو لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست تەنها سەرچاوەیەکی ژیانی نیە، بەڵکوو ئامرازێکی کۆنترۆڵ و تەنانەت شەڕە. سیاسەتی ئاوی ئێران و تورکیە لە کوردستان نموونەیەکی ڕوون و ئاشکران بۆ بەکارهێنانی ئاو وەک کارتی گەمە بۆ گوشارخستنە سەر کەمینەکان و بزووتنەوە مافخوازەکان.

کاریگەرییە کۆمەڵایەتی و ژینگەییەکان

– زیادبوونی هەژاری و بێکاری: لەگەڵ لەنێوچوونی کشتوکاڵ، ڕێژەی بێکاری لە ناوچە کوردنشینەکانی ئێران ٢٠-٣٠٪ لە تێکڕای ئێران زیاترە.

– لەنێوبردنی چەندی سروشتی: کەمبوونەوەی جۆرەکانی ڕووەک و ئاژەڵ و ماسی (سەنتەری جۆراوجۆری بایۆلۆژی کوردستان، ١٤٠٢)

– لەنێوبردنی ناسنامەی کولتووری: کۆچی گوندنشینەکان بۆ لێوارەکانی شار و لەدەستدانی داب و نەریتی ناوچەیی.

چارەسەر و پێشنیارەکان

– هاوکاریی نێوان کوردستانی ئێران، عێراق، تورکیە و سووریە بە سەرپەرشتی دامودەزگا جیهانییەکان (UNESCO، UNECE) و پشتبەستن بە ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییەکانی ئاو.

– بەرهەمهێنانی نەخشەی سەرچاوە ئاوییەکان و ئامادەکردنی بەڵگەنامە و بڵاوکردنەوەی لە میدیای نێودەوڵەتیدا، بە بەڵگەکردن و ئاگادارکردنەوە.

– تۆمارکردنی سکاڵا لە دەزگا نێودەوڵەتییەکان (وەک دادگای ژینگەیی لاهە) بۆ پاراستنی مافەکان و فشاری دامەزراوەکانی مافی مرۆڤ.

– کەلکوەرگرتن لە تەکنۆلۆژیای ئاودێریی سەردەم و گەڕاندنەوەی سەرچاوە نێوخۆییەکان بە بەشداریی پێکهاتە کوردییەکان–کشتوکاڵی بەردەوام

کۆتا پەیڤ

سەرچاوە ئاوییەکانی کوردستان سامانێکی ژیان، کولتووری و ناسنامەیە بۆ خەڵکی ناوچەکە. سیاسەتە ئامانجدارەکانی ئێران و تورکیە بۆ کۆنترۆڵکردن و گواستنەوەی ئەو سەرچاوانە، نەک هەر ژینگە و ئابووری ناوچەکەی لەنێو بردوە، بەڵکوو بووەتە ئامرازێک بۆ سەرکوتکردنی ئازادی و سەربەخۆیی. داکۆکیکردن لە مافەکانی کوردستان تەنها پرسێکی ژینگەیی نیە، بەڵکوو مافێکی سروشتی و ئینسانی و نەتەوەیی خەڵکی ئەم خاکەیە.

***